

MEĐUNARODNI PROBLEMI INTERNATIONAL PROBLEMS

Vol. LXXI

Beograd

No. 3/2019.

Dragan R. SIMIĆ, Dragan ŽIVOJINOVIĆ
Kako odlučuje Donald Tramp?

Vladimir AJZENHAMER
*Uloga međunarodnog autoriteta
u Lejkovoj hijerarhizovanoj „shemi” svetske politike*

Dragan ĐUKANOVIĆ
Bosna i Hercegovina na neizvesnom putu ka članstvu u NATO

Dejana M. VUKASOVIĆ
*Evropska pomorska vojna industrija:
od fragmentisanosti ka evropeizaciji?*

MEĐUNARODNI PROBLEMI

ISSN 0025-8555

UDK 327

MP, 71, (2019), br. 3, str. 285–418

Izdavač

Institut za međunarodnu politiku i privredu
Beograd, Makedonska 25

Za izdavača

Prof. dr Branislav ĐORĐEVIĆ
direktor

Glavni i odgovorni urednik

Dr Srđan KORAC

Zamenik glavnog i odgovornog urednika

Dr Ivona LAĐEVAC

Sekretar

Dr Marina KOSTIĆ

IZDAVAČKI SAVET

Prof. dr Dragan SIMIĆ, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Dejan JOVIĆ, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu

Prof. dr Demetrius Andreas FLOUDAS, Hjuž Hol koledž, Univerzitet u Kembridžu

Dr Robert HEJDEN, Centar za ruske i istočnoevropske studije, Pitsburg

Prof. dr Irena KIKERKOVA, Ekonomski fakultet Univerziteta Sv. Ćirilo i Metodije, Skoplje

Dr Natalia VLADIMIROVNA KULIKOVA, Ekonomski institut Ruske akademije nauka, Moskva

Dr Aleksandar LUKIN, Moskovski državni institut za međunarodne odnose, Moskva

Dr Čaran VODVA, Centar za istraživanje politike, Nju Delhi

Prof. dr Dražen DERADO, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Splitu

Dr Sandro KNEZOVIĆ, Institut za razvoj i međunarodne odnose, Zagreb

Prof. dr Vladan JONČIĆ, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Vladimir CVETKOVIĆ, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Zoran JEFTIĆ, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Milenko DŽELETOVIĆ, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Jelena KOZOMARA, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu

Dr Vatroslav VEKARIĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Dr Miroslav ANTEVSKI, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

INTERNATIONAL PROBLEMS

UREĐIVAČKI ODBOR

Prof. dr Slobodan MILAČIĆ, Univerzitet za pravo, političke studije i ekonomiju, Bordo
Prof. dr Dejan GUZINA, Univerzitet Vilfrid Lorier, Vaterlo
Prof. dr Biljana VANKOVSKA, Filozofski fakultet, Institut za odbranu, Skoplje
Prof. dr Radmila NAKARADA, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu
Dr Miša ĐURKOVIĆ, Institut za evropske studije, Beograd
Dr Aleksandar FATIĆ, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd
Prof. dr Branislav ĐORĐEVIĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Prof. dr Dragan ĐUKANOVIĆ, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu
Prof. dr Vanja ROKVIĆ, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu
Dr Vladimir AJZENHAMER, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu
Dr Ivana POPOVIĆ-PETROVIĆ, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu
Dr Dejana VUKASOVIĆ, Institut za političke studije, Beograd
Dr Milan IGRUTINOVIĆ, Institut za evropske studije, Beograd
Dr Dušan PROROKOVIĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Stevan RAPAĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Kompjuterska obrada

Sanja BALOVIĆ

Lektorka za engleski jezik

Maja NIKOLIĆ

Štampa

Planeta print, Vinogradski venac 9, Beograd

Internet prezentacija:

<https://www.diplomacy.bg.ac.rs/casopisi/medjunarodni-problemi/>

Pretplata

Zahteve za pretplatu za Srbiju slati na adresu:

Međunarodni problemi, Makedonska 25,
11000 Beograd, Poštanski fah 413, Uplata na račun 205-142866-36,
Komercijalna banka Beograd, Makedonska 32

Zahteve za pretplatu za inostranstvo slati na adresu:

BiFS doo, Books and periodicals, Supilova 10, 11000 Beograd, Srbija
Tel/fax +381 11 20 84 229, E-mail: bfsbooks@sezampro.rs

U izdavanju časopisa učestvuje:
Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

MEĐUNARODNI PROBLEMI

ČASOPIS INSTITUTA ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU

GODINA LXXI

BEOGRAD

BROJ 3/2019.

SADRŽAJ

Dragan R. SIMIĆ, Dragan ŽIVOJINOVIĆ <i>Kako odlučuje Donald Tramp?</i>	289
Vladimir AJZENHAMER <i>Uloga međunarodnog autoriteta u Lejkovoj hijerarhizovanoj „shemi” svetske politike</i>	311
Dragan ĐUKANOVIĆ <i>Bosna i Hercegovina na neizvesnom putu ka članstvu u NATO</i>	335
Dejana M. VUKASOVIĆ <i>Evropska pomorska vojna industrija: od fragmentisanosti ka evropeizaciji?</i>	361
PRIKAZI	387

UDK: 005.5:342.511(73)Tramp D.
Biblid: 0025-8555, 71(2019)
Vol. LXXI, br. 3, str. 289–310

Originalni naučni rad
Primljen 13. avgusta 2019.
Odobren 22. avgusta 2019.
DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP1903289S>

Kako odlučuje Donald Tramp?

Dragan R. SIMIĆ¹, Dragan ŽIVOJINOVIĆ²

Apstrakt: Četrdeset peti američki predsednik, za razliku od većine svojih prethodnika nema nikakvo iskustvo u donošenju političkih odluka. Uprkos tome, Trampovo iskustvo iz sveta krupnog biznisa može biti od pomoći u pronalaženju obrazaca njegovog odlučivanja. Dve i po godine predsedničkog mandata, ipak, pružaju dovoljno ubedljive uvide u način na koji donosi odluke. Iako voli da odlučuje i smatra da mu to dobro ide od ruke, predsednik Donald Tramp zapravo provodi vrlo malo vremena u pripremama za najteže odluke. Najčešće se dešava da predsednik instiktivno unapred odluči i onda zapravo samo traži opravdanje i podršku za već unapred donetu odluku. Sa druge strane, preterano oslanjanje na najbliži krug saradnika i neudubljanje u detalje i različite aspekte problema o kojima se odlučuje daje ogromnu mogućnost za pogrešne kalkulacije i pogrešne odluke. U tom spoju mikromenadžmenta i makromenadžmenta, Tramp najviše podseća na kompetitivni model odlučivanja dok u pogledu kontrole i uključivanja u politički proces, njegov upravljački stil možemo označiti kombinacijom sudija/delegator, a kad je u pitanju osetljivost lidera na kontekst, Tramp spada u ono što se označava odrednicom „buntovnik“.

Ključne reči: Sjedinjene Američke Države; predsednik Sjedinjenih Američkih Država; spoljna i bezbednosna politika SAD; Donald Tramp; proces donošenja odluka.

¹ Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka; E-pošta: draganrsimic@yahoo.com

² Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka; E-pošta: zivojinovic75@yahoo.com

Ovaj tekst je rezultat rada na projektu *Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu* (evidencioni broj 179076), finansiran od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

“Gouverner, c’est choisir”³

Kao retko kad u novijoj političkoj istoriji, posmatrači i analitičari američke politike se nisu susreli sa toliko neizvesnosti u pogledu toga šta se može očekivati od predsedničkog mandata, kao što je to bio slučaj sa Donaldom Trampom (Donald J. Trump). Premda je bio veoma prisutan u javnosti, reči poput „nepredvidivost“, „kapricioznost“, „čef“ i slično, preovlađivale su u predviđanjima onoga što se od njega moglo očekivati. Pored toga, i sam Tramp je voleo da ističe neizvesnost i faktor iznenađenja kao neka od svojih glavnih oruđa, kako u poslovnom životu tako i u vreme predsedničke kampanje i obavljanja predsedničke dužnosti. Ta njegova, svojevrsna “*terra incognita*“, kako naglašava, zapravo je vera u to da se „bitka ... dobija faktorom iznenađenja.“⁴

Glavna teza ovog rada jeste da je, kad su u pitanju preovlađujući pristupi načinu odlučivanja, Donald Tramp, sa svojim osobenim stilom odlučivanja, vrlo težak za bilo kakvo klasifikovanje. Rad se sastoji od tri celine. U prvom delu rada govori se o različitim predsedničkim stilovima donošenja odluka. Drugi deo rada posvećen je načinu na koji Donald Tramp donosi odluke. U tom smislu odabrana su dva primera: politika prema Avganistanu i odluka da se odustane od napada na Iran u junu 2019. godine posle obaranja američkog drona u vodama Ormuskog moreuza. U trećem delu rada, primenjena su dva odabrana pristupa donošenju odluka na dosadašnji predsednički mandat Donalda Trampa.

Različiti predsednički stilovi donošenja odluka

Teorija spoljne politike i donošenja odluka poznaje nekoliko menadžerskih stilova koje predsednici koriste. Po rečima Glena Hasteta (Glenn P. Hastedt), profesora političkih nauka na Univerzitetu Džejms Medison u Virdžiniji, tri najčešće korišćena stila slede tipologiju koju je dao Ričard Džonson (Richard Johnson), a dopunio Aleksander L. Džordž (Alexander L. George).⁵ Prema ovoj

³ Vladati znači donositi odluke – francuska izreka.

⁴ Donald Dž. Tramp, *Obogaljena Amerika – kako učiniti Ameriku ponovo velikom*, Službeni glasnik, Beograd, 2016, str. 48.

⁵ Videti Richard Johnson, *Managing the White House*, Harper and Row, New York, 1974; Alexander L. George, *Presidential Decisionmaking in Foreign Policy: The Effective Use of Information and Advice*, Westview Press, Boulder, Colo., 1980. Navedeno prema: Glenn P. Hastedt, “Presidency”, in: Steven W. Hook, Christopher M. Jones, (eds), *The Routledge Handbook of American Foreign Policy*, Routledge, London, 2012, p. 154. Za odličan pregled organizacione strukture i njenog uticaja na predsedničko odlučivanje videti takođe John P.

tipologiji postoje tri stila donošenja odluka: formalistički, kompetitivni i kolegijalni.⁶

Po njemu, „*formalistički* model deluje na bazi hijerarhije, utvrđenih rutina i procedura, nastojeći da minimizira sukobe i političke pritiske. Dok je ovaj model pogodan za upravljanje rutinskim i ponavljajućim problemima, istovremeno može da proizvede spore ili neadekvatne odgovore na duboke krize. *Kompetitivni* model stavlja naglasak na slobodnu i otvorenu debatu i karakterišu ga preklapajuće, nestrukturirane i nekompletne linije jurisdikcije koje zahtevaju veliki deo predsednikovog vremena i pažnje. Treći model je *kolegijalni* sistem u kome predsednici pokušavaju da od savetnika i čelnika departmana naprave tim koji rešava probleme. Na taj način nastoje da se udalje od „pobednik – gubitnik“ perspektive koja se može dogoditi u kompetitivnim menadžerskim sistemima gde je neslaganje dobrodošlo, a „rezultati“ se ne drže. Ovde takođe predsednik mora biti duboko uključen u menadžerski proces (posebno – prim. aut.) ako međuzavisnost među podređenima treba da bude funkcionalno produktivna.“⁷ Problem sa ovom tipologijom je to što se retko koji isključivi model koristi u praksi, već najčešće dolazi do preklapanja različitih stilova, zavisno od ličnosti na mestu predsednika, ali i okolnosti sa kojima se suočavaju. U narednom delu rada dat je detaljniji opis ova tri načina donošenja odluka.

Formalistički model „je definisan snažnim oslanjanjem na hijerarhiju i analizu od strane službenika.“⁸ Kao u sistemu obrnute piramide, odluke prolaze različite nivoje hijerarhije i filtracije da bi onima na vrhu, a pre svega predsedniku i najbližim ljudima oko njega, sačuvali vreme i ponudili različite opcije. Najbolji primer za ovo je sistem Saveta za nacionalnu bezbednost Sjedinjenih Američkih Država, osobito od vremena reformi iz 1989. godine koje je sproveo tadašnji savetnik za nacionalnu bezbednost predsednika SAD, Brent Skoukroft (Brent Scowcroft).⁹ Po rečima

Burke, „Organizational Structure and Presidential Decision Making“, in: George C. Edwards III, William G. Howell, (eds), *The Oxford Handbook of American Presidency*, Oxford University Press, New York, 2011, pp. 501–527.

⁶ Glenn P. Hastedt, „Presidency“, op. cit., p. 154. Za primenu ove klasifikacije radi objašnjenja Trampovog načina odlučivanja u prvoj godini predsedničkog mandata videti Luis Da Vinha, „Competition, Conflict, and Conformity: Foreign Policy Making in the First Year of the Trump Presidency“, *Presidential Studies Quarterly*, June 2019, DOI: 10.1111/psq.12509

⁷ Glenn P. Hastedt, „Presidency“, op. cit., p. 154.

⁸ James Dobbins, Michele A. Poole, Austin Long, Benjamin Runkle, *After the War – Nation Building from FDR to George W. Bush*, RAND Corporation, Santa Monica, CA, 2008, p. 5.

⁹ Videti šire o ovom modelu u: Dragan Živojinović, „The U. S. National Security Council- Origins, Purpose, and Perspectives“, in: Mireille Radoi, (ed.), *MY USA - Views on American National*

Dobinsa (James Dobbins) i njegovih saradnika iz RAND korporacije, ovaj sistem „ima dve ključne prednosti: prva je da ovakav visoko strukturiran proces donošenja odluka daje sigurnost da će sva pitanja biti u celosti analizirana. Ovo pomaže jer garantuje da će predsednik i savetnici najvišeg ranga biti svesni svih *pro et contra* neke osobite opcije. Druga prednost je da ona čuva ... (njihovo – prim. aut.) vreme (a vremena je uvek malo) tako što ih uključuje u najvećoj meri u odabir a ne u stvaranje (različitih – prim. aut.) opcija.“¹⁰ Sa druge strane, uprkos jasnim prednostima ovaj sistem ima i ozbiljne nedostatke od kojih su dva najvažnija. „Prvi je da ovakav hijerarhijski i intenzivno – analitički proces zahteva puno vremena. Papiri i memorandumi moraju biti pripremljeni, sastanci radnih grupa održani, brifinzi dati i tako dalje. Između ostalih stvari, ovo otežava odgovor na krizu. Druga slabost je da sam proces kojim se informacije procesuiraju može da izokrene same te informacije a samim tim i opcije koje se daju predsedniku i savetnicima najvišeg ranga.“¹¹ Kao primer ovoga Dobins i saradnici navode situacije u kojima se neke opcije isključe kao tehnički neizvodljive od strane nižih službenika, a koje bi se možda učinile kao održive politike onima koji se nalaze u višim rangovima hijerarhije.¹² Dodali bismo takođe da je ovaj model previše racionalan, pogotovo za situacije koje nisu predviđene kao i da su odgovori vrlo često šablonizovani što otežava prilagođavanje nekim okolnostima koje su nove ili je loš za informacije koje se ne uklapaju u već prethodno napravljeni kalup o nekome ili nečemu. Predsednici sa kojima se ovaj način odlučivanja najviše povezuje su Dvajt Ajzenhauer (Dwight D. Eisenhower) i Ričard Nikson (Richard M. Nixon).¹³

Kompetitivni model je po rečima Dobinsa i saradnika u mnogo čemu suprotan formalističkom.¹⁴ U ovom modelu informacije ne idu od dna do vrha sužavajući broj opcija, nego ljudi s vrha hijerarhije, uključujući i predsednika i savetnike najvišeg ranga, mogu da komuniciraju direktno sa nižima u hijerarhiji ili da se različiti ljudi nadmeću za „uho predsednika“ a samim tim i za opciju za koju se zalažu. Iako ovo sve deluje pomalo haotično, ponekad nadmetanje među različitim agencijama

Security and Foreign Policy, Bucharest, 2007, pp. 136- 173, (naročito strane 146 – 150.) Videti takođe i John Gans, *White House Warriors – How the National Security Council Transformed American Way of War*, Liveright Publishing Corporation, New York and London, 2019. (naročito poglavlje 4 ove knjige)

¹⁰ James Dobbins, Michele A. Poole, Austin Long, Benjamin Runkle, *After the War – Nation Building from FDR to George W. Bush*, op. cit., p. 5.

¹¹ Ibid., op. cit. p. 5.

¹² Ibid., p. 5.

¹³ Ibid., p. 5.

¹⁴ Ibid., p. 6.

i akterima u spoljnoj i bezbednosnoj politici SAD stvara bolje opcije nego kruti formalistički model. U tom smislu „glavna prednost ovog modela je da nadmetanje među potčinjenima i agencijama može da podstakne bolje rezultate i stvori nove ideje. U stvari, proces donošenja odluka je ishod klasične pijace ideja. Informacije će takođe biti manje izokrenute birokratskim procesom ukoliko predsednik dođe u konkat sa nekim slojevima niže u birokratiji, istovremeno negujući postojanje savetnika van formalnog procesa – što je aranžman jednog klasičnog „kuhinjskog kabineta.“¹⁵ Izrazito negativne strane ovakvog načina donošenja odluka su da to oduzima previše vremena predsedniku i drugim najvažnijim odlučiocima, budući da moraju da budu sve vreme uključeni u ovaj proces i takođe da nadmetanje za predsednikovu pažnju često dovodi do loših odnosa između različitih aktera spoljne i bezbednosne politike. Pogotovo je važno to što se u procesu sprovođenja odluka može desiti da neke agencije jednostavno ne žele da učestvuju ili pak sabotiraju čitav proces.¹⁶ Kao primer ovakvog načina donošenja odluka navodi se predsednik Frenklin Delano Ruzvelt (Franklin Delano Roosevelt).¹⁷ Interesantno je da Luj Da Vinja (Lois Da Vihna) u svom tekstu o predsedničkim stilovima donošenja odluka, tvrdi da ovakav način odlučivanja posle Ruzvelta „nije bio povezivan ni sa jednim predsednikom od tada.“¹⁸

Kolegijalni model je zapravo neka vrsta mešavine dva prethodna modela. On „ohrabruje slobodnu razmenu ideja kao što je to slučaj u kompetitivnom modelu, ali zahteva odnose saradnje a ne nadmetanja između agencija izvršne vlasti. Bočna komunikacija među tim agencijama se vrednuje skoro isto koliko i vertikalna unutar njih (i ka predsedniku).“¹⁹ Ipak, uprkos tome što pokušava da spoji dobre strane dva prethodna modela i izbegne njihove ključne nedostatke i ovaj model ima svoje mane. Naime, „blizak i saradnički odnos između tako velikog broja predsednikovih savetnika i agencija je podložan onome što Irving Dženis (Irving Janis) naziva grupnim mišljenjem ... u kome ideje, koje su jednom formulisane od strane određene čvrsto povezane grupe, postanu tako prihvaćene da su praktično nepromenjive. Bez nadmetanja (ideja – prim. aut.) jednostavno ne postoje alternativni izvori kredibilnih informacija izvan te grupe.“²⁰ Takođe, ovakav model

¹⁵ Ibid., op. cit. p. 6.

¹⁶ Ibid., p. 6.

¹⁷ Ibid., p. 6.

¹⁸ Luis Da Vinha, „Competition, Conflict, and Conformity: Foreign Policy Making in the First Year of the Trump Presidency“, op. cit. p. 6.

¹⁹ James Dobbins, Michele A. Poole, Austin Long, Benjamin Runkle, *After the War – Nation Building from FDR to George W. Bush*, p. 6.

²⁰ Ibid., op. cit. p. 6.

zahteva svakodnevnu i snažnu uključenost predsednika u odluke koje se donose.²¹ Tipičan primer ovakvog načina odlučivanja je administracija predsednika Džordža Herberta Vokera Buša (George Herbert Walker Bush).²²

Druga važna tipologija predsedničkih stilova donošenja odluka je ona koju daje Tomas Preston (Thomas Preston), profesor Vašington Stejt Univerziteta (Washington State University) u državi Vašington. Po njemu, „dve su dimenzije od kritične važnosti: 1) potreba vođa da kontrolišu i budu uključeni u politički proces i 2) potreba vođa za informacijama i uopšteno senzitivnost prema kontekstu.“²³ Kad je u pitanju potreba vođa za kontrolom, „pojedinci se razlikuju u velikoj meri na osnovu njihove želje za kontrolom nad okruženjem...“²⁴ Sa druge strane, pod senzitivnošću lidera ka kontekstu Preston podrazumeva „njihovu generalnu potrebu za informacijama, njihovu pažnju i osetljivost na odlike političkog okruženja i viđenja drugih.“²⁵

Kombinovanjem ove dve dimenzije Preston izdvaja nekoliko tipologija predsedničkog liderskog stila „koje uzimaju u obzir kontigentnu prirodu odnosa između individualnih karakteristika lidera, njihovog liderskog stila i njihove pažnje prema spoljašnjem političkom okruženju. Klasifikacija naglašava kritičnu interakciju između statičkih odlika lidera (kao što su kognitivna kompleksnost i potreba za moći) i nestatičkih, promenjivih odlika lidera (kao što su političko iskustvo ili stručnost) u oblikovanju predsedničkog stila. Ovo razlikovanje naširoko smatra da bazične osobine lidera kao što su moć i kompleksnost ostaju stabilne tokom vremena. Nasuprot tome, karakteristike koje se ne zasnivaju na ličnim osobinama kao što su stepen političkog iskustva ili stručnosti koju vođe poseduju u određenim oblastima, su po samoj svojoj prirodi promenjive a ne stabilne tokom vremena. Međuigra između ovih statičkih i nestatičkih odlika fundamentalno oblikuje ne samo dve kritične dimenzije predsedničkog liderskog stila, nego i stepen do kog će predsednici mariti za (ili biti pod uticajem) spoljašnje političko okruženje – da li u vidu spoljašnjih međunarodnih aktera, saveta ili informacija.“²⁶

²¹ Luis Da Vinha, „Competition, Conflict, and Conformity: Foreign Policy Making in the First Year of the Trump Presidency“, p. 5.

²² James Dobbins, Michele A. Poole, Austin Long, Benjamin Runkle, *After the War – Nation Building from FDR to George W. Bush*, p. 6.

²³ Thomas Preston, *The President and his Inner Circle - leadership style and the advisory process in foreign affairs*, Columbia University Press, New York, 2001, p. 14.

²⁴ Ibid., op. cit. p. 14.

²⁵ Ibid., op. cit. pp. 19–20.

²⁶ Ibid., op. cit. p. 14.

Kad su u pitanju kontrola i uključivanje lidera u politički proces po Prestonu postoje 4 predsednička stila: direktor, administrator, sudija, delegator.

Direktor (The Director) je lider „sa velikim političkim iskustvom i visokom težnjom ka moći.“²⁷ U ovom tipu liderstva moć se koncentriše u rukama predsednika i malog broja najbližih saradnika i savetnika. Kako ističe Preston, „direktor preferira lično uključivanje u celokupan politički proces (postavljanje dnevnog reda, formulisanje, diskusija i promišljanje, odlučivanje i sprovođenje) i uopšteno govoreći insistira na hijerarhijskoj savetničkoj strukturi kako bi uvećao svoju kontrolu nad politikom.“²⁸

Administrator (The Administrator) je lider „sa malom potrebom za moći, ali širokim političkim iskustvom koje teži da se uklopi u aktivistički predsednički stil administratora. Za razliku od direktora, administratori imaju manje potrebe za ličnom kontrolom političkog procesa. Kao rezultat, donošenje odluka je manje centralizovano i više kolegijalno, sa liderom koji zahteva manje direktne lične kontrole nad (političkim – prim. aut.) procesom i akcijama podređenih.“²⁹

Sudija (The Magistrate) je neko ko „ima veliku potrebu za moći, ali ograničeno političko iskustvo, nastojeći da izloži više inferiorno, manje aktivistički predsednički stil sudije. Slično direktorima, sudije imaju visok nivo potrebe za kontrolom nad političkim procesom i kao rezultat teže centralizaciji političkog odlučivanja u čvrste krugove savetnika.“³⁰

Delegator (The Delegator) je lider „koji ima i malu potrebu za moći i ograničeno političko iskustvo težeći da pokaže više inferiorni, manje aktivistički stil Delegatora. Imajući u vidu njihovu nisku potrebu za moći, delegatori su uopšteno nezainteresovani za donošenje odluka i zahtevaju malo ili nikako direktnog uključivanja u kontrolu političkog procesa.“³¹ Kako mu samo ima kaže, delegator delegira kako donošenje tako i primenu odluka, oslanjajući se u velikoj meri na mišljenje i usluge stručnjaka.³²

Kad je u pitanju druga dimenzija stila liderstva – osetljivost lidera na kontekst, razlikujemo po Prestonu, navigatore, stražare, posmatrača i buntovnike.³³

²⁷ Ibid., op. cit., p. 15.

²⁸ Ibid., op. cit., p. 15.

²⁹ Ibid., op. cit., p. 15.

³⁰ Ibid., p. 18.

³¹ Ibid., op. cit. p. 19.

³² Ibid., p. 19.

³³ Ibid., pp. 19–27.

Navigator (The Navigator) je lider koga karakteriše „i visoka kompleksnost i široko političko iskustvo težeći da se uklopi u veoma senzitivan, oprezni stil navigatora.“³⁴ Drugim rečima, navigatorima nikad dosta informacija, kako od zvaničnih savetnika i administracije tako i od ljudi izvan Vlade.³⁵

Stražare (The Sentinel), sa druge strane, ne odlikuje visoka kompleksnost, „ali budući da poseduju široko pređašnje političko iskustvo ... teže da izbegnu obimno traganje za informacijama koje prevazilazi ono što oni smatraju relevantnim imajući u vidu njihovo sopstveno prošlo iskustvo, postojeće principe ili viđenja.“³⁶ Važno je istaći da zbog niske kompleksnosti, „stražari vide svet u apsolutnim, crno-belim terminima i oslanjaju se mnogo više u odnosu na svoje visoko „kompleksne“ konkurente na korišćenje stereotipa ili analogija kako bi razumeli svoje političko okruženje.“³⁷ Takođe, „stražari imaju deduktivni stil procesuiranja informacija.“³⁸

Posmatrač (The Observer) je lider koga „odlikuje visoka složenost, ali koji poseduje ograničeno prethodno političko iskustvo.“³⁹ Imajući u vidu ograničeno iskustvo u politici, oni su skloniji oslanjanju na stavove i preporuke savetnika, dok u pogledu procesuiranja informacija spadaju u induktivne tipove ličnosti.⁴⁰ „Crno-beli“ pogled na svet nije njihov „favorit“, nego smatraju da je sve u nijansama.

„*Buntovnik*“ (The Maverick) u sebi spaja manju složenost i ograničeno političko iskustvo.⁴¹ Iz razloga „njihove ograničene potrebe za informacijama i ograničenog političkog iskustva, buntovnici teže izbegavanju prikupljanja informacija. Njihove odluke su široko vođene prvenstveno ... vlastitim idiosinkratičkim političkim viđenjima i principima, na koje u velikoj meri utiču jednostavne skraćenice u odlučivaju (poput analogija.)“⁴² U pogledu procesuiranja informacija više su deduktivni.⁴³

³⁴ Ibid., op. cit., p. 20.

³⁵ Ibid., p. 20.

³⁶ Ibid., op. cit., p. 24.

³⁷ Ibid., op. cit., p. 24.

³⁸ Ibid., op. cit., p. 24.

³⁹ Ibid., op. cit., p. 25.

⁴⁰ Ibid, p. 25.

⁴¹ Ibid., p. 26.

⁴² Ibid, op. cit., p. 26.

⁴³ Ibid., p. 26.

Predsednički stil Donalda Trampa

Iako se Trampovo donošenje odluka snažno opire svakoj klasifikaciji, koristeći prethodno izložene modele, učiniće se pokušaj da se pronađu pravilnosti u načinu na koji odlučuje 45. predsednik Sjedinjenih Američkih Država. Najpre će se proći kroz dve, vrlo tipične odluke koje je Donald Tramp doneo u prethodne dve i po godine predsedničkog mandata. Prva situacija se tiče odluke o slanju dodatnih trupa u Avganistan, a druga obaranja američkog drona od strane snaga Revolucionarne garde Irana u junu 2019. godine.

Avganistan

Kad je u pitanju američka politika prema Avganistanu, Donald Tramp je daleko pre ulaska u kampanju za predsedničke izbore 2016. godine, imao vrlo jasan stav da je dotadašnji pristup bio potpuno pogrešan. Još u tvitu objavljenom 2013. godine, on kaže sledeće: „Naše trupe bivaju ubijane od strane Avganistanaca koje smo mi obučavali i mi traćimo milijarde tamo. Potpuna glupost. Izgradimo ponovo Sjedinjene Američke Države.“⁴⁴ Taj snažni, isključivi stav ga nikad nije napustio, tako da je nekoliko puta tokom svog dosadašnjeg mandata probao da američke trupe izvuče iz ovog rata. Međutim, kao i ovom slučaju, pokazaće se istinitim jedno važno pravilo američke politike: da je „kao svi predsednici (pre njega – prim. aut.), Tramp živeo sa nezavršenim poslovima njegovih prethodnika.“⁴⁵ Za ovakvu tvrdnju od Avganistana nema ubedljivijeg primera. Već dvojica njegovih prethodnika (bez osvrta na predsednika Regana i pomoć mudžahedinima u borbi protiv Sovjeta) su na svom dnevnom redu imali događaje u ovoj zemlji, poznatoj kao „grobnica imperija“ koja američke poreske obveznike košta oko 50 milijardi dolara godišnje.⁴⁶ Savetnik za nacionalnu bezbednost predsednika Trampa, Herbert Rejmond Mekmaster (Herbert Raymond McMaster), kao neko ko je tokom vojničke karijere proveo znatno vreme na prostorima Iraka i Avganistana, je na sastancima Komiteta zamenika Saveta za nacionalnu bezbednost (The National Security Council Deputies Committee) razmatrao moguće opcije koje bi bile ponuđene predsedniku Trampu, koji je, pak, jedino razmišljao o potpunom napuštanju Avganistana.⁴⁷ Predlog o umerenom slanju dodatnih trupa došao je i pred

⁴⁴ Trump's campaign promises - has he delivered on them?, BBC, 24.12.2018., <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-37982000>, 24/07/2019.

⁴⁵ Bob Woodward, *Fear: Trump in the White House*, Simon and Schuster, New York, 2018, p. 116.

⁴⁶ Ibid, p. 119.

⁴⁷ Ibid., p. 117.

Komitet Rukovodilaca saveta za nacionalnu bezbednost (The National Security Council Principals Committee), a ministar pravde Džef Sešn (Jeff Sessions) energično je reagovao protiv dodavanja trupa.⁴⁸ Ipak, uprkos svemu odluka je bila da se predsedniku Trampu predloži slanje dodatnih 4000 vojnika.⁴⁹ Znajući vrlo dobro predsednikov stav, tadašnji šef kabineta, Rajns Pribus (Reince Priebus) upozorio je na moguću negativnu predsednikovu reakciju. Pokušavajući da mu obrazloži svoje viđenje stvari Mekmaster je Trampu pojašnjavao koncept „4R“ (reinforce, realign, reconcile and regionalize), ali Tramp je, kao mantru, ponavljao pitanje na koje, čini se, nije bilo racionalnog odgovora: „Šta mi, do đavola, radimo tamo?“⁵⁰ Istovremeno, republikanski senator iz Južne Karoline, Lindzi Grejem (Lindsey Olin Graham), je tri puta razgovarao sa Trampom tokom maja 2017. godine zalažući se za slanje dodatnih trupa. Duboko prezirući stav establišmenta, predsednik Tramp je od sekretara odbrane Matisa (James N. Mattis), i svog specijalnog savetnika, Stiva Benona (Steve Bannon), tražio da mu obezbede neke „stvarne“ borce iz Avganistana. Dok je Matis kolutao očima, prema svedočenjima prisutnih, Benon je to odmah uporedio sa Linkolnovom željom da se upozna sa viđenjima običnih vojnika u vreme američkog građanskog rata.⁵¹ Predsednikova želja je ispunjena i 18. jula 2017. godine četiri američka vojnika iz misije u Avganistanu bila su u Ruzveltovoj sobi Bele kuće, a preko puta njih sedeli su predsednik Donald Tramp, potpredsednik Majk Pens (Mike Pence) i savetnik za nacionalnu bezbednost, Mekmaster.⁵² Posle sastanka Tramp je rekao Benonu kako je to sve jedan veliki haos i da treba videti kako da se što pre izađe odatle.⁵³ Ipak, već sledećeg dana članovi Saveta za nacionalnu bezbednost okupili su se u Situacionoj sobi (Situation Room) Bele kuće kako bi predsednika Trampa „brifovali“ o strategijama za Pakistan i Avganistan. Mekmasterovo uvodno obraćanje bilo je dosadno predsedniku i posle nekih pet minuta prekinuo ga je govoreći kako takve stvari sluša već sedamnaest godina i da mu treba da čuje nešto novo, da se ne može nastaviti sa starom strategijom.⁵⁴ Prenevši im utiske sa jučerašnjeg susreta sa vojnicima sa terena, usmerio je svoju kritiku na generale, posebno Matisa, Mekmastera i Džozefa Danforda (Joseph Francis Dunford), načelnika združenog generalštaba američke vojske. Takođe, kritikovao je i saveznike, posebno ulogu NATO

⁴⁸ Ibid., p. 120.

⁴⁹ Ibid., p. 120.

⁵⁰ Ibid, op. cit. p. 123.

⁵¹ Ibid, p. 123.

⁵² Ibid, pp. 123- 124.

⁵³ Ibid., p. 124.

⁵⁴ Ibid., p. 124.

i Pakistana, pitajući zašto Sjedinjene Države daju pomoć Pakistanu u iznosu od 1.3 milijarde dolara godišnje kad Pakistan nije američki prijatelj.⁵⁵ To „riibanje“ generala i najviših državnih funkcionera trajalo je dobrih 25 minuta pri čemu je Tramp insistirao da od Avganistana treba uzeti prirodna bogatstva jer, ako to oni ne urade, uradiće Kinezi. Potom su se u raspravu uključili državni sekretar, Reks Tillerson (Rex Tillerson) i sekretar odbrane, Džim Matis, govoreći da se problem Avganistana ne može posmatrati izolovano i da je najbrži način da se izađe iz rata da se rat izgubi.⁵⁶ Sastanak se završio bez zaključka, sa ponovnim susretima različitih komiteta Saveta za nacionalnu bezbednost i Trampovim noćnim razgovorima na ovu temu sa senatorom Grejemom. Na kraju ove runde razgovora, Trampu se svidela ideja o pomaganju pobunjenika protiv talibana.⁵⁷ Vraćajući se ponovo ovom pitanju u septembru, Tramp je bio ljut jer je na prijemu povodom godišnjeg zasedanja Generalne skupštine Ujedinjenih nacija u Njujorku, od azerbejžanskog predsednika, Ilhama Aljijeva (Ilham Aliyev), čuo da Kinezi iskopavaju velike količine bakra u Pakistanu.⁵⁸ Ponovo se obrušio na svoje saradnike tražeći da se u tu trku za mineralima uključe i Sjedinjene Države. Kada su mu direktor Saveta za nacionalnu ekonomiju (The National Economic Council) Geri Kon (Gary Cohn) i savetnik za nacionalnu bezbednost Mekmaster rekli da to nije tako lako izvesti i da je to proces i da tako nešto treba da prođe kroz redovan proces odlučivanja, Tramp je besno uzvratilo kako to ne treba da ide ni kroz kakav proces, nego treba da se uradi posao. U raspravu se umešao i sekretar trgovine Vilbur Ros (Wilbur Louis Ross), obećavajući da će se on pobrinuti za to. Nekoliko meseci kasnije, Mekmaster je obavestio sekretara Rosa da stvari ne izgledaju baš tako i da Kinezi zasad ne uzimaju ništa iz Avganistana nego da samo imaju koncesije, ali da im to malo vredi jer je tamo rat i da je transport toga praktično nemoguć. Po njegovoj proceni tamo se stvari za ozbiljan posao neće normalizovati ni za deset godina.⁵⁹ S obzirom da je situacija na terenu bila sve gora, Tramp je kao glavne krivce okrivio bivšeg predsednika Džordža Vokera Buša, što ih je uveo u Avganistan uopšte i naravno, Mekmastera, tvrdeći da on kao ni generali uopšte ne razumeju rat. Po Trampu, generali ne razumeju odnos cene koštanja i dobiti, ne razumeju koliko to sve košta.⁶⁰ A koštalo je puno. Po procenama Roberta Blekvila (Robert Blackwill) iz aprila 2019. godine, rat u Avganistanu je koštao 1000 milijardi dolara dok je preko 2 000 američkih

⁵⁵ Ibid., pp. 124-125.

⁵⁶ Ibid., p.125.

⁵⁷ Ibid., p. 125.

⁵⁸ Ibid, p. 309.

⁵⁹ Ibid, p. 311.

⁶⁰ Ibid., pp. 314-315.

vojnika ubijeno i dvadeset hiljada ranjeno.⁶¹ U svakom slučaju, u Avganistan su u jednom trenutku poslate dodatne trupe, na ovu zemlju je bačena najveća konvencionalna bomba ikada, a onda je 20. decembra 2018. godine predsednik naredio smanjenje broja američkih vojnika u Avganistanu sa četrnaest na sedam hiljada premda ta odluka još nije sprovedena u praksi.⁶² Skorašnje izjave prilikom susreta sa pakistanskim premijerom Imranom Kanom (Imran Kahn) u Beloj kući, u ponedjeljak, 22. jula 2019. godine svakako ne nude rešenje za ovaj skoro dvodecenijski američki problem. Naime, Tramp je izjavio da „ako bi želeli da završimo rat u Avganistanu i da pobedimo, mogao bih da završim taj rat za nedelju dana... Ja samo ne želim da ubijem 10 miliona ljudi... Imam planove za Avganistan, a da, ako želim da dobijem taj rat, Avganistan bi bio zbrisan sa lica zemlje. Nestao bi... Bilo bi gotovo za bukvalno deset dana. A ja to ne želim da uradim, ne želim da idem tim putem.“⁶³ I tako, u krug, do narednog okretanja tog temi.

Iran i rušenje američkog drona 2019. godine

U čevrtak 20. juna 2019. godine snage Iranske revolucionarne garde srušile su u vodama Ormuskog moreuza američki dron „RQ-4A Global Hawk“, bespilotnu letelicu vrednu 110 miliona dolara.⁶⁴ S obzirom na vremensku razliku između Irana i Vašingtona, prve reakcije usledile su već u ranim jutarnjim satima po istočnoameričkom vremenu. Već u sedam ujutru, Džon Bolton (John R. Bolton) savetnik za nacionalnu bezbednost predsednika Trampa, sastao se sa tadašnjim vršiocem dužnosti sekretara odbrane Sjedinjenih Država, Patrikom Šenahanom (Patrick Shanahan), njegovim naslednikom na tom mestu, Markom Esperom (Mark T. Esper), državnim sekretarom, Majkom Pompeom (Mike Pompeo) i generalom Danfordom, šefom združenog generalštaba američke vojske.⁶⁵ Kako je preneo

⁶¹ Videti Robert D. Blackwill, „Trump Foreign Policies are better than they seem“, *The Council on Foreign Relations Report No. 84*, April 2019, https://cfrd8-files.cfr.org/sites/default/files/report_pdf/CSR%2084_Blackwill_Trump_0.pdf, 24/ 04/ 2019, p. 49.

⁶² Ibid., p. 52.

⁶³ Liam Butterworth, Donald Trump threatens Afghanistan that he could wipe it ‘off the face of the Earth’, <https://www.abc.net.au/news/2019-07-24/why-did-donald-trump-say-he-could-kill-10-million-afghans/11342794>, 24/07/2019.

⁶⁴ Nick Paton Walsh, „What shooting down a \$110M US drone tells us about Iran“, CNN, <https://edition.cnn.com/2019/06/25/middleeast/iran-drone-shooting-capabilities-npw-intl/index.html>, 25/06/2019.

⁶⁵ Peter Baker, Maggie Haberman and Thomas Gubbons-Neff, „Urged to launch an Attack, Trump Listened to the Skeptics Who said it would be a Costly Mistake“, *The New York Times*, Friday June 21 2019, <https://www.nytimes.com/2019/06/21/us/politics/trump-iran-strike.html>, 21/06/2019.

Njujork Tajms, posle diskusije i saglasnosti oko moguće vojne opcije u 11 sati prepodne ista grupa se sastala sa predsednikom Trampom.⁶⁶ Naročita pažnja na tom sastanku bila je posvećena kalkulacijama o mogućem broju žrtava vojne akcije.⁶⁷ Međutim, kao i obično Tramp se nije oslanjao samo na svoj zvanični nacionalno-bezbednosni tim. Pored neizbežnog Lindzija Grejema, u 15 časova Tramp je ugostio još nekoliko kongresnih lidera koje je obavestio o razvoju situacije sa Iranom i mogućim opcijama, pri čemu je utisak većine onih koji su bili prisutni na sastanku bio da je verovatno da će predsednik narediti vojni napad.⁶⁸ Iako je jasno da su razmatrane različite vojne opcije, oko šest popodne u kancelariji tadašnjeg vršioća dužnosti sekretara odbrane, načelnik združenog generalštaba je upozorio na posledice takvih napada po američke snage u području Persijskog zaliva i američke saveznike u tom regionu.⁶⁹ Na tom sastanku je i državni sekretar Pompeo ukazao na efekat koji već imaju sankcije, iako je dao „podršku određenoj vojnoj akciji.”⁷⁰ Takođe, neki od prisutnih „Trampovih savetnika su se zapitali da li će napad poremetiti strategiju koja već donosi rezultate.”⁷¹ Posle sedam uveče bilo je jasno da je vojni napad na Iran između devet i deset uveče odnosno pred zorom po iranskom vremenu, veoma verovatan. I onda, u roku od sat vremena posle ovoga, predsednik otkazuje napad.⁷² Naime, na Tviteru i u intervjuu za televizijsku mrežu NBC izjavljuje da je promenio odluku jer želi da izbegne potencijalne ljudske žrtve.⁷³ Tramp je rekao da „je za sekundu razmislio o tome, i kaže: „Znate šta, oni su oborili jednu bespilotnu letelicu, dron, nazovite ga kako hoćete, i mi smo sada ovde sa 150 mrtvih ljudi, što bi se dogodilo pola sata pošto bih rekao: idemo... Ne dopada mi se to, ne mislim, ne mislim da je to proporcionalno.”⁷⁴ Tako da kad ga je njegov prijatelj i vrlo uticajna figura u tzv. spoljnom krugu onih sa kojima se predsednik Tramp blisko konsultuje, TV novinar Taker Karlson (Tucker Carlson), u programu koji na Foks Njuzu počinje u osam sati uveče, pohvalio za skepticizam i uzdržavanje od uplitanja u spoljne sukobe, odluka o nenapadanju je već bila doneta.⁷⁵ I to deset

⁶⁶ Ibid., op. cit.

⁶⁷ Ibid., op. cit.

⁶⁸ Ibid.,

⁶⁹ Ibid.,

⁷⁰ Ibid., op. cit.

⁷¹ Ibid., op. cit.

⁷² Ibid., o. cit.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Ibid., op. cit.

⁷⁵ Ibid.

minuta pre nego što je cela operacija trebala da počne, potpuno u Trampovom stilu, iznenađujući i samog sebe.⁷⁶ Interesantno je pomenuti da je sve ovo Tramp uradio suprotno savetima koje su mu dali državni sekretar, Majk Pompeo i naročito savetnik za nacionalnu bezbednost, Džon Bolton.⁷⁷

Kako odlučuje Donald Tramp: „buntovnik s razlogom“?

Predsednički stil Donalda Trampa i Džonsonova i Džordžova klasifikacija

Kad je u pitanju Džonsonova i Džordžova klasifikacija, Tramp je najbliži kompetitivnom modelu, mada svrstavanje u bilo koji od klasičnih klišeja odvlači pažnju od pravog stanja stvari. Ipak, može se reći da je Tramp u svom načinu odlučivanja najdalji od kolegijalnog, a najbliži kompetitivnom modelu. Imajući u vidu već pomenutu Trampovu potrebu da bude u centru svega, sasvim je jasno da Bela kuća liči na dvor u kojem se različite klišeje i frakcije bore za njegovu pažnju.⁷⁸ Tramp insistira na sopstvenoj ulozi u donošenju odluka i vrlo je ljubomorno čuva. Po rečima Čarlija Ledermana (Charlie Laderman) i Brendana Simsa (Brendan Simms) „Tramp veruje da slobodna ljudska volja (human agency) može da donese fundamentalnu promenu, osobito kad je taj agent sam Tramp.“⁷⁹ U tom smislu, „Trampov stil upravljanja tokom karijere u nekretninama je bio lični i neformalan... on visoko ceni lojalnost.“⁸⁰ On nikad nije imao iskustva u odlučivanju u grupi i postoji obilje dokaza da ne voli grupno odlučivanje. Po rečima Majkla Vulfa (Michael Wolf), „on je ceo svoj radni vek proveo kao glavni u nečemu što je suštinski mali porodični posao, koji je osmišljen da se u njemu dešava ono što on želi i da bude u službi njegovog pristupa poslu. U vreme njegovog izbora (za predsednika SAD – prim.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Elias Groll, “Iran Overtures Are the Latest Setback for Bolton”, *Foreign Policy*, July 19 2019, <https://foreignpolicy.com/2019/07/19/iran-overtures-are-the-latest-setback-for-bolton/>, 19/07/2019.

⁷⁸ U jednom trenutku jedan od njegovih savetnika izjavljuje sledeće: „sada razumem kako je to biti na dvoru Tjudora.“ Videti Majkl Vulf, *Vatra i bes: Bela kuća pod Trampovom upravom*, Čarobna knjiga, Beograd, 2018, str. 229.

⁷⁹ Ibid., op. cit., p. 5.

⁸⁰ Videti James P. Pfiffner, “Organizing the Trump Presidency”, *Presidential Studies Quarterly*, Vol. 48, No. 1, March 2018, p. 153.

aut.), on nije posedovao nikakvo teorijsko znanje o modernoj upravi i njenim operativnim pravilima i običajima.⁸¹ Trampova Bela kuća „više je funkcionisala kao kompanija Tramp, preduzeće koje je bilo posvećeno njegovom zadovoljstvu i odano praćenju i pokrivanju njegovih peripatetičnih i impulsivnih interesa. Trampova praksa upravljanja bila je potpuno usmerena na samog sebe, a ne orijentisana ka nekom zadatku ili institucionalno zasnovana.“⁸² Sve u svemu, problem je bio što je rad u Beloj kući podrazumevao u samoj svojoj suštini „spremnost da se radi s drugima što je bilo suprotno svemu u Trampovom životu.“⁸³ Imajući u vidu ovako nešto, jasno je da je „Trampova“ Bela kuća daleko od formalističkog modela odlučivanja jer se „njegova nesklonost ka formalnoj organizaciji odrazila ... u njegovom ranom (načinu organizovanja – prim. aut.) Bele kuće, u kojoj je do 10 službenika imalo privilegiju ulaska u Ovalnu sobu. Ipak, iskustvo u poslednjih pola veka pokazuje da, iako nekoliko bliskih savetnika mora imati regularan pristup predsedniku, neko ko nije predsednik mora se starati da „vozovi idu na vreme“, da čuva pristup predsedniku i upravlja političkim procesom.“⁸⁴ Pokušaji da se to uradi preko šefova kabineta predsednika (Chief of Staff), Rajnsa Pribusa, predstavnika establišmenta Republikanske stranke, i njegovog naslednika na tom mestu, generala Džona Kelija (John F. Kelly), nisu uspela da ukrote Trampovu naviku da bude u središtu svega i da žonglira sa hiljadu loptica istovremeno u ruci. Trenutni šef kabineta, Mik Malvani (Mick Mulvaney) nije u tom smislu nikakav izuzetak. Tako u intervjuu televizijskoj mreži Foks, Tramp na pitanje da li se nekad preispituje povodom odluka odgovara na sledeći način: „ne mislim o njima...ne mislim, znate, na to kako ih donosim. Odlučujem se za ono za što smatram da je dobra odluka. Imam sjajne ljude koji rade u Beloj kući, koji ne dobijaju dovoljno priznanja za to. Imam neke strahovito talentovane ljude, i razgovaraću sa njima i ponekad ću ih okretati jedne protiv drugih, znate volim da ih pustim da se sukobljavaju. I oni to rade. Oni su vrlo kompetitivni ljudi i na kraju ja donosim odluke i što je sigurno – po pitanju ekonomije, dosta toga je urađeno – doneli smo dosta dobrih odluka i želim da nastavim da radim na taj način.“⁸⁵ Sve ovo je potvrdio i Pribus, koji je rekao da „predsednik voli da suprotstavi funkcionere sa različitim mišljenjima jedan

⁸¹ Michael Wolf, *Siege – Trump under Fire*, Henry Hold and Company, New York, 2019, p. 48.

⁸² Ibid., op. cit., p. 58.

⁸³ Ibid., op. cit., p. 61.

⁸⁴ Videti James P. Pfiffner, „Organizing the Trump Presidency“, op. cit., p. 153.

⁸⁵ Videti Tom Porter, „Donald Trump on How He Makes Decisions: ‘I Don’t Think About Them’“, *Newsweek*, <https://www.newsweek.com/donald-trump-how-he-makes-decisions-i-dont-think-about-them-1221314>, 15/07/2019.

drugom.⁸⁶ On potvrđuje ono što je sam Tramp rekao o načinu na koji odlučuje: „on je okružen intelektualnim rivalima. Imate ljude kao što su Vilbur Ros i Gari Kon. On ih dovede ispred sebe i kaže: „...ok, sad sukobite svoja mišljenja oko carina u mom prisustvu“. I oni se sukobe, mediji isprate taj sukob, ali konačno, odluka je doneta... tako da drama je tu, ali to je način na koji predsednik donosi odluke.“⁸⁷ Otuda je jako teško odgovoriti na pitanje ko je ta osoba koja je najbliža predsedniku i ko najviše utiče na njega. Džejms Pfifner (James P. Pfiffner) tvrdi da je zbog toga što „predsednik Tramp nema stalne ideološke ili političke perspektive i mnoge od njegovih izjava iz kampanje nisu realistične, promenljive frakcije unutar Bele kuće i kabineta nadmeću se među sobom za uho predsednika. Odsustvo jasnog političkog procesa dodaje na konfuziji povodom toga ko govori u ime predsednika.“⁸⁸

Ipak, iako najbliži kompetitivnom modelu, Luj Da Vinja smatra da se „Trampov stil upravljanja ... značajno razlikuje od Ruzveltove „kompetitivne adhokratije“.⁸⁹ On smatra da je „Tramp politički buntovnik bez jasno definisane strategije upravljanja.“⁹⁰ Njegova ličnost se prosto ne poklapa sa procesom koji bi podrazumevao jasnu strukturu i promišljenost kao i ritam u praćenju nekog pitanja. Po De Vinji, više se može govoriti o nečemu što prati obrazac „nadmetanja, sukoba i konformizma.“⁹¹ Pošto je kako smo već videli sklon da okreće savetnike jednog protiv drugih, ohrabruje se nadmetanje koje vrlo često vodi ka sukobima među njima.⁹² Naravno Tramp tu uvek ima završnu reč, jer sukob se dozvoljava sve dok ne dobije „savet koji želi da dobije bez obzira koliko to može koštati njegove savetnike ili ustanovljene procedure.“⁹³ Naime, uprkos tome što sve sasluša, „Tramp se oslanja na informacije i savete koje obezbeđuju drugi zvaničnici administracije ili spoljašnji izvori kako bi legitimizovao svoje odluke. Ovakvo ponašanje potvrđuje nalaze da Tramp traži informacije koje ojačavaju njegova postojeća uverenja i mišljenja.“⁹⁴ Dakle, sve ide *ad hoc* i sa puno improvizacije, pri čemu ovakva

⁸⁶ Ibid., op. cit.

⁸⁷ Ibid., op. cit.

⁸⁸ Videti James P. Pfiffner, „Organizing the Trump Presidency“, op. cit., p. 155.

⁸⁹ Luis Da Vinha, „Competition, Conflict, and Conformity: Foreign Policy Making in the First Year of the Trump Presidency“, p. 21.

⁹⁰ Luis Da Vinha, „Competition, Conflict, and Conformity: Foreign Policy Making in the First Year of the Trump Presidency“, op. cit., p. 21.

⁹¹ Ibid, op. cit., p. 21.

⁹² Ibid., p. 21.

⁹³ Ibid., op. cit., p. 21.

⁹⁴ Ibid., op. cit., p. 22.

„improvizovana forma donošenja odluka koju koristi Tramp stvara značajne izazove administraciji i spoljnoj politici Sjedinjenih Država u kriznim situacijama.“⁹⁵ Avganistan je bio jedan od retkih primera gde je korišćen normalan proces odlučivanja, ali to ništa ne znači, jer je teško pronaći obrazac takvog donošenja odluka u mnogim drugim situacijama, pri čemu slučaj obaranja iranskog drona predstavlja primer sasvim suprotnog načina donošenja odluka. S obzirom na njegovu dinamičnu ličnost, savetnici pribegavaju raznim taktikama kako bi privukli i što je još važnije, održali njegovu naklonost i pažnju. Po da Vinji, „različiti izveštaji otkrivaju kako su savetnici koristili širok opseg šema da bi manipulirali Trampom: odlagali su odluke, molili ljude van Bele kuće kako bi intervenisali u njihovu korist, ubeđivali članove Kongresa da kritikuju predsednika; koristili medije kako bi preduhitrili odluke, prilagođavali informacije senzitivnosti predsednika, govorili saveznicima da zanemare predsednikova saopštenja i, jednostavno, ignorisali predsednikove zahteve.“⁹⁶ Što je još interesantnije, umesto da se vremenom navikne na već postojeći sistem, „Trampovo poverenje u svoje političke instinkte je poraslo i on sve više želi da izbegne zamršenosti koje su inherentne formalnom procesu donošenja odluka.“⁹⁷ Drugim rečima, Tramp je odmicanjem vremena sve više postajao on sam, bez stega i komplikacija procesa i sistema odlučivanja. Kako je on to otvoreno priznao na kraju prve godine predsedničkog mandata, „ja sam jedini koji je važan, jer kad dođemo do toga, to je ono kako politika i treba da izgleda.“⁹⁸ Sve u svemu, Tramp „odstupa značajno od tradicionalnih modela predsedničkog upravljanja.“⁹⁹

Predsednički stil Donalda Trampa i Prestonova klasifikacija

Čini se da je od svih Prestonovih klasifikacija, Tramp najbliži onom što se označava kombinacijom *sudija/delegator* kad je u pitanju kontrola i uključivanje u politički proces, a kad je u pitanju osetljivost lidera na kontekst, Donald Tramp, po autorima ovog članka, spada u ono što se označava odrednicom *buntovnik*.

U pogledu prve Prestonove klasifikacije, jasno je iz već izloženih primera da Tramp voli da bude pitan o svemu, a da ga istovremeno, njegovo, skoro potpuno političko neiskustvo tera da se oslanja na široki krug savetnika, kako onih koji su

⁹⁵ Ibid., op. cit., p. 22.

⁹⁶ Ibid., op. cit., p. 23.

⁹⁷ Ibid., op. cit., p. 23.

⁹⁸ Ibid., op. cit., p. 24.

⁹⁹ Ibid., op. cit., p. 2.

deo formalnog procesa odlučivanja, tako i onih koji kao tzv. autsajderi igraju veoma važnu ulogu u stvaranju i pre svega potvrđivanju predsednikovih odluka i stavova. U tom smislu bi svrstavanje Trampa isključivo u sudije ili delegatore bilo nepotpuno, jer bi u prvom slučaju netačno opisalo njegovu ne baš uvek potpunu kontrolu nad političkim procesom i savetnicima, a u drugom slučaju prenebreglo činjenicu da on ipak ima veliku potrebu za kontrolom i moći i da nije baš uvek nezainteresovan za proces donošenja i primene odluka.

Ta njegova potreba da bude *sudija* na kraju procesa, jedna je od konstanti njegovog života, i kao biznismena i kao političara. Majkl Kreniš (Michael Kranish) i Mark Fišer (Marc Fisher), vide to kao posledicu stalnog traganja za ljubavlju i prihvatanjem.¹⁰⁰ Zvuči paradoksalno, ali iako je ceo život proveo okružen drugim ljudima, u suštini on je po sopstvenom priznanju, „vuk samotnjak“.¹⁰¹ Ta njegova usamljenost doprinosi njegovoj nesigurnosti i otud ta potreba da se stalno čuje i bude okružen ljudima koji misle kao on. Sa druge strane, uprkos tom nagonu za sveopštom kontrolom, Tramp ima kroz ceo svoj život kult oslanjanja na druge (dakle deluje kao *delegator*) i bavljenja takozvanom „velikom slikom“ i prepuštanja detalja i operativnih poslova najbližim saradnicima.¹⁰² Problem sa ovakvim načinom mišljenja kao i samim delegatorima jeste taj što je stvarnost previše složena za njihova pojednostavljivanja.

Kad je u pitanju osetljivost lidera na kontekst, predsednika Donalda Trampa smo svrstali u *buntovnike*. Jedan od najtežih zadataka u Trampovoj Beloj kući svakako jeste brifovanje predsednika koji ne voli obilje informacija i izveštaje sa previše stranica. Štaviše, i pre toga, „u zgradi Trump Tower na pisaćem stolu nije imao računar, a izbegavao je da čita opširne izveštaje i obaveštenja. Više je voleo da o problemima sluša usmeno i kratko.“¹⁰³ One koji su hteli da mu šalju duge izveštaje upozoravao je da to ne rade. Govorio im je: „učini mi uslugu i ne šalji mi izveštaj. Pošalji, recimo, tri stranice. Vrlo sam efikasan. Mogao bih sad to i usmeno, što je u redu... Hoću da bude kratko. Nema potrebe da to bude na stotinama stranica jer ionako tačno ne znam o čemu je reč... zato što se vodim zdravim

¹⁰⁰ Majkl Kreniš, Mark Fišer, *Tramp – cela priča – ambicija, ego, novac i moć na američki način*, Laguna, Beograd, 2016, str. 10.

¹⁰¹ *Ibid.*, str. 10.

¹⁰² Po Krenišu i Fišeru, „on možda jeste biznismen, ali brojke ga nisu zanimale. On se nije bavio tabelama – time se bavio njegov knjigovođa. On je voleo velike fraze. On je voleo da vidi širu sliku. On je bukvalno voleo velike slike. On je voleo viziju, on je voleo efekat.“ *Ibid.*, op. cit., str. 248.

¹⁰³ *Ibid.*, op. cit. str. 483.

razumom s mnogo poslovne veštine.¹⁰⁴ Po Vulfu, „za Trampa, kao i za mnoge šoumene, kao i za one koji se bave pisanjem saopštenja za medije, glavni neprijatelj jesu složenost i birokratske zavrzlake – a pravo rešenje krije se u pronalaženju prečica.“¹⁰⁵ Takođe, „na stranu sastanci i memorandumi, on veruje svojim instinktima više nego institucijama, dopirući do nekonvencionalnih izvora ponašanja i želeći da začikava svoje mnogobrojne savetnike.“¹⁰⁶ U tom smislu, njegova upotreba Tvitera ima ključni značaj budući da tako uklanja posrednike između njega i njegovih pristalica. Po Trampu, Tviter je „moj megafon.. način na koji direktno komuniciram sa ljudima bez ikakvog filtera... Imam desetina miliona pratilaca. Ovo je važnije od vesti na kablovskoj televiziji. Izađem, održim govor, to bude praćeno od strane CNN-a i niko to ne gleda, nikog nije briga. Tvitnem nešto i to je moj megafon prema svetu.“¹⁰⁷

Zaključak

Po mnogo čemu, Donald Tramp je osobita, *sui generis* ličnost u američkoj političkoj istoriji. Iako je i pre njega bilo predsednika koji su odudarali od uobičajenih pravila, on je svojom sveukupnom pojavom i specifičnim načinom odlučivanja, teško uklopljiv u dosadašnje aršine proučavanja institucije predsednika, samim tim i načina donošenja odluka, odnosno menadžerskih stilova predsednika. Uprkos mnogobrojnim nedostacima, uspeo je da osvoji predsednički mandat i postane 45. predsednik Sjedinjenih Američkih Država. Takođe, nije bez šanse da pobedi i na narednim izborima, u novembru 2020. godine. Imajući sve prethodno navedeno u vidu, sasvim je jasno da u tumačenju Trampove ličnosti ima mnogo više normativnog i onog kako bi stvari trebalo da izgledaju, nego usredsređivanja na ono kako stvari zaista izgledaju i uzimanja u obzir činjenice da njegove odluke ostavljaju posledice bez obzira na to slagali se njegovi kritičari sa njima ili ne. U tom smislu, bez obzira na odsustvo jasnog političkog procesa, tačnije rečeno uobičajenog i konvencionalnog političkog procesa, o Trampu treba suditi po rezultatima a ne uvek i isključivo po pravnim i običajnim normama koje je kršio. Po Robertu Blekvilu, „ono što je najvažnije je efikasnost spoljne politike Sjedinjenih

¹⁰⁴ Ibid., op. cit. str. 483.

¹⁰⁵ Majkl Vulf, *Vatra i bes: Bela kuća pod Trampovom upravom*, op. cit., str. 287.

¹⁰⁶ Peter Baker, Maggie Haberman and Thomas Gubbons – Neff, “Urged to launch an Attack, Trump Listened to the Skeptics Who said it would be a Costly Mistake”, op. cit.

¹⁰⁷ Bob Woodward, *Fear: Trump in the White House*, op. cit., p. 205.

Država kroz vreme i njena konzistentnost sa američkim nacionalnim interesima, a ne kvalitetima njihovih lidera.¹⁰⁸ Dakle, ne treba zbog pogrešne i neobične forme odlučivanja, zanemariti ishode to jest rezultate njegove spoljne politike.¹⁰⁹ Kao čovek koji je celog svog života bio usredsređen na sebe i svoje rezultate, Tramp svakako ne spada u red onih koji završavaju u školskim udžbenicima zbog činjenice da su primernim ponašanjem stigli do vrha. Međutim, kao tipičan proizvod vremena u kojem živimo, on sasvim dobro plovi rekom događaja u koju se bacio. Ostaje nam da vidimo kako će se ta neobična i neuobičajena plovidba završiti.

Bibliografija

- Dobbins, James, Michele A. Poole, Austin Long, Benjamin Runkle, *After the War – Nation Building from FDR to George W. Bush*, RAND Corporation, Santa Monica, CA, 2008.
- Hastedt, Glenn P., "Presidency", in: Steven W. Hook, Christopher M. Jones, (eds), *The Routledge Handbook of American Foreign Policy*, Routledge, London, 2012, pp. 151–164.
- Kreniš, Majkl, Mark Fišer, *Tramp – cela priča – ambicija, ego, novac i moć na američki način*, Laguna, Beograd, 2016.
- Laderman, Charlie, Brendan Simms, *Donald Trump – The Making of a World view*, I. B. Tauris, London, 2017.
- Pfiffner, James P., "Organizing the Trump Presidency", *Presidential Studies Quarterly*, vol. 48, no. 1, March 2018, pp. 153-167.
- Preston, Thomas, Margaret G. Hermann, "Presidential Leadership Style and the Foreign Policy Advisory Process", in: Eugene R. Wittkopf, James McCormick, (eds), *The Domestic Sources of American Foreign Policy – Insights and Evidence*, Rowman Littlefield Publishers, Lanham, 2004, Fourth Edition, pp. 363-380.
- Preston, Thomas, *The President and his Inner Circle – leadership style and the advisory process in foreign affairs*, Columbia University Press, New York, 2001.
- Tramp, Donald Dž., *Obogaljena Amerika – kako učiniti Ameriku ponovo velikom*, Službeni glasnik, Beograd, 2016.

¹⁰⁸ Robert D. Blackwill, "Trump Foreign Policies are better than they seem", op. cit., p. 6.

¹⁰⁹ Ibid., p. 6.

- Vinha, Luis Da, „Competition, Conflict, and Conformity: Foreign Policy Making in the First Year of the Trump Presidency“, *Presidential Studies Quarterly*, vol. 49, no. 2, June 2019, DOI: 10.1111/psq.12509
- Vulf, Majkl, *Vatra i bes: Bela kuća pod Trampovom upravom*, Čarobna knjiga, Beograd, 2018.
- Wolf, Michael, *Siege – Trump under Fire*, Henry Hold and Company, New York, 2019.
- Woodward, Bob, *Fear: Trump in the White House*, Simon & Schuster, New York, 2018.

Internet izvori

- Baker, Peter, Maggie Haberman and Thomas Gubbons-Neff, “Urged to launch an Attack, Trump Listened to the Skeptics Who said it would be a Costly Mistake”, *The New York Times*, Friday June 21 2019, <https://www.nytimes.com/2019/06/21/us/politics/trump-iran-strike.html>, 21/06/2019.
- Blackwill, Robert D. “Trump Foreign Policies are better than they seem”, *The Council on Foreign Relations Report No. 84*, April 2019, https://cfrd8-files.cfr.org/sites/default/files/report_pdf/CSR%2084_Blackwill_Trump_0.pdf, 24/04/2019.
- Butterworth, Liam, Donald Trump threatens Afghanistan that he could wipe it ‘off the face of the Earth’, <https://www.abc.net.au/news/2019-07-24/why-did-donald-trump-say-he-could-kill-10-million-afghans/,11342794>, 24/07/2019.
- Groll, Elias, “Iran Overtures Are the Latest Setback for Bolton, Foreign Policy”, July 19 2019, <https://foreignpolicy.com/2019/07/19/iran-overtures-are-the-latest-setback-for-bolton/>, 19/07/2019.
- Porter, Tom, “Donald Trump on How He Makes Decisions: ‘I Don’t Think About Them’”, *Newsweek*, <https://www.newsweek.com/donald-trump-how-he-makes-decisions-i-dont-think-about-them-1221314>, 15/07/2019.
- Trump’s campaign promises – has he delivered on them?, BBC 24.12.2018., <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-37982000>, 24/07/2019.
- Walsh, Nick Paton, “What shooting down a \$110M US drone tells us about Iran”, CNN, <https://edition.cnn.com/2019/06/25/middleeast/iran-drone-shooting-capabilities-npw-intl/index.html>, 25/06/2019.

Dragan R. SIMIĆ, Dragan ŽIVOJINOVIĆ

HOW DONALD TRAMP MAKES DECISIONS?

Abstract: The forty-fifth US president, unlike most of his predecessors, has no experience in political decision-making. Nevertheless, Trump's behavior from the big business can help find patterns of his decision making. The two-and-a-half-year presidential term, however, provides convincing insights into how he makes decisions. Although he likes to make decisions and thinks he does it well, President Donald Trump actually spends very little time preparing for the most difficult decisions. In most cases, the president decides beforehand on instinct, and then actually just seeks justification and support for the decision already made. On the other hand, over-reliance on the closest circle of associates and not delving into the details and several aspects of the problem provides a too big opportunity for miscalculations and wrong decisions. In this mix of micromanagement and macromanagement, Trump's model is most reminiscent of a competitive decision-making model, while in terms of control and involvement in the political process, his management style can be characterized by a Magistrate/Delegator combination; while when it comes to leader sensitivity to the context, we see Trump as the "Maverick".

Key words: United States; President of the United States of America; US Foreign and Security Policy; Donald Trump; decision-making process.

UDK: 316.46:327
Biblid: 0025-8555, 71(2019)
Vol. LXXI, br. 3, str. 311–334

Pregledni rad
Primljen 13. avgusta 2019.
Odobren 22. avgusta 2019.
DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP1903311A>

Uloga međunarodnog autoriteta u Lejkovoj hijerarhizovanoj „shemi“ svetske politike

Vladimir Ajzenhamer¹

Apstrakt: Iako se u nauci o međunarodnim odnosima lako može postići saglasnost različitih teorijskih pristupa po pitanju uloge i važnosti moći u svetskoj politici, čak i elementarni konsenzus izostaje kada je u pitanju njeno definisanje, odnosno pokušaj da se dokuči njena priroda. U ovom radu opredelili smo se za analitički osvrt na jednu od mogućih interpretacija moći koja, po svome pojmovnom obuhvatu i objašnjenju načina funkcionisanja međunarodnog poretka, odskaje od ustaljenih teorijskih koloseka nauke o međunarodnim odnosima. Reč je o Lejkovom (David A. Lake) konceptu *autoriteta* kao forme međunarodne moći, koji predstavlja jedan od temeljnih stubova njegove teorije hijerarhije u međunarodnim odnosima. Pozicionirajući se kao „kritički realista“, Lejk svoju teorijsku konstrukciju zida na konceptu međunarodnog autoriteta kao manifestacije moći podjednako važne, ako ne i važnije, od prisile. U nastavku rada, sadržaj ovog koncepta biće upoređen sa drugačijim teorijskim interpretacijama međunarodne moći, prevashodno onim koje su mu prethodile. Svrha komparacije je isticanje teorijskih prednosti Lejkovog tumačenja strukture međunarodnog sistema. Takođe, namera nam je da ovim radom u domaćoj akademskoj javnosti doprinesemo daljoj popularizaciji Lejkovog (u određenoj meri „nekanonskog“) promišljanja ustrojstva svetske politike, prvenstveno među mlađim istraživačima usmerenim dominantno na *mainstream* teoretičare međunarodnih odnosa.

Ključne reči: međunarodni odnosi, Dejvid Lejk (David Lake), međunarodni autoritet, moć, međunarodne hijerarhije, podređenost, nadređenost.

¹ Univerzitet u Beogradu – Fakultet bezbednosti, ajzenhamer@fb.bg.ac.rs

Uvod

Pitanje moći u svetskoj politici predstavlja jedno od ključnih polaznih mesta (sasvim izvesno i jedno od najkontroverznijih) u proučavanju svetske politike. Za zagovornike realističkog tumačenja međunarodnih odnosa pitanje moći predstavlja svojevrsnu „temu nad temama“. Nećemo pogrešiti ukoliko kao ideju vodilju realizma, koja se provlači kroz sve njegove teorijske inkarnacije, označimo uverenje da se međunarodni odnosi najbolje mogu razumeti ukoliko se fokusiramo na raspodelu moći između država.² Stoga realisti međunarodnu politiku tumače kao „arenu“ u kojoj države odmeravaju svoje snage tj. snagu svoje moći. Ovo sučeljavanje snaga mogli bismo okarakterisati i kao „igru moći“ koja se *de jure* odigrava u uslovima formalne jednakosti država, ali *de facto* ona počiva na njenoj nejednakoj distribuciji i što je još važnije, na hroničnom nedostatku konsenzusa po pitanju njene raspodele.

Važno je istaći da ovakav, u velikoj meri sumoran, pogled na međunarodne odnose nije samo karakterističan za tvrdokorne realiste. Tako na primer Naj (Joseph S. Nye), koji sebe „etiketira“ kao liberalnog realistu,³ na problem distribucije moći gleda kao na partiju pokera u kojoj igrači raspolažu sa jačim ili slabijim kartama. U tom „međunarodnom pokeru“ šanse za uspeh zavise od karata koje države drže u ruci, ali i od broja žetona kojima raspolažu.⁴ Slično mišljenje se može naći i kod „čistih“ liberala, ali i kod zagovornika drugih teorijskih pristupa. Aleksandar Vent (Alexander Wendt), jedan od vodećih konstruktivista, primećuje kako i „neoliberali misle da je moć značajna, marksisti misle da je moć značajna, a postmodernisti misle da je ona svuda“.⁵ Iako se u nauci o međunarodnim odnosima lako može postići saglasnost različitih teorijskih pristupa po pitanju uloge i važnosti moći tj. odnosa moći u svetskoj politici, čak i elementarni konsenzus nedostaje kada je u pitanju njeno definisanje, odnosno pokušaj da se dokuči i što vernije dočara njena priroda (o čemu će više biti reči u narednom poglavlju). U ovom radu opredelili smo se za analitički osvrt na jednu od mogućih interpretacija, koja po svome pojmovnom obuhvatu i objašnjenju načina funkcionisanja međunarodnog poretka, odskače od ustaljenih teorijskih

² Martin Griffiths, Steven C. Roach, M. Scott Solomon, *Fifty key thinkers in International Relations – Second edition*, Routledge, New York & London, 2009, p. 1.

³ Joseph S. Nye, „Toward a Liberal Realist Foreign Policy: A Memo for the Next President“, *Harvard magazine*, vol. 110, no. 4/ 2008, pp. 36-38

⁴ Džozef S. Naj, *Budućnost moći*, Arhipelag, Beograd, 2012, str. 26.

⁵ Aleksandar Vent, *Društvena teorija međunarodne politike*, Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, 2014, str. 86.

koloseka nauke o međunarodnim odnosima. Reč je o Lejkovom (David A. Lake) konceptu *autoriteta* kao forme međunarodne moći, koji predstavlja jedan od temeljnih stubova njegove teorije hijerarhija u međunarodnim odnosima.

Dejvid Lejk, profesor političkih nauka na Kalifornijskom univerzitetu u San Dijegu (University of California, San Diego), priznati stručnjak i autor brojnih radova iz oblasti međunarodne politike i međunarodne ekonomije, pripada realističkoj školi mišljenja u kojoj se, prema sopstvenom priznanju, pozicionira kao „kritički realista”. Ovu interpretacijsku poziciju možemo opisati kao post-pozitivistički pristup nauci koja prihvata postojanje (međunarodne) realnosti nezavisne od sazajnih procesa, kao i ograničene domete i nepotpunost naših saznanja o toj realnosti. Lejk je poznat i po tome što se svrstava u grupu teoretičara koji odbijaju da se uklope u teorijski *mainstream* i da kao takvi ostanu čvrsto vezani samo za jedan „izam“ (realizam, liberalizam, konstruktivizam itd).⁶

Za naš rad i analizu Lejkovog koncepta međunarodnog autoriteta važno je njegovo propitivanje anarhične prirode međunarodnog sistema koje je detaljno izloženo u knjizi *Hijerarhija u međunarodnim odnosima (Hierarchy in International Relations)*.⁷ Lejk u ovoj studiji, kako bi se to iz naslova moglo zaključiti, ne negira anarhiju kao osnovno obeležje međunarodnog poretka. U svom istraživanju on detaljno propituje njenu sadržinu, stavljajući pod znak pitanja uvreženo mišljenje o anarhiji kao rukovodećem principu interakcije država kao jedinica sistema. Svoje viđenje međunarodnih odnosa Lejk predočava sledećim rečima:

„Kada sam govorio o opasnosti podrivanja međunarodog autoriteta Sjedinjenih Američkih Država, bio sam zapravo svestan da je ovaj koncept stran, negiran i odbačen od strane teorija kojima ja učim studente i koje koristim kao smernice za razvijanje svog sopstvenog razumevanja sveta politike. Ključna pretpostavka nauke o međunarodnim odnosima jeste da je međunarodni sistem anarhičan odnosno lišen autoriteta. Ali ako je međunarodni sistem anarhičan, i države nemaju autoritet jedna nad drugom, kako onda nepostojeći autoritet SAD može slabiti?“⁸

U potrazi za odgovorom na ovaj paradoks Lejk gradi sopstvenu teoriju međunarodne politike koncentrisane oko ideje da su unutar anarhičnog međunarodnog sistema moguće hijerarhizovane strukture, te da nije reč o

⁶ David A. Lake, „Why ‘isms’ are evil: Theory, epistemology, and academic sects as impediments to understanding and progress“, *International Studies Quarterly*, vol. 55, Issue 2 /2011, pp. 465-480.

⁷ David A. Lake, *Hierarchy in International Relations*, Coronell University Press, Ithaca and London, 2011.

⁸ Ibid, p. ix.

međusobno isključivim antipodima, već da se radi o različitim analitičkim ravnima. Polazno stanovište teorije o međunarodnim hijerarhijama Lejk vidi u konceptu autoriteta kao međunarodne moći koji je „podjednako važan ako ne i važniji od prisile“.⁹

U nastavku rada fokusiraćemo se upravo na ovaj segment njegove teorije, nastojeći da sadržaj koncepta međunarodnog autoriteta uporedimo sa drugačijim teorijskim interpretacijama međunarodne moći, prevashodno onima koje su mu prethodile. Cilj komparacije jeste isticanje teorijskih prednosti Lejkovog tumačenja strukture međunarodnog sistema i pokušaj da se domaća akademska javnost, prvenstveno mlađi istraživači usmereni prevashodno na *mainstream* teoretičare i „patrijarhe“ nauke o međunarodnim odnosima, zainteresuju za ovo, u određenoj meri „nekanonsko“, promišljanje ustrojstva svetske politike.¹⁰ Stoga ćemo se na narednim stranicama isprva pozabaviti genezom pojma moći, kako bi se zatim usredsredili na Lejkovo viđenje autoriteta kao oblika međunarodne moći, kao i na njegovo tumačenje međunarodnog autoriteta kao ugovornog odnosa i „kamena temeljca“ međunarodnih hijerarhija. Potom ćemo napraviti

⁹ Ibid.

¹⁰ Važno je napomenuti da Dejvid Lejk nipošto nije nepoznato ime među srpskim proučavaocima međunarodnih odnosa. Za njihovo upoznavanje sa ovim autorom najviše je zaslužan mr Dragan Živojinović, koji je, po povratku sa svog studijskog boravka u San Dijegu 2006. godine, popularizovao Lejka među studentima i kolegama sa Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu. Pozivanje na različite segmente Lejkovog bogatog naučnog opusa (znatno šireg od pitanja međunarodnog autoriteta i međunarodnih hijerarhija) prisutno je u radovima izvesnog broja domaćih autora i pokriva širok dijapazon tema poput rivaliteta velikih sila, bilateralnih i multilateralnih odnosa, regionalne bezbednosti, etničkih konflikata, teorijskih debata u međunarodnim odnosima, postkolonijalnih studija i dr. (videti: Dragan Živojinović, „Šest razloga zbog kojih Kina neće biti sledeća svetska supersila“, *Godišnjak 2009* Univerziteta u Beogradu - Fakulteta političkih nauka, Godina III, broj 3, 2009, str. 437-475; Vladimir Trapara, „Pravila o međunarodnom miru i bezbednosti u svetlu odnosa između velikih sila“, *Međunarodna politika*, god. 61, br. 1140, 2010, str. 80-93; Vladimir Ajzenhamer, „Odnosi Republike Turske i Sjedinjenih Američkih Država tokom decenije vladavine Partije pravde i razvoja (od 2002. do 2012.)“, doktorska disertacija, Fakultet političkih nauka Univerzitet u Beogradu, Beograd, 2018; Luka Glušac, „Delegacija u međunarodnim odnosima: principal-agent pristup“, *Kultura polisa*, god. XIII, br. 30, 2016, str. 259-272; Dušan Proroković, „Regionalna bezbednosti i teorija realizma: studija slučaja Arktik“, doktorska disertacija, Fakultet bezbednosti Univerzitet u Beogradu, Beograd, 2017; Miloš Milenković, „Ograničenja teorijskog izučavanja uzroka etničkih konflikata“, *Sociološki pregled*, vol. XLIX, no. 2, 2015, str. 163-187; Marko Kovačević, „Međunarodni odnosi u doba teorijskog pluralizma: o stanju discipline i glavnim raspravama početkom 21. veka“, *Međunarodni problemi*, vol. LXIX, no. 2-3, 2017, str. 181-205; Nataša Jovanović, „Rubikova kocka' postkolonijalizma: teorijski sinkretizam i novi izazovi u postkolonijalnim studijama“ *Međunarodni problemi*, vol. LXIX, no. 2-3, 2017, str. 309-331)

osvrst na vrste međunarodnih hijerarhija i mesto koje one zauzimaju u savremenoj svetskoj politici. Završno razmatranje posvetićemo sumiranju zaključaka o Lejkovom konceptu međunarodnog autoriteta.

Moć i međunarodna moć

Pojam moći je kroz istoriju definisan na različite načine, a kontemplacije o njenoj prirodi i posledicama čine veliki deo ukupnog *fundus-a* društvene i političke misli. Antika i srednji vek mogle su se pohvaliti obiljem različitih shvatanja moći no, uprkos živoj debati o njenoj prirodi, izvorima i konsekvencama, vodeći umovi ovih razdoblja uglavnom za sobom nisu ostavili precizno osnovno značenje ovog pojma. Iz njihovog ugla gledanja značenje pojma „moć“ bilo je *a priori* poznato svakom čoveku koga je krasio zdrav razum.¹¹ Ipak, određena osnovna značenja bila su izvedena. Za Gorgiju moć je predstavljala „prirodni zakon da se slabiji ne protive jačem, već da jači vlada i vodi slabijeg, da jači ide napred a da ga slabiji sledi“.¹² Kod Platona takođe možemo sresti shvatanje moći kao „prava“ tj. zakona, sa tom razlikom da ono ne počiva na „pravu jačeg“ već na „pravdi“ koja za njega nije ništa drugo do vršenje vlasti u interesu potčinjenih.¹³ Za razliku od Gorgije kod Platona je prisutna etička dimenzija moći, ali ona za razliku od savremenog poimanja etike i morala ima u potpunosti meritokratsku dimenziju. Za Platona između „moći znanja“ i „političke moći“ stoji znak jednakosti, te je njegov zaključak da političku moć u potpunosti treba prepustiti filozofima (ovo stanovište, izneto u *Državi* biće u velikoj meri revidirano u *Zakonima*).¹⁴ Klimaks antičkog promišljanja na temu moći nastupa sa Aristotelom koji sadržaj ovog pojma oslobađa pravne i etičke konotacije, odstranjujući iz njega ideje zakona, prava i pravde, i usađujući namesto njih koncept „mogućnosti“ u samo jezgro pojma. Moć tako postaje svojevrsna „pokretačka sila“ koja sa sobom nosi mogućnost delanja ili promene,¹⁵ čime je ovaj starogrčki mislilac udario temelje savremenim tumačenjima koja moć izjednačavaju sa „sposobnosti da se proizvede promena ili da joj se odupre“.¹⁶

¹¹ Robert Dal, „Moć“, *Nova srpska politička misao*, Beograd, vol. XIII, no. 1-4, 2006, str. 37.

¹² Mihailo Đurić, *Iz istorije antičke filozofije, Izabrani spisi*, Knjiga 1, Službeni list i Tersit, Beograd, 1996, str. 262.

¹³ Radomir Lukić, *Istorija političkih i pravnih teorija – I knjiga*, Naučna knjiga, Beograd 1973, str. 86.

¹⁴ Platon, *Država*, Beogradski grafičko-izdavački zavod, Beograd, 2002, str. 174–237.

¹⁵ Aristotel, *Metafizika*, Kultura, Beograd, 1976, str. 206–224.

¹⁶ Džozef S. Naj, *Budućnost moći*, op. cit., str. 22.

Srednjevekovna i renesansna misao će eksplicitnije poistovetiti moć sa vlašću. Makijaveli (Niccolo Machiavelli), uprkos činjenici da će oko ovog pojma izgraditi čitavu političku filozofiju (i usput, nehotično utemeljiti put ka modernoj političkoj nauci) neće trošiti previše reči na njegovo precizno određenje. Hobs (Thomas Hobbes) će je pak okovima teorije suverenosti neraskidivo vezati za pravo suverena na apsolutnu vlast. Dal (Robert A Dahl) primećuje kako je do Hobsa pažnja teoretičara bila usmerena prvenstveno ka odnosima moći unutar zajednice,¹⁷ a da sa stvaranjem i usponom nacionalne države njihova pažnja sve više biva usmerena na ulogu moći u međunarodnoj politici.¹⁸ Novo poglavlje u shvatanju moći otvoriće Maks Veber (Max Weber) koji će na Aristotelovom tragu moć videti kao potencijal promene i shodno tome definisaće je kao mogućnost „da se u okviru jednog društvenog odnosa sprovede sopstvena volja uprkos otporu“.¹⁹ Uskoro će i drugi teoretičari krenuti njegovim putem, a Veberove ideje će prvo iz okrilja sociologije biti prenete u naručje politikologije, a samim time i u ruke nauke o međunarodnim odnosima. Kako to primećuje Vent, za ovaj trend najviše će biti zaslužna realistička škola mišljenja, koja će pelcer Veberovog shvatanja *macht-a* (nem. moć) presaditi i na druge teorijske pristupe, proizvodeći tako nova tumačenja i uzrokujući žustre teorijske debate.²⁰

Velika socio-politička previranja na početku XX veka donela su porast interesovanja za političku dimenziju moći. Kada je u pitanju nauka o međunarodnim odnosima, prvu polovinu veka obeležila je dominacija klasičnih realista poput Rejmonda Arona (Raymond Aron) i Hansa Morgentaua (Hans Morgenthau). Aron, jedan od „patrijarha“ klasičnog realizma, moć je tumačio krajnje simplifikovano – kao sposobnost da se drugima nametne sopstvena volja, vezavši objašnjenje ovog pojma za pojmove „sile“ i „potencijala“. Silu je odredio kao „ukupnost materijalnih sredstava koja su odmah raspoloživa u slučaju pribegavanja nasilju, a potencijal kao sposobnost proširene upotrebe sile u zavisnosti od vremena, prostora i snage protivnika“.²¹ Time je koncipirao jedno

¹⁷ Robert Dal, „Moć“, *Nova srpska politička misao*, Beograd, vol. XIII, no. 1-4, 2006, op. cit, str. 37.

¹⁸ Ibid, str. 38.

¹⁹ Maks Veber, *Privreda i društvo*, knjiga 1, Prosveta, Beograd, 1976, str. 37.

²⁰ Za više videti: Dragan R. Simić, „Još jedanput o ‘četiri velike debate’ (Crtime iz istorije nauke o međunarodnim odnosima)“, *Politička revija*, vol. 18, no. 4, 2008, str. 1474; Vladimir Ajzenhamer, „Boljno polje praxis: realističko-konstruktivistički dumvirat i „posrtanje“ liberalnog intervencionizma“, *Međunarodni problemi*, vol. LXIX, no. 2-3, 2017, str. 263.

²¹ Srđan Slović, „Teorijski pristupi Rejmona Arona i Hansa Morgentaua“, u Milan Lipovac, Dragan Živojinović (ured.), *Međunarodna bezbednost – teorijski pristupi*, Inovacioni centar Fakulteta bezbednosti Univerziteta u Beogradu, Akademska knjiga, Beograd, 2014, str. 88.

krajnje „resursno“ poimanje moći, trasirajući put brojnim teoretičarima realizma za koje ovaj pojam neće označavati ništa drugo do „resurs“ koji nije svima u jednakoj meri stavljen na raspolaganje. Drugi veliki realista, Hans Morgentau, slično Makijaveliju, ne daje *per se* definiciju moći, već za temelj svoje teorije uzima koncept „interesa“ predloženog u kontekstu moći.²² Takav interes može biti definisan kao „volja za moći“ čiji koren ovaj teoretičar vidi u ljudskoj prirodi.²³

Glavni teorijski oponent realizma – liberalna misao, će potpuno drugačije ustrojiti svoj pogled na ulogu moći u međunarodnim odnosima. Vođeni snažnim uverenjem da „ljudski razum može trijumfovati nad ljudskim strahom i nad žudnjom za moći“,²⁴ liberali na državu više ne gledaju kao na otelotvorenje moći, već ona za njih predstavlja ustavni entitet zadužen za jačanje vladavine zakona i poštovanje prava građana na život, slobodu i svojinu.²⁵ Iako uvereni da moć države mora poštovati zahteve tržišta i vladavinu prava, njihovo poimanje moći ipak nije u potpunosti odvojeno od pojma sile. Američki predsednik Vudro Vilson (Woodrow Wilson), u svoje vreme jedan od najvećih zagovornika liberalnog svetskog poretka, smatrao je da se „baklja“ demokratije mora prenositi među svim narodima sveta, a da je u slučaju otpora demokratskim vrednostima upotreba sile sasvim opravdana.²⁶

Drugi svetski rat, a potom i Hladni rat učvrstili su trend tumačenja unutarpolitičkih i spoljnopolitičkih zakonitosti putem pozivanja na različite vidove (i parametre) moći. Značajni doprinos savremenom tumačenju moći dao je već pomenuti Robert Dal, definišući prvi aspekt moći (tzv. „prvo lice moći“)²⁷ kao mogućnost da se „drugi privole da delaju na način koji je u suprotnosti sa njihovim početnim preferencijama i strategijama“.²⁸ Reč je pre svega o „relacionom“ shvatanju moći, koju možemo okarakterisati i kao „komandnu moć“, usmerenom

²² Ibid.

²³ Martin Griffiths, Steven C. Roach, M. Scott Solomon, *Fifty key thinkers in International Relations – Second edition*, op. cit., p. 51.

²⁴ Robert Jackson, George Sorensen, *Introduction to International Relations, Theories and Approaches*, Oxford University Press, Oxford, 2012, p. 101.

²⁵ Ibid.

²⁶ Već je Vilsonov primer pokazao da liberalizam, uprkos naglašenom teorijskom idealizmu, nije nimalo pacifistična politička praksa. Njegova težnja svetskom miru uvukla je SAD u više ratova sa latinoameričkim državama (Haiti, Dominikanska Republika i Devičanska ostrva), a potom i u Prvi svetski rat (za više videti: Vladimir Ajzenhamer, „Boljno polje praxis: realističko-konstruktivistički dumvirat i „posrtanje“ liberalnog intervencionizma“, op. cit., str. 268-271).

²⁷ Džozef S. Naj, *Budućnost moći*, op. cit., str. 28.

²⁸ Ibid.

prevashodno na ponašanje i namere aktera, koje u prvi plan ističe pitanje njenih varijabli: količine moći, rasporeda moći, vrste moći, domašaja moći, resursa moći, veštine upotrebe moći, motivacije i troškova moći.²⁹ Potonje teorijske elaboracije o moći predstavljaju, u većoj ili manjoj meri, akcentovanje jednog (ili više) pobrojanih elemenata kao manje ili više važnog.

U kontekstu nauke o međunarodnim odnosima danas možemo razlikovati dva dominantna shvatanja moći – aronovsko shvatanje moći (moć kao „resurs“) i dalovski pristup moći (moć kao „relacioni odnos“), mada je najčešća situacija ona u kojoj se ova dva tumačenja prepliću ili nadopunjuju. Ovakav interpretativni eklektizam najuočljiviji je kada se moć analizira na globalnoj razini, i kada je o moći jedino moguće govoriti kao o simulakrumu resursa i odnosa.³⁰ Međutim, oštra distinkcija između ova dva shvatanja moći takođe nije retkost. Nju možemo sresti naročito u onim akademskim krugovima koji su bliski tzv. političkim *decision maker*-ima (eng. *donosioci odluka*) koji uglavnom nastoje da ostvare prognoze budućih događaja kako bi što bolje uskladili praktične političke akcije sa željenim rezultatima. U ovakvim slučajevima moć se često definiše kao „resurs koji može proizvesti ishod“,³¹ te se „snaga“ jedne države procenjuje na osnovu brojnosti stanovništva, veličine teritorije, prirodnih resursa, ekonomske snage, vojne sile i društvene stabilnosti.³² Ovakvo poimanje moći ima svojih prednosti, od kojih je „merljivost“ bez sumnje najveća. Međutim Naj navodi jedan lako uočljiv nedostatak ovakve „empirijske“ postavke, a to je činjenica da se ljudi, kada poistovete moć sa resursima koje proizvode (ili ih mogu proizvesti), često susretnu sa paradoksom „da oni koji su po najviše obdareni moći ne dobijaju uvek ishod koji žele“.³³

Ovaj paradoks vremenom je doveo do jačanja interesovanja i za druge aspekte moći. Bakrak (Peter Bachrach) i Barac (Morton S. Baratz) nadogradili su Dalovu teoriju moći ističući značaj ideja i institucija, apostrofirajući ono što bi se moglo okarakterisati kao moć „dnevnog reda delovanja“.³⁴ Iako su ova dva teoretičara moć posmatrala u kontekstu lokalne zajednice, stavljajući akcenat na nemerljive elemente moći (koje će okarakterisati kao „drugo lice moći“), njihove

²⁹ Robert Dal, „Moć“, *Nova srpska politička misao*, Beograd, vol. XIII, no. 1-4, 2006, op. cit., str. 40-45.

³⁰ Džozef S. Naj, *Budućnost moći*, op. cit., str. 26.

³¹ Ibid, str. 24.

³² Ibid, str. 25.

³³ Ibid.

³⁴ Piter Bakrak, Morton S. Barac, „Dva lica moći“, *Nova srpska politička misao*, Beograd, vol. XIII, no. 1-4, 2006, str. 57-68.

ideje imaće veliki odjek i na planu proučavanja međunarodne politike. Tako se njihov uticaj može osetiti u radovima čitave plejade autora najrazličitijih teorijskih provinijenija poput Džozefa Naja, Frensis Fukojame (Francis Fukuyama), Roberta Kiohejna (Robert O. Keohane), Aleksandra Venta i mnogih drugih. Ipak na njima će najviše „kapitalisati“ zagovornici liberalizma i konstruktivizma. Liberali će njihovo shvatanje moći ugraditi u svoje viđenje značaja međunarodnih institucija, dok će ga konstruktivisti iskoristiti za jačanje svoje argumentacije o presudnom uticaju ideja na svetsku politiku. Primerom Bakraka i Baraca krenuo je i Luks (Stiven Luks) koji će Dalovom, Bakrakovom i Baracovom viđenju pridodati i treći aspekt moći koji se ispoljava kroz uobličavanje nečijih osnovnih ili početnih preferenci. Suština ovog tzv. „trećeg lica moći“ najbolje se oslikava u sledećoj Najovoj konstataciji: „Ukoliko možete navesti druge da žele isti ishod kao i vi, neće biti potrebno da se prevladavaju njihove osnovne želje“.³⁵

Uspon strukturalnog realizma u nauci o međunarodnim odnosima dovešće do daljeg usložnjavanja pogleda na moć. Kenet Volc (Kenneth N. Waltz) moć određuje posredstvom „sposobnosti delovanja“ i odnosi se prema njoj kao prema jednom od elemenata političke strukture.³⁶ U anarhičnom međunarodnom sistemu, smatra Volc, bezbednost predstavlja najveće dobro i najpoželjniji cilj za stremljenje. Države su suočene sa izborom da li će svoju moć koristiti za obezbeđivanje ovog cilja, ili će posegnuti za upotrebom moći samo zato da bi je dodatno uvećali, čime ona prestaje da bude sredstvo i konstituiše se kao cilj. Volc pretpostavlja „motiv bezbednosti (opstanka) država motivu sticanja moći“. Kao veliki zagovornik *ravnoteže snaga* on u ovom konceptu vidi recept za rešenje problema koji nastaje usled težnje za zgrtanjem moći, te gleda na njega kao na rezultat nastojanja država da onemoguće „pretvaranje moći iz potencijalnog sredstva“ u „cilj kome teže“.³⁷ Drugi poznati strukturalni realista, Džon Miršajmer (John J. Mearsheimer) moć posmatra dvodimenzionalno, kao *moć zasnovanu na materijalnim pretpostavkama*, i kao *latentnu moć* koja počiva na spletu društveno-ekonomskih faktora. Materijalni aspekt moći otelotvoren je u vojnim kapacitetima države, te je odmeravanje moći „uglavnom funkcija opipljivih vojnih zaliha koje država ima u svome posedu, kao što je broj divizija ili nuklearno oružje“.³⁸ Latentni aspekt

³⁵ Džozef Naj, *Budućnost moći*, op. cit., str. 31.

³⁶ Jack Donnelly, „Realizam“, u Dejan Jović (ur.), *Teorije međunarodnih odnosa – Realizam*, Politička kultura, Zagreb, 2013, str. 44.

³⁷ Žaklina Novičić, „Kenneth Waltz i neorealizam“, u Dejan Jović (ur.), *Teorije međunarodnih odnosa – Realizam*, Politička kultura, Zagreb, 2013, str. 274.

³⁸ John J. Mearshaimer, „Strukturalni Realizam“, u Dejan Jović (ur.), *Teorije međunarodnih odnosa – Realizam*, Politička kultura, Zagreb, 2013, str. 88.

moći Miršajmer vezuje za materijalno blagostanje i broj stanovnika države, primećujući kako upravo latentna moć poseduje „sirovi potencijal na koji se država može osloniti kada se natječe s drugim državama, svojim rivalima“³⁹ jer predstavlja izvor novca, tehnologije i ljudstva potrebnog za izgradnju vojne sile i vođenje rata. Interesantno je da Miršajmer ne smatra da je rat jedini način da država osvoji moć, već da se uspon ka moći može osigurati putem uvećanja brojnosti stanovništva i udela u ukupnom globalnom bogatstvu.

U pomenutoj plejadi različitih teorijskih tumačenja vredna pomena je i tzv. teorija složene zavisnosti koju su zajedno razvili Kiohejn i Naj. Ova dva autora marginalizuju značaj vojnog faktora u savremenim međunarodnim odnosima, apostrofirajući druge resurse moći (npr. pregovaračku veštinu). Kiohejn i Naj polaze od pretpostavke da savremeni međunarodni odnosi funkcionišu kao složen interakcijski sistem, u kome interagovanje i međuzavisnost predstavljaju vodeće principe. U takvom okruženju bezbednost i opstanak ne mogu više predstavljati spoljopolitički imperativ države (što je svakako bio slučaj u periodu pre II svetskog rata), već se prednost mora dati ekonomskim i socijalnim pitanjima.⁴⁰ Na ovom mestu neophodno je skrenuti pažnju i na Najov samostalni istraživački poduhvat koji je iznedrio svakako jednu od najsveobuhvatnijih teorija moći u nauci o međunarodnim odnosima. Najovi koncepti „tvrde moći“, „meke moći“ a potom i „pametne moći“ obeležiće dalji razvoj ove discipline. Tvrdu moć on definiše kao „moć koja počiva na podsticajima (šargarepa) ili pretnji (štap)“,⁴¹ tumačeći je u kontekstu Dalove komandne moći. S druge strane koncept „meke moći“ konstituisan na teorijskim smernicama Luksa, ali i Bakraka i Baraca, pretpostavlja sposobnost da se željeni ishod ostvari putem kooptivnih metoda postavljanja dnevnog reda, ubeđivanja i privlačenja.⁴² Pametna moć je sinkretički koncept koji je Naj ustrojio formulišući najpoželjniji tip moći koji bi uspešno odgovorio svim izazovima savremene svetske politike, te stoga on predstavlja „kombinaciju tvrde moći prisile i isplate sa jedne strane i meke moći ubeđivanja, s druge“.⁴³

Ovde ćemo se zaustaviti sa retrospektivom teorijskih razmatranja i rasprava o moći, s obzirom na to da ova tema predstavlja neiscrpnii izvor teorijskih

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Robert Jackson, George Sorensen, *Introduction to International Relations, Theories and Approaches*, op. cit., p. 101.

⁴¹ Džozef Naj, *Paradoks američke moći*, BMG, Beograd, 2004, str. 29.

⁴² Džozef S. Naj, *Budućnost moći*, op. cit., str. 35.

⁴³ Ibid, str. 12.

elaboracija vrednih poena, kako iz oblasti nauke o međunarodnim odnosima,⁴⁴ tako i iz domena drugih društvenih nauka, prevashodno filozofije, sociologije, antropologije i ekonomije.⁴⁵ No, mišljenja smo da smo na prethodnim stranama obezbedili kratak ali jezgrovit prikaz svih, za temu našeg rada, relevantnih konceptualizacija ovog pojma. Stoga ćemo sada preći na pitanje Lejkove intepretacije autoriteta kao forme međunarodne moći tj. pitanje uloge međunarodnog autoriteta u savremenoj svetskoj politici.

Autoritet kao ugovorna forma međunarodne moći

Tumačenje svetske politike Dejvida Lejka usidreno je u shvatanju moći kao „primarnog medijuma“ međunarodnih odnosa, medijuma koji ima mnoga lica i mnoga izvorišta.⁴⁶ Autoritet je stoga, tek jedno od brojnih lica moći, koje se od drugih oblika moći ne razlikuje ni po nameri, ni prema ishodu, već po činjenici da je njegovo prepoznatljivo obeležje princip *legitimnosti*. U slučaju drugih vidova moći poslušnost i pokornost mogu biti nametnuti primenom fizičke sile, drugim rečima – čistom prisilom. Kada je u pitanju autoritet, on počiva na legitimnom odnosu nadređenosti i podređenosti zasnovanog na obavezama i pravima obe strane. Za Lejka, princip legitimiteta predstavlja temelj prihvatanja autoriteta, i podjednako je važan za odnose unutar jedne države, kao i za njene odnose sa drugim državama.

Lejkovo tumačenje pojma „autoritet“ počiva na sintezi Hobsovog viđenja pojma suvereniteta i Dalove interpretacije moći kao komandne moći. Lejk autoritet koncipira kao relacioni odnos u kome moć podrazumeva interaktivnu relaciju između nadređenog i podređenog. Unutardržavni politički autoritet nikada nije „dijadni odnos između vladara i pojedinačnog subjekta, već proizilazi iz kolektiva koji daje pristanak vladaru“.⁴⁷ Kako Lejk njihov odnos zasniva na hobsijanskom legitimitetu, ovaj koncept podrazumeva pravo nadređene strane da zahteva

⁴⁴ Pomenućemo samo nemali doprinos koji su razmatranju ove teme dale socijal-konstruktivistička misao i kritička škola, i teoretičari poput Aleksandra Venta i Roberta Koxa (Robert Cox).

⁴⁵ Društvene nauke su tokom XX veka iznedrile čitav „panteon“ teoretičara koji su se bavili ovim pitanjem, poput Talkota Parsonsa (Talcott Parsons), Hane Arent (Hannah Arendt) ili Mišela Fukoa (Michel Foucault)...

⁴⁶ David A. Lake, *Hierarchy in International Relations*, op. cit, p. 21.

⁴⁷ Ibid, p. 19.

poslušnost od podređene. Zahtev za poslušnošću nije u potpunosti obligatoran jer podređena strana ima pravo da odbije izvršenje određene zapovesti. Ipak, slobodna volja u ovakvom odnosu nije bez konsekvenci jer, iako pojedinci mogu sami odlučiti da li će se povinovati zahtevu autoriteta ili ne, oni su i dalje obavezani „pravom vladara da disciplinuje ili kazni njihovu neposlušnost“.⁴⁸

Ovakvo relaciono shvatanje moći lakše je primeniti na odnose unutar društvenih struktura, gde pojedinci deluju kao članovi jedne manje ili više koherentne zajednice, što je prevashodno moguće zahvaljujući (vrhovnom) autoritativnom okviru obezbeđenom od strane države. Međutim, u anarhičnom međunarodnom okruženju, lišenom vrhovnog autoriteta, države u međusobne interakcije mogu stupati i kao nezavisne jedinice, i kao jedinice određenog kolektiviteta. Međunarodna zajednica ni u kom slučaju ne predstavlja u potpunosti uređeni i opšte prihvaćenim autoritetom povezani kolektivitet, iz čijeg jedinstvenog pristanka bi mogao iznići legitimni globalni suveren.

Nedostatak vrhovne suverene vlasti na globalnom nivou, postavlja Lejka pred pitanje zasnovanosti i opravdanosti sopstvenog koncepta. Može li se uopšte govoriti o autoritetu u anarhičnom međunarodnom okruženju? Ukoliko je to i izvodljivo, može li se o njemu uopšte govoriti kao o legitimnom tj. dobrovoljnom odnosu? Jer, ako unutar države kolektivni karakter pristanka čini potčinjavanje dobrovoljnim, u uslovima međunarodne anarhije takav pristanak je naizgled uvek iznuđen, jer nema formu opšteg konsenzusa, već je naprotiv zadobijen od strane pojedinačnih država.⁴⁹ Za Lejka je ovo pitanje samo prividan problem, čije razrešenje se krije u tumačenju autoriteta koje je dao američki sociolog Piter Blau (Peter M. Blau). Za Blaua potčinjavanje, posmatrano iz ugla pojedinca, nije ništa drugo do rezultat društvenog pritiska koji je, pa opet, posledica opšteprihvaćenih društvenih praksi.⁵⁰ Ovaj argument Lejk uspešno prenosi na polje međunarodnih odnosa, tvrdeći da se prihvatanje autoriteta jedne države od strane više drugih država može tumačiti na isti način na koji Blau tumači potčinjavanje unutar države i društva. Lejk ukazuje na činjenicu da međunarodno okruženje, posredno, može vršiti pritisak na pojedinačnu državu na isti način na koji društvo, posredstvom opšteprihvaćenih praksi, vrši pritisak na pojedinca. Takav pritisak, ne može biti poistovećen sa prisilom, ni kada su u pitanju društvo i država, ni kada su u pitanju međunarodni odnosi, jer je, kako smo već istakli „relacioni autoritet između vladara i potčinjenog ugovor koji se sprovodi dobrovoljno“.⁵¹ Stoga u oba slučaja

⁴⁸ Ibid, p. 18.

⁴⁹ Ibid, p. 19.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid, p. 30.

takav ugovorni odnos ne može biti nametnut (ni od strane autoriteta, ni od strane okruženja), ali može biti rezultat posrednog pritiska koji ima za cilj da pojedinca ili državu navede da oponaša kolektivnu praksu.

Na čemu počiva dobrovoljno prihvatanje podređenog položaja? Lejk primećuje kako politički autoritet, kako u unutrašnjoj, tako i u međunarodnoj politici, počiva na mogućnosti i umeću nadređenog da svojim podređenima obezbedi pristup željenim dobrima. Tačnije, da svojim potčinjenima omogući uslove da ta dobra steknu i sačuvaju. Prihvatanjem ovih dobara pojedinci i države „postaju zavisni od strukture autoriteta koja proizvodi određeni poredak i za uzvrat dobijaju podsticaje da podržavaju vladara i potiskuju moguće disidente koji bi da ga svrgnu. Na taj način, potčinjeni – ulažući kao zajednica u određeni poredak i odnos – daju dodatni legitimitet vladarovom autoritetu“.⁵² Drugim rečima, međunarodni autoritet (baš kao i autoritet unutar države) počiva na razmeni po principu „politički red za legitimitet i poslušnost“.

Na ovom mestu neophodno je napomenuti kako Lejk smatra da „politički red“ nije u suprotnosti sa anarhičnom prirodom međunarodnog sistema. Ukoliko anarhiju shvatimo kao organizujući princip međunarodnog sistema, jasno je da se time implicira nedostatak vrhovnog autoriteta koji bi u globalnu razinu uveo politički red tj. obezbedio globalni politički poredak. Ipak, Lejk zastupa gledište da, iako je sistem anarhičan, to ne znači da su i odnosi između država kao jedinica sistema takođe anarhični.⁵³ Za njega politički poredak nije nužno „poredak“ u kontekstu entiteta odgovornog za produkciju obrazaca ponašanja,⁵⁴ već je reč o saradnji između formalno jednakih država koja unutar sistema predstavlja *per se* obrazac ponašanja. Stoga je opravdano zaključiti kako Lejk na anarhiju i poredak ne glada kao na dihotomne, međusobno isključive, kategorije, već u njima prvenstveno vidi komplementarne segmente analize sistema.

Važno je istaći još jedan aspekt međunarodnog autoriteta, neophodan da bi se razumela šira teorijska konstrukcija Dejvida Lejka, ona koja nastoji da objasni savremene međunarodne odnose uz pomoć teze o prisustvu hijerarhizovanih struktura u anarhičnom međunarodnom okruženju. Dobrovoljna poslušnost ima svoju cenu za one države koje odluče da je iskoriste kao sredstvo za pribavljanje željenih dobara. Ta cena se ogleda u gubitku jednog dela suvereniteta, kojim

⁵² ‘Theory Talk #46: David A. Lake on Declining American Hegemony, Dyadic International Hierarchy, and the Seductiveness of Open Economy Politics’, *Theory Talks*, 31/5/2016/<http://www.theory-talks.org/2012/01/theory-talk-46.html> /30/07/2019.

⁵³ David A. Lake, *Hierarchy in International Relations*, op. cit, p. 17.

⁵⁴ Ibid, p. 29.

podređena država nadređenoj „plaća“ garanciju da će joj željeno dobro biti pribavljeno. Željeno dobro o kome Lejk govori nije ništa drugo nego bezbednost, koja za ovog autora, baš kao i za Volca, predstavlja najveću vrednost u kontekstu međudržavnih interakcija. Stoga razmena politički red za poslušnost, u slučaju međunarodnog autoriteta dobija obličje razmene „međunarodne bezbednosti za suverenitet“. Lejk smatra da je međunarodna bezbednost podjednako važna kao i suverenitet, ako ne i više. Njegova pretpostavka na prvi pogled deluje kao veoma smela: „Realnost je da suverenitet nije uvek i svuda cilj kome oni koji su zaokupljeni ljudskom srećom treba da streme“.⁵⁵ No, i u ovom slučaju Lejk samo sledi Volcovu napomenu da su „države prvo i najpreče, zabrinute za svoju bezbednost i da ostvarivanje drugih ciljeva ima smisla tek kada je opstanak obezbeđen“.⁵⁶ Želja da se osigura bezbednost predstavlja glavni motiv zbog kojeg neke države prihvataju autoritet druge države, stupajući tako u odnos nadređenosti i podređenosti. Upravo ovu želju (koju volcovski možemo tumačiti i kao potrebu imanentnu svim državama), Lejk vidi kao „kamen temeljac“ na kome počivaju hijerarhije u međunarodnim odnosima.

Šta su za Lejka međunarodne hijerarhije? U pitanju su „varijable određene autoritetom nadređenog nad rastućim brojem aktivnosti podređenog. Što je veći opseg akcija podređenog koje vladar može legitimno da reguliše, to je njihov odnos više hijerarhizovan“.⁵⁷ Drugim rečima, jedan državni odnos možemo okarakterisati kao hijerarhizovan kada jedna država (Lejk je sklon da o njoj sporadično govori kao o „vladaru“) poseduje autoritet nad drugom državom. Ovaj autoritet nipošto nije apsolutan, niti predstavlja fiksiranu tj. konstantnu kategoriju. Naprotiv, on je fleksibilna kategorija koja varira po svojoj snazi tj. „količini“ svoga uticaja. Upravo zbog toga se i same međunarodne hijerarhije mogu javiti u različitim varijetetima. Da li je reč o slabijoj ili jačoj hijerarhiji zavisice upravo od količine autoriteta koju nadređena država ima nad podređenom. Količina autoriteta raste sa uvećanjem opsega oblasti u politici podređenog koje nadređena država može legitimno da reguliše. S druge strane, vrsta hijerarhije zavisice isključivo od sfere (politička, bezbednosna, ekonomska ili kulturna) u kojoj će se ona ispoljiti. Lejk smatra da su sve hijerarhije u većoj ili manjoj meri političke, a da se u savremenoj svetskoj politici one ispoljavaju uglavnom u ekonomskoj i bezbednosnoj sferi, o čemu će više reči biti u narednom poglavlju.

⁵⁵ Ibid, p. xiii

⁵⁶ Aleksandar Vent, *Društvena teorija međunarodne politike*, op. cit., str. 89.

⁵⁷ David Lake, *Hierarchy in International Relations*, op. cit., p. 62.

Količina autoriteta ogleda se dakle u legitimnoj regulativi nad suverenim nadležnostima podređene države. Što je veće „parče“ nadležnosti koje preuzima nadređena država, to je i hijerarhija veća tj. jača. Drugim rečima, određeni broj aktivnosti podređene države (označićemo je kao „državu B“) može biti pod kontrolom nadređene države („država A“) što implicira autoritet i hijerarhijski odnos, ali se država A istovremeno može pokazati nemoćna da utiče na druge aktivnosti države B koje ostaju u domenu njene suverenosti. U tom slučaju, u pitanju je „delimična hijerarhija“ koju Lejk objašnjava sledećim primerom: „B može prepoznati kao legitimno komandovanje kada A reguliše njene ekonomske odnose sa trećim zemljama (A naređuje B da ne trguje sa drugim državama), ali ne i bilo koje naredbe koje se tiču njihove međusobne saradnje koje A može, ali i ne mora izdati (A ne može narediti B da prati njenu monetarnu politiku)“.⁵⁸ Ukoliko pak, broj aktivnosti države B koje, sa njenim pristankom, kontroliše država A raste, evidentno je da njihov odnos postaje sve više hijerarhizovan, i da je autoritet koji A ima nad B uvećan. Lejk ovakvu situaciju ilustruje na sledeći način: „A sada stiže autoritet nad B koji mu omogućava da B naredi da usvoji određenu monetarnu politiku“.⁵⁹ Iz rečenog proizilazi zaključak da se autoritet države A nad državom B uvećao tj. da je njihova hijerarhija proširena, najmanje do tačke koju Lejk naziva „slabom zavisnošću“.⁶⁰

U kojoj će meri odnos država A i B biti hijerarhizovan, podjednako zavisi od količine autoriteta A nad B, kao i od količine preostalog suvereniteta kojim B još uvek raspolaže. Lejk primećuje kako je u savremenim međunarodnim odnosima prisutna široka lepeza odnosa podređenosti i nadređenosti, koji se međusobno razlikuju upravo prema stepenu hijerarhije. Ukoliko bi smo sve varijetete međunarodnih hijerarhija rasporedili duž zamišljene skale, rangirajući ih prema stepenu hijerarhizovanosti, onda bi se na jednom kraju našla situacija u kojoj A ne poseduje nikakvu kontrolu nad B (Lejk je poistovećuje sa idealom vestfalske suverenosti), dok bi drugi kraj obuhvatio situaciju u kojoj A potpuno kontroliše B tj. ima apsolutnu kontrolu nad svim njenim aktivnostima (čime potpuno ukida njenu suverenost). U drugom slučaju radi se o potpunoj ili „čistoj hijerarhiji“ u kojoj „B ne poseduje nezavisna prava i autonomiju u donošenju bilo kakve odluke, i potčinjena je A u svim aspektima političkog života.“⁶¹

⁵⁸ Ibid, p. 51.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ibid, p. 52.

Stepenovanje međunarodnih hijerarhija Lejk vrši na širokom potezu između dva suprotstavljena antipoda – idealnog vestfalskog suvereniteta i potpunog ukidanja suverenosti, između kojih leži čitav niz varijeteta (npr. sfere uticaja i delimični protektorati). S obzirom na to da Lejk naglašava kako se savremene hijerarhije najčešće realizuju u sferi ekonomije i bezbednosti, njegova teorija kao bazičnu podelu nameće podelu na „bezbednosne hijerarhije“ i „ekonomske hijerarhije“. U okviru svake od njih može biti ustanovljen neki od pomenutih varijeteta, u zavisnosti od opsega autoriteta tj. broja konkretnih pitanja koja u ovim oblastima kontroliše nadređena država.

Bitno je istaći i to da je Lejkovo istraživanje međunarodnih hijerarhija prevashodno usmereno na obrasce hijerarhije koje širom sveta uspostavljaju SAD. Rezultati ovog istraživanja pokazala su da su američke hijerarhije fenomen globalnog opsega i da SAD „dominiraju makar jednom a najčešće i više nego jednom državom u svakom regionu sveta izuzev Centralne i Južne Azije“.⁶² Takođe, Lejk nije zainteresovan za pitanje međunarodnog autoriteta kojim (u određenim oblastima svetske politike) mogu raspolagati i međunarodne organizacije, kakav je slučaj sa EU ili UN. Njegov stav je da je postojanje ovakvog autoriteta znatno lakše dokazati, te da stoga on ne zavređuje pažnju njegovog istraživanja. Lejk se u svojoj studiji fokusira na više izazovne i manje uočljive odnose nadređenosti i podređenosti koje se između država uspostavljaju na bilateralnoj relaciji.⁶³

Lejkova teorija međunarodnih hijerarhija

Kakav je položaj međunarodnih hijerarhija u savremenim međunarodnim odnosima, i po čemu se one razlikuju? Lejk na ovo pitanje odgovara konstatacijom kako su hijerarhije koje su danas prisutne u međunarodnom sistemu bitno različite od svojih istorijskih prethodnika (sizerensko-vazalnih odnosa srednjeg veka, ili evropskih kolonijalnih shema uspostavljenih tokom XIX i XX veka). Pre svega one su manje transparentne, ograničene i slabije nego u prošlosti, te ih je zato lako prevideti.⁶⁴ Lejk smatra kako njihova „ograničenost“ i „nevidljivost“ nikako nisu pokazatelj njihove prevaziđenosti, već da je u pitanju posledica njihove diverzifikacije i „omekšavanja“ do koga je došlo nakon što su evropske

⁶² Ibid, p. 82.

⁶³ 'Theory Talk #46: David A. Lake on Declining American Hegemony, Dyadic International Hierarchy, and the Seductiveness of Open Economy Politics', op. cit.

⁶⁴ David A. Lake, *Hierarchy in International Relations*, op. cit., p. 36.

sile izgubile svoje prekomorske kolonije, i nakon što su principi jednakosti i suverenosti dobili svoje utemeljenje u međunarodnom pravnom poretku. Međutim, ovo utemeljenje nije značilo odstranjivanje odnosa podređenosti i nadređenosti iz međunarodnih odnosa. Iako je na prvi pogled „pravno utemeljeni princip suvereniteta koji dominira savremenom međunarodnom politikom danas eksplicitno neprijateljski nastrojen prema međunarodnoj hijerarhiji i odriče legitimitet vladavini bilo koje države nad drugom državom“⁶⁵ hijerarhije su opstale, i to u najvećoj meri zahvaljujući upravo državama koje su do juče težile da se oslobode „okova“ kolonijalizma.

Lejk ukazuje na sledeći paradoks. Uporno insistiranje bivših kolonija i država u razvoju na neophodnost međunarodnog poštovanja pravno utemeljenih principa jednakosti i suverenosti nije ništa drugo do svojevrstan politički „teatar“ namenjen očima svetske javnosti. Prava svrha ovog suverenističkog diskursa je dvojaka. S jedne strane, uporno apostrofiranje pomenutih principa služi stvaranju privida oštrog protivljenja nametanju autoriteta spolja. S druge strane, ovo insistiranje služi kao instrument za pripremu terena za uspostavljanje upravo suprotnog aranžmana, a to je prihvatanje hijerarhizovanog odnosa. Stoga anti-kolonijalno, suverenističko i legalističko glasnogovorništvo zapravo za svrhu ima da budućoj podređenoj državi obezbedi što bolju pregovaračku poziciju prema budućem autoritetu.⁶⁶ Na taj način bivše kolonije stvorile su privid predanosti imperativu očuvanja stečene nezavisnosti, stigmatizujući koncept hijerarhije i proterujući ga iz diskursa međunarodne politike. Istovremeno, ovakva praksa je čak učinila da limitirane hijerarhije postanu privlačnije i kredibilnije.⁶⁷

Čemu pomenuti „ketmenizam“? Lejk smatra da su međunarodne hijerarhije danas prikrivene jer državama može biti politički teško da otvoreno priznaju svoj podređeni položaj, a samo priznanje „surove stvarnosti koja se krije iza maske pravno utemeljene suverenosti je nesumnjivo bolno, pogotovo za podređene države čija patina jednakosti je time neumljivo strgnuta“.⁶⁸ Kod potčinjenih država postoji opravdana bojazan da bi javno otkrivanje prave prirode njihovog odnosa prema nadređenoj državi moglo naići na osudu (ako ne i prezir) međunarodne javnosti, te da bi takva situacija potom otežala ostvarenje cilja zbog kojega je hijerarhijski odnos isprva i uspostavljen. Ipak, uprkos riziku da izgube ugled koji sa sobom nosi neokrnjena suverenost, brojne države su

⁶⁵ Ibid, p. xii

⁶⁶ Ibid, p. 36.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Ibid.

spremlne da se odreknu jednog njenog dela, najčešće zarad sopstvene bezbednosti ili ekonomske stabilnosti i prosperiteta.

Kada su u pitanju tzv. bezbednosne hijerarhije, njihov stepen zavisi od bezbednosnog potencijala podređene države. Slično opštem „skaliranju“ međunarodnih hijerarhija, Lejk i kada su u pitanju uže definisane hijerarhije, u ovom slučaju bezbednosne, njihove varijetete smešta između dva suprotstavljena pola – anarhije i hijerarhije. Na kraju anarhijskog pola nalazi se diplomatija, dok je kao hijerarhijska krajnost označen protektorat.⁶⁹ U „anarhičnim odnosima“ države su vođene vestfalskim shvatanjem suvereniteta, u potpunosti zadržavajući ingerencije nad svim aktivnostima u sferi bezbednosti. Lejk kao primer navodi hladnoratovske pregovore između SAD i SSSR-a, vođene oko smanjenja trke u naoružanju. Za njega je ovo čista anarhijska situacija jer ni jedna od dve super sile nije ustupila onoj drugoj bilo kakvu kontrolu nad svojom bezbednosnom i spoljnom politikom (čak ni kada su sklapani konkretni sporazumi).⁷⁰ Kada je u pitanju druga krajnost tj. protektorat, država B prepušta državi A rukovođenje nad svojom bezbednosnom politikom, čime joj se bezbednosno potčinjava. Kao primere potpunog protektorata on navodi američko „sizerenstvo“ nad Panamom, Federalnom Državom Makronezijom i Republiku Maršalska Ostrva.⁷¹ Lejk ističe kako je ovakav, ekstremni, vid potčinjenosti danas ipak retkost, i da se javlja tek sporadično, te pojam „protektorat“ koristi i za opisivanje drugih manje rigidnih formi bezbednosne hijerarhije u kojima „A poseduje autoritet nad mnogim (ali ne i nužno svim) mogućim bezbednosnim akcijama B“.⁷² Između ove dve krajnosti (anarhije i protektorata), nalazi se čitava paleta varijacija bezbednosnih hijerarhija koje Lejk grupiše u dve zasebne kategorije – „sfere uticaja“ i „slabe protektorate“. Prvu grupu karakteriše svojevrsan „tihi istorijski odnos“ u kome je autoritet nadređene države ograničen isključivo na prohibiranje saradnje podređene države sa trećim stranama. U takvom slučaju A ne zahteva od B aktivnu međusobnu saradnju, već se zahteva da se B suzdrži od ulaska u vojne saveze i druge bezbednosne saradnje sa trećim državama. Kao konkretan primer sfere uticaja Lejk navodi odnose SAD i država Latinske

⁶⁹ Ibid, p. 52.

⁷⁰ Ibid, p. 53.

⁷¹ Lejk smatra da je Panama danas najpotčinjenija država na svetu, i da se njen odnos sa SAD može okarakterisati ne samo kao potpuni protektorat već i kao neformalni oblik imperijalne potčinjenosti (za šire obrazloženje ove teze videti: Ibid, p. 55.)

⁷² Ibid, p. 54.

Amerike tokom trajanja Monroeove doktrine (*eng. Monroe Doctrine*). U drugu grupu ubrajamo one situacije u kojima država A ima znatno veću, ali i dalje ograničenu, kontrolu nad bezbednosnom i spoljnom politikom države B. Lejk za primere ovakvog, „slabog“ protektorata uzima odnose SAD i Saudijske Arabije tokom trajanja I Zalivskog rata, ali i primere američko-japanskih i američko-nemačkih odnosa po završetku II Svetskog rata.⁷³

Ekonomska sfera je drugo područje u kome se međunarodne hijerarhije najčešće ispoljavaju. Kako ekonomsku politiku jedne države posmatramo kroz njene ukupne aktivnosti usmerene na akumulaciju i alokaciju resursa, hijerarhije i u ovom slučaju zavise od količine i obuhvata autoriteta koji država A ima nad ekonomskom politikom države B. I u ovom posebnom slučaju, baš kao i u slučaju bezbednosnih hijerarhija, hijerarhijska skala je omeđena dvema krajnostima – „tržišnom razmenom“, koja obeležava anarhični pol skale, i „ekonomskom zavisnošću“ kao hijerarhijskim polom skale. Tržišna razmena funkcioniše na „sličan način diplomatiji u bezbednosnim spoljnim politikama, obe strane biraju da trguju, investiraju, ili da se na druge načine uključe u ekonomske interakcije dok istovremeno zadržavaju potpuni autoritet nad svojim aktivnostima“.⁷⁴ Ekonomska zavisnost, pak, podrazumeva situaciju u kojoj država B daje „odrešene ruke“ državi A u procesu upravljanja njenom celokupnom ekonomskom politikom, što podrazumeva i stavljanje njene nacionalne valute pod kontrolu nadređene države. Primer ovakvog „čistog“ ekonomskog potčinjavanja je slučaj Dominikanske Republike, koja je početkom XX veka prepustila SAD kontrolu nad svim vladinim finansijama.⁷⁵

Kao i u slučaju bezbednosnih hijerarhija, između ove dve krajnosti smeštene su dve kategorije varijeteta – „ekonomska zona“ i „slaba zavisnost“, koje funkcionišu po identičnim principima kao i „sfera uticaja“ i „slabi protektorat“, te se u njihovo opisivanje nećemo detaljnije upuštati.

Zaključno razmatranje

Shvatanje međunarodnog autoriteta Dejvida Lejka možemo okarakterisati kao teorijsku konceptualizaciju moći duboko ukorenjenu u pređašnjim

⁷³ Ibid, p. 55.

⁷⁴ Ibid, p. 56.

⁷⁵ Ibid.

tumačenjima ovoga fenomena. Pošavši od Dalove interpretacije (komandne) moći i Hobsovog shvatanja suvereniteta, Lejk nije pokušao da da sveobuhvatnu (a opet, pojednostavljenu) definiciju moći, kakvu možemo naći kod pojedinih klasičnih realista (npr. Arona), niti se zadovoljio tek usputnim, neodređujućim definisanjem ovog pojma (kakav je slučaj sa Morgentauom). Sledeći primer Dala, Bakraka, Baraca, Luksa i Naja, on je moći pristupio kao višeslojnom fenomenu, fokusirajući pažnju samo na jednu od njenih mnogobrojnih manifestacija. Lejkovu studiju o međunarodnim hijerarhijama stoga možemo u podjednakoj meri čitati i kao „nekanonsku“ analizu strukture međunarodnog sistema, ali i kao veoma preciznu promisao *autoriteta* kao lica moći u koje se nauka o međunarodnim odnosima nije često zagledavala.

Odnos nadređenosti i podređenosti koji počiva, ne na prisili, niti na strahu od sile, već na dobrovoljnom pristanku, čini glavnu okosnicu Lejkove teorije, a ujedno predstavlja i njeno najprepoznatljivije mesto. Potčinjavanje sili čini jedno od opštih mesta ljudske istorije, poglavlje koje je čovečanstvo naizgled prezrivo zatvorilo nakon uspona i uspeha anti-kolonijalnog pokreta u drugoj polovini XX veka. U tom kontekstu Lejkova studija, koja ukazuje da je realnost nešto sasvim drugo tj. da dojučerašnje kolonije i dalje, ovoga puta samovoljno, pristaju na podređeni položaj ne bi li iz njega izvukle korist, mnogima na prvi pogled može delovati krajnje subverzivno. Jer Lejk, poput dečaka u Andersenovoj (Hans Christian Andersen) bajci upire prstom na međunarodne hijerarhije, i uprkos njihovoj prikrivenosti podseća „da je car go“. Lejkovim vokabularom rečeno, suverenitet nije uvek i svuda ideal kome ljudi teže, te se principi jednakosti i suverenosti, uprkos svome utemeljenju u međunarodnom pravu, njegovim argumentima razgolićuju kao tek „jedan od mogućih svetova“, a nikako kao neupitna i neminovna stvarnost.

Sledeći Volcovo viđenje međunarodnog poretka u kome se bezbednost vrednuje kao najveće i najpoželjnije dobro, Lejk od nje čini robu za trampu koja funkcioniše po principu „bezbednost za suverenost“. Lejkova teorija polazi od pretpostavke da su mnoge države u svetu (uglavnom bivše kolonije, ali i države u razvoju) više zainteresovane za sopstvenu bezbednost i ekonomsku stabilnost, nego što im je stalo do očuvanja svoje suverenosti. Na taj način mogu se objasniti mnogi aktuelni trendovi u međunarodnim odnosima, kao i spoljne politike konkretnih država.

Iako više nisu *res publica* tj. javna stvar svetske politike, međunarodne hijerarhije su i dalje tu, privlačne u podjednakoj meri i slabim državama i istraživačima međunarodnih odnosa. Ovi potonji će svakako zaključiti da savremeni međudržavni odnosi nadređenosti i podređenosti nisu ništa manje interesantni za akademsko proučavanje od njihovih sizerensko-vazalnih i

kolonijalnih prethodnika.⁷⁶ Štaviše, njihove implikacije, kao i kontroverze koje ih prate, čine od međunarodnih hijerarhija nezaobilazni fenomen današnjice, bez koga razumevanje globalne političke arene nije u potpunosti moguće.

Bibliografija

- Ajzenhamer, Vladimir, „Boljno polje praxis: realističko-konstruktivistički dumvirat i „posrtanje“ liberalnog intervencionizma“, *Međunarodni problemi*, vol. LXIX, no. 2-3, 2017, str. 262-282.
- Ajzenhamer, Vladimir, „Odnosi Republike Turske i Sjedinjenih Američkih Država tokom decenije vladavine Partije pravde i razvoja (od 2002. do 2012.)“, doktorska disertacija, Fakultet političkih nauka Univerzitet u Beogradu, Beograd, 2018.
- Aristotel, *Metafizika*, Kultura, Beograd, 1976.
- Bakrak, Piter, Barac, Morton S. „Dva lica moći“, *Nova srpska politička misao*, Beograd, vol. XIII, no. 1-4/2006, str. 57-68.
- Dal, Robert, „Moć“, *Nova srpska politička misao*, Beograd, vol. XIII, no. 1-4/2006, str. 35-55.
- Donnelly, Jack, „Realizam“, u Jović, Dejan (Ur.), *Teorije međunarodnih odnosa – Realizam*, Politička kultura, Zagreb, 2013, str. 39-67.
- Đurić, Mihailo, *Iz istorije antičke filozofije, Izabrani spisi*, Knjiga 1, Službeni list i Tersit, Beograd, 1996.
- Griffiths, Martin, Roach, Steven C., Solomon, M. Scott, *Fifty key thinkers in International Relations – Second edition*, Routledge, New York & London, 2009.
- Glušac, Luka, „Delegacija u međunarodnim odnosima: principal-agent pristup“, *Kultura polisa*, god. XIII, br. 30, 2016, str. 259-272;

⁷⁶ Za domaće istraživače, Lejkovo tumačenje međunarodnog autoriteta, kao i međunarodnih hijerarhija koje na njemu počivaju, može biti posebno interesantno sa stanovišta utvrđivanja položaja Republike Srbije (ali i položaja drugih država post-jugoslovenskog prostora) na pomenutim skalama bezbednosne i/ili ekonomske hijerarhije. Primarni fokus ovoga rada, baš kao i njegov obim, nisu ostavili prostor za izvođenje takve studije slučaja, te se stoga ovo istraživačko pitanje samo po sebi preporučuje kao predmet neke buduće analize.

- Jackson, Robert, Sorensen, George, *Introduction to International Relations, Theories and Approaches*, Oxford University Press, Oxford, 2012.
- Jovanović, Nataša, „‘Rubikova kocka’ postkolonijalizma: teorijski sinkretizam i novi izazovi u postkolonijalnim studijama“ *Međunarodni problemi*, vol. LXIX, no. 2-3, 2017, str. 309-331.
- Kovačević, Marko, „Međunarodni odnosi u doba teorijskog pluralizma: o stanju discipline i glavnim raspravama početkom 21. veka“, *Međunarodni problemi*, vol. LXIX, no. 2-3, 2017, str.181-205.
- Lake, David A., „Why ‘isms’ are evil: Theory, epistemology, and academic sects as impediments to understanding and progress“, *International Studies Quarterly*, vol. 55, Issue 2/2011, pp. 465-480.
- Lake, David A., *Hierarchy in International Relations*, Coronell University Press, Ithaca and London, 2011.
- Lukić, Radomir, *Istorija političkih i pravnih teorija – I knjiga*, Naučna knjiga, Beograd, 1973.
- Mearshaimer, John J., „Strukturalni Realizam“, u Jović, Dejan (Ur.), *Teorije međunarodnih odnosa – Realizam*, Politička kultura, Zagreb, 2013, str. 87-105.
- Milenković, Miloš, „Ograničenja teorijskog izučavanja uzroka etničkih konflikata“, *Sociološki pregled*, vol. XLIX, no. 2, 2015, str. 163–187;
- Naj, Džozef S., *Budućnost moći*, Arhipelag, Beograd, 2012.
- Naj, Džozef, *Paradoks američke moći*, BMG, Beograd, 2004.
- Novičić, Žaklina, „Kenneth Waltz i neorealizam“, u Jović, Dejan (Ur.), *Teorije međunarodnih odnosa – Realizam, Politička kultura*, Zagreb, 2013, str. 264-289.
- Nye, Joseph S., „Toward a Liberal Realist Foreign Policy: A Memo for the Next President“, *Harvard magazine*, Vol. 110, No.4, 2008, pp. 36-38.
- Platon, *Država*, Beogradski grafičko-izdavački zavod, Beograd, 2002.
- Proroković, Dušan, „Regionalna bezbednosti i teorija realizma: studija slučaja Arktik“, doktorska disertacija, Fakultet bezbednosti Univerzitet u Beogradu, Beograd, 2017.
- Simić, Dragan R, „Još jedanput o ‘četiri velike debate’ (Crtice iz istorije nauke o međunarodnim odnosima)“, *Politička revija*, vol. 18, no.4, 2008, str. 1465. – 1484.
- Slović, Srđan, „Teorijski pristupi Rejmona Arona i Hansa Morgentaua“, u Lipovac, Milan, Živojinović, Dragan (ured.), *Međunarodna bezbednost – teorijski pristupi*, Inovacioni centar Fakulteta bezbednosti Univerziteta u Beogradu, Akademska knjiga, Beograd, 2014., str. 87-113.

Trapara, Vladimir, „Pravila o međunarodnom miru i bezbednosti u svetlu odnosa između velikih sila”, *Međunarodna politika*, god. 61, br. 1140, 2010, str. 80-93.

‘Theory Talk #46: David A. Lake on Declining American Hegemony, Dyadic International Hierarchy, and the Seductiveness of Open Economy Politics’, Theory Talks, 31/5/2016/ <http://www.theory-talks.org/2012/01/theory-talk-46.html> /30/07/2019.

Veber, Maks, *Privreda i društvo*, knjiga 1, Prosveta, Beograd, 1976.

Vent, Aleksandar, *Društvena teorija međunarodne politike*, Univerzitet u Beogradu, Fakultet Političkih Nauka, 2014.

Živojinović, Dragan, „Šest razloga zbog kojih Kina neće biti sledeća svetska supersila”, *Godišnjak 2009* Univerziteta u Beogradu – Fakulteta političkih nauka, Godina III, Broj 3, 2009, str. 437-475.

Vladimir AJZENHAMER

**THE ROLE OF INTERNATIONAL AUTHORITY
IN LAKE'S HIERARCHICAL "SCHEME" OF WORLD POLITICS**

Abstract: Although the agreement of different theoretical approaches regarding the role and importance of power in world politics can easily be reached, when it comes to its definition even elementary consensus is lacking. In this paper, we analyze theoretical interpretations of power given by David Lake, which in its conceptual scope and explanation of international order deviates from the established theoretical tracks in the field of IR. We focus on the concept of authority as a form of international power, which is one of the fundamental pillars of Lake's theory of hierarchy in international relations. Comparing the content of Lake's concept of authority with different theoretical interpretations of international power, primarily those that preceded it, we emphasized the theoretical advantages of Lake's interpretation of the structure of the international system. We conclude that Lake's theory can be characterized as "non-canonical" rethinking of world politics to some extent. The relation of superiority and subordination, which does not rest on coercion, nor fear of force, but on voluntary consent, forms the backbone of Lake's theory, and at the same time represents its most recognizable and controversial part. Subjugation to the force is often read as a dark chapter of human history, a chapter that humanity seemingly scornfully closed after the rise and success of the anti-colonial movement in the second half of the twentieth century. In this context, Lake's study indicates that reality is something completely different. Former colonies still agree to a subordinate position in order to benefit from it, but today voluntarily. By analyzing his concept of authority and comparing it to other conceptions of power, we tried to explain Lake's view on world politics, and why his findings on authority, subordination, superiority and international hierarchies in the field of economics and security represent unavoidable theoretical destinations for every scholar interested in the study of contemporary international relations.

Key words: international relations, David Lake, international authority, power, international hierarchies, subordination, superiority.

UDK: 327.51:355(497.6)
Bibliid: 0025-8555, 71(2019)
Vol. LXXI, br. 3, str. 335–360

Pregledni rad
Primljen 19. jula 2019.
Odobren 22. avgusta 2019.
DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP1903335D>

Bosna i Hercegovina na neizvesnom putu ka članstvu u NATO

Dragan ĐUKANOVIĆ¹

Apstrakt: U ovom radu autor analizira nakon 2006. godine otpočeti put Bosne i Hercegovine ka članstvu u Severnoatlantskom savezu. U tom smislu on kroz prizmu neoklasičnog realizma analizira nastojanja NATO da se i dalje širi na Zapadnom Balkanu, što se odražava i na Bosnu i Hercegovinu i pored brojnih unutrašnjih nesaglasnosti po ovom pitanju. Dakle, ovaj put Bosne i Hercegovine u NATO postao je jedna od glavnih okosnica sukobljavanja između bošnjačkih, srpskih i hrvatskih nacionalnih elita. Autor posebno ističe insistiranja Sjedinjenih Američkih Država da se ovaj put Bosne i Hercegovine ka punopravnom članstvu u NATO ubrza, a posebno nakon prilično iznenadne aktivacije Akcionog plana za članstvo krajem 2018. godine. Od unutrašnje dinamike odnosa unutar Bosne i Hercegovine će, zaključuje autor, kao i odnosa susedne Srbije i Hrvatske, umnogome zavistiti i način na koji će se ulazak u NATO realizovati. On to posebno ističe imajući u vidu osnaženu ulogu Ruske Federacije u jednom od entiteta – Republici Srpskoj.

Ključne reči: Bosna i Hercegovina, Severnoatlantski savez, Akcioni plan za članstvo, Sjedinjene Američke Države, susedi.

¹ Autor je vanredni profesor na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

E-pošta: dragandjuk@yahoo.com.

Rad je objavljen u okviru naučnog projekta „Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu“ Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, br. OI 179076 za period od 2011. do 2019. godine.

Teorijski okvir: neoklasični realizam kao predominantna globalna i regionalna paradigma

Savremeni svet odlikuje ponovna konfrontacija Sjedinjenih Američkih Država i Ruske Federacije, koja po pojedinim autorima predstavlja „Novi/Drugi hladni rat.“² U tom smislu ponovno se pojavljuju prilično slične paradigme globalnog sukoba koji se pak transponuje bilo u istočnim delovima Evrope ili na Bliskom Istoku.³ U tom kontekstu Nikolas Ros Smit (Nicholas Ross Smith) u nedavno objavljenoj knjizi *Novi hladni rat? – procena postojećih američko-ruskih odnosa* stoga smatra da je u savremenom svetu upravo ovaj teorijski pravac ponovo dobio na značaju, tj. da su brojna ključna obeležja nekadašnjeg hladnog rata (okončanog 1991. godine) ponovo postala uočljiva i realna.⁴ Naravno, on ne isključuje i pojavu drugih veoma bitnih aktera na globalnom planu, a posebno apostrofirajući Narodnu Republiku Kinu i Indiju.⁵

Ros Smit posebno ukazuje koliko se i kako globalni sukob Ruske Federacije i Sjedinjenih Američkih Država zapravo reflektuje i na pojedine mikroregione i države, odnosno da se prenosi na neposredan način na istočne delove Evrope i Bliski Istok.⁶ Oslanjajući se na postjugoslovenska područja, on navodi da je upravo kosovska kriza 1999. godine na neki način uticala da se temelj od 2000. godine nove Putinove vlasti, ali i uopšte ruske spoljne politike, zapravo zasniva na antizapadnim principima, kao i ponovnom oživljavanju „anti-SAD“ politike, koja je bila tako karakteristična za hladni rat.⁷

Ipak, Ros Smit aktuelne složene odnose između Sjedinjenih Američkih Država i Rusije posebno razmatra u strukturnim, ideološkim, psihološkim i tehnološkim dimenzijama, ukazujući zapravo da sve one zajedno, kada se promatra period „starog“ i „novog“ hladnog rata mogu biti primenjivane i ukazati na njihove bazične sličnosti i razlike.⁸ Strukturni činioци pokazuju da je u hladnom ratu sukobljavanje bilo vezano za SAD i bivši Sovjetski Savez u svetlu tadašnjeg

² Nicholas Ross Smith, *New Cold War? Assessing the Current US–Russia Relationship*, Palgrave Macmillan, Springer Nature Switzerland AG, Cham, 2020, pp. 1–2.

³ Ibid., p. 6.

⁴ Ibid., pp. 9–12.

⁵ Ibid., p. 6.

⁶ Ibid., pp. 32–35.

⁷ Ibid., p. 32.

⁸ Ibid., pp. 9–23.

bipolarizma, dok sada SAD i dalje predstavljaju vodeću državu sveta, a današnja Rusija zemlju koja gubi moć.⁹ Stoga se i sukob prenosi na rubove njihovih uticaja poput Ukrajine ili Sirije. U ideološkom smislu, kako smatra Ros Smit, današnja Rusija je napustila nekada dominantnu sovjetsku ideologiju (marksizam-lenjinizam), dok novu zasniva na antizapadnjaštvu kao predominantnom konceptu.¹⁰ Kada su psihološki faktori u pitanju sa obe strane dominirali su, ali i danas prevladavaju, „*anksioznost i paranoja*“.¹¹ Tehnološki činioci u savremenom sukobljavanju SAD i Rusije pokazuju dominaciju savremenih tehnologija i *cyberspace*-a, umesto ranijeg klasičnog naoružanja.¹²

Severnoatlantski savez tako, prema Ros Smitu, ujedno ponovo postaje veoma bitan akter u međusobnim utrkama Sjedinjenih Američkih Država i Ruske Federacije.¹³ Zato u njemu Rusija vidi veliku opasnost od Zapada posebno u sebi susednim državama, a što su pokazale i krize u Gruziji u leto 2008. godine, ili u Ukrajini 2014. godine.¹⁴ I na Zapadnom Balkanu, koji više nije rubni pojas potencijalnih otvorenih sukobljavanja SAD i Ruske Federacije, se proces proširenja NATO nastavlja. On je, u širem kontekstu, otpočeo pre petnaest godina ulaskom Slovenije, zatim i pre deset godina i Hrvatske i Albanije, a nastavio se članstvom Crne Gore nakon juna 2017. godine. Uskoro se najavljuje i ulazak Severne Makedonije u NATO.¹⁵ Dakle, sve navedeno nedvosmisleno otvara pitanje i članstva Bosne i Hercegovine u NATO, odnosno dovršetka procesa koji je otpočeo krajem 2006. godine.¹⁶ U tom smislu se na zapadnobalkanskom području prepliću i različiti interesi Sjedinjenih Američkih Država i od polovine protekle decenije osnažene uloge Ruske Federacije.¹⁷

⁹ Ibid., pp. 25–38.

¹⁰ Ibid., pp. 39–52.

¹¹ Ibid., pp. 53–66.

¹² Ibid., pp. 67–80.

¹³ Ibid., p. 2.

¹⁴ Ibid., p. 33. and 47–48.

¹⁵ Dragan Đukanović, *Balkan na posthladnoratovskom raskršću (1989–2016)*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Službeni glasnik, Beograd, 2016, str. 86–96.

¹⁶ Ibid., str. 95–96.

¹⁷ Dessie Zagorcheva, “NATO Enlargement and Security in the Balkans”, *Journal of Regional Security*, Vol. 7, No. 1, pp. 1–15.

Od NATO u BiH do BiH u NATO?

Kako bi se bolje razumeo kontekst evroatlantskih integracija na današnjem Zapadnom Balkanu treba imati na umu da je prvi dolazak trupa Severnoatlantskog saveza na postjugoslovenskom području bio vezan za misiju IFOR (*Implementation Force*) krajem 1995. godine, odnosno po zaključenju Dejtonskog mirovnog sporazuma. Takođe, hroničari odnosa NATO prema postjugoslovenskom području često ukazuju i da je ovaj Savez dejstvovao protiv položaja bivše Vojske Republike Srpske tokom 1994. i 1995. godine, odnosno u momentima kada su čelnici bosanskohercegovačkih Srba odbijali ponuđena mirovna rešenja Kontakt grupe, ali i kada su ove formacije dejstvovale prema zaštićenim zonama Ujedinjenih nacija u istočnim delovima Bosne (Goražde, Srebrenica i Žepa).¹⁸

Saglasnost za dolazak jedinica NATO u okviru misija IFOR, a kasnije i SFOR (*Stabilization Force*), dale su i tadašnja Savezna Republika Jugoslavija i Republika Hrvatska, kao potpisnice „Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini.“¹⁹ Misija IFOR je trajala godinu dana od 20. decembra 1995. godine, da bi se krajem naredne godine transformisala u SFOR. Navedene snage su bile pod komandom NATO, sve do 2004. godine.²⁰ Prvobitne, veoma brojne snage pod komandom NATO (oko 60.000 pripadnika), zamenjene su postepeno malobrojnijim. Misija SFOR je završila mandat sa svega sedam hiljada pripadnika.²¹

Pet godina kasnije, odnosno nakon 2004. godine prvobitni IFOR i SFOR je zamenila misija *EUFOR–Althea*.²² Međutim, i u ovoj misiji predominaciju zapravo imaju pripadnici koji dolaze iz država članica NATO.²³ I navedene snage su se postepeno smanjivale iz godinu u godinu tako da danas imaju oko 600 pripadnika.²⁴

¹⁸ Filip Švarn, „Ratno krštenje u Bosni i Hercegovini“, *Vreme*, br. 1019, Beograd, 15. jul 2010.

¹⁹ „The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina“, Paris, 14 December 1995, http://www.ohr.int/?page_id=1252, 22/07/2019, Annex–1A.

²⁰ „Počela kampanja za transformaciju SFOR–EUFOR“, *Radio Slobodna Evropa*, Balkanski servis, Prag, 5. novembar 2004, <https://www.slobodnaevropa.org/a/830608.html> <https://www.slobodnaevropa.org/a/830608.html>, 22/07/2019.

²¹ Ibid.

²² Simon Sweeney, „The European Union and EUFOR Althea’s Contribution to Dysfunctional Peace in Bosnia and Herzegovina: Bureaucratic Politics, Emergent Strategy?“, *Journal of Regional Security*, Vol. 13, No, 1, 2018, pp. 3–38.

²³ Ibid., p. 5.

²⁴ Ibid., p. 4.

Treba ujedno istaći i da u ovoj misiji učestvuju i pripadnici oružanih snaga vojno neutralnih država poput Irske, Austrije i Finske.²⁵

Predsedništvo Bosne i Hercegovine, kao državna institucija po ustavu ovlašćena za formulisanje i sprovođenje spoljne politike, još je tokom marta 2003. godine utvrdilo prvi strateški dokument zemlje. U tom smislu u „Opštim pravcima i prioritetima za sprovođenje spoljne politike Bosne i Hercegovine“ nedvosmisleno je podvučeno da je članstvo zemlje u Severnoatlantskom savezu jedan od prioriteta njenih inostranih aktivnosti.²⁶ Nakon ovoga je, a posle brojnih unutrašnjih otpora u Bosni i Hercegovini, došlo do transformacije dotadašnjih vojnih formacija, odnosno ostataka Armije Republike Bosne i Hercegovine, Vojske Republike Srpske i Hrvatskog vijeća obrane. To je podrazumevalo i činjenicu da su posle 2006. godine formirane Oružane snage Bosne i Hercegovine kao jedinstvena državna vojna formacija.²⁷ Ovim je *via facti* bilo jasno da će se postupno sve više stvarati uslovi za ulazak Bosne i Hercegovine u Severnoatlantski savez. Štaviše, činilo se upravo tada da će se etnopolitičke elite u ovoj zemlji upravo oko pitanja članstva u NATO najlakše međusobno usaglasiti.²⁸

Prve godine nakon ulaska Bosne i Hercegovine u Partnerstvo za mir i intenziviranje puta ka članstvu u NATO (2006–2008)

Bosna i Hercegovina se krajem 2006. godine uključila u Partnerstvo za mir, uporedo sa svojim istočnim susedima – tada već razdvojenim Crnom Gorom i Srbijom. To je podrazumevalo da je već u martu 2007. godine potpisan i prvi sporazum između BiH i NATO u oblasti bezbednosti.²⁹ No, „prve korake“ ka

²⁵ Knauer Jannik, „EUFOR Althea: Appraisal and Future Perspectives of the EU’s Former Flagship Operation in Bosnia and Herzegovina“, *EU Diplomacy Papers*, No. 7, 2011, p. 14.

²⁶ „Opći pravci i prioriteti za provođenje vanjske politike Bosne i Hercegovine“, Predsedništvo Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 26. mart 2003, II – Prioriteti vanjske politike, tačka 3.

²⁷ Dragan Đukanović, Svetlana Đurđević-Lukić, „Formiranje i struktura Oružanih snaga Bosne i Hercegovine“, *Vojno delo*, godina LX, br. 2, 2008, str. 200–212.

²⁸ Zoran Pirolić, „NATO bliži od EU“, *Deutsche Welle*, Bon, 17. mart 2007, <https://www.dw.com/bs/nato-bli%C5%BEi-od-eu/a-2484090>, 22/07/2019.

²⁹ „Sporazum BiH i NATO o razmjeni tajnih podataka stupio na snagu 28. avgusta“, *Klix.ba*, Sarajevo, 31. avgust 2007, <https://www.klix.ba/vijesti/bih/sporazum-bih-i-nato-a-o-razmjeni-tajnih-podataka-stupio-na-snagu-28-avgusta/070831123>, 22/07/2019.

članstvu u NATO Bosna i Hercegovina je započela tek u januaru 2008. godine potpisivanjem Individualnog akcionog plana partnerstva (*Individual Partnership Action Plan – IPAP*).³⁰ Ujedno je u aprilu 2008. godine otpočeo i intenzivni dijalog o članstvu, a nakon samita NATO u Bukureštu.³¹

Veoma je bitno istaći i da se Bosna i Hercegovina uključila u rad Američko-jadranske povelje 25. septembra 2008. godine, i time se pridružila osnivačima ovog aranžmana Hrvatskoj, Albaniji, tadašnjoj Makedoniji i Sjedinjenim Američkim Državama.³² Time je osnažena već prilično uočljiva perspektiva članstva u NATO i Bosna i Hercegovina je dobila nedvosmislenu podršku Sjedinjenih Američkih Država kada je u pitanju članstvo u ovom Savezu. Ovo strateško partnerstvo SAD i BiH se u kasnijim etapama na putu ka članstvu u NATO umnogome više puta potvrđivalo.

Treba napomenuti da su se bosanskohercegovački susedi upravo u tom periodu različito odnosili prema Severnoatlantskom savezu. Dok je Hrvatska tokom 2009. godine postala punopravna članica NATO, Srbija je usled predviđenog angažmana ovog saveza na Kosovu u skladu sa tzv. Ahtisarijevim planom („Sveobuhvatni predlog za rešavanje statusa Kosova“) krajem 2007. godine proglasila svoju vojnu neutralnost.³³ Ovim je *de facto* obustavila aktivnosti vezane za ulazak u NATO, što je bila državna politika Savezne Republike Jugoslavije, a potom i Državne zajednice Srbija i Crna Gora nakon 2000. godine.³⁴ Ovakav stav zvaničnog Beograda dao je podsticaj rukovodstvu Republike Srpske da postupno izmeni svoje pozicije vezane za članstvo Bosne i Hercegovine u NATO.

³⁰ „Hronologija puta BiH u NATO: Od zahtjeva za članstvo u NATO do vojne neutralnosti Republike Srpske“, *Radio Slobodna Evropa*, Regionalni program, Prag, 22. maj 2019, <https://www.slobodnaevropa.org/a/29956622.html>, 22/07/2019.

³¹ Ibid.

³² Dragan Đukanović, „Jadranska povelja: kraći put za ulazak u NATO“, *Međunarodni problemi*, vol. LVII, broj 3, 2005, str. 373–374.

³³ Dragan Đukanović, „Vojna neutralnost Srbije u zapadnobalkanskom kontekstu“, u: Srđan Korać (ur.), *Uticaj vojne neutralnosti Srbije na bezbednost i stabilnost u Evropi*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, Hanns Seidel Stiftung – Kancelarija za Srbiju i za Crnu Goru, Beograd, 2016, str. 270–283.

³⁴ Dragan Đukanović, „Spoljnopolitičko pozicioniranje Srbije (SRJ/SCG) od 1992. do 2015. godine“, *Međunarodna politika*, god. LXVI, br. 1158–1159, str. 118.

Akcioni plan za članstvo BiH u NATO (2010–2018): zastoj na pola puta

Početakom 2009. godine postojao je pokušaj da se Bosna i Hercegovina pripremi za dobijanje Akcionog plana za članstvo u NATO (*Membership Action Plan – MAP*). No, za ovu zemlju na Samitu NATO u Strazbur–Kelu 2009. nije bilo osigurano dobijanje MAP.³⁵ Štaviše, bila je evidentna nespremnost da se Bosni i Hercegovini odobri ovaj naredni korak ka članstvu u NATO, iako su Sjedinjene Američke Države u vezi sa tim imale izvesne rezerve.

Tek u aprilu 2010. godine NATO se saglasio da se Bosni i Hercegovini odobri Akcioni plan za članstvo, ali pod određenim uslovima.³⁶ To je podrazumevalo registraciju entitetske „perspektivne vojne imovine“ (na ukupno 63 lokacije) sa ovog nivoa vlasti na državu Bosnu i Hercegovinu.³⁷ Kako je u Republici Srpskoj jačalo raspoloženje protiv članstva države BiH u NATO, ovo nije ni sprovedeno u proteklom periodu. To se zapravo odnosilo na više od dvadeset lokacija u ovom delu BiH. Iako je Sud Bosne i Hercegovine doneo odluku o uknjižbi kasarne Han Pjesak, sa entiteta Republika Srpska na državu, to nije urađeno.³⁸ Takođe, Ustavni sud BiH je 16. avgusta 2017. godine potvrdio prethodnu presudu Suda BiH.³⁹ Pored navedenog postojali su i drugi uslovi poput učešća pripadnika Oružanih snaga BiH u mirovnoj misiji NATO u Avganistanu nakon 2009. godine, ali i intenzivniji rad na deminiranju zaista velikih područja u Bosni i Hercegovini.⁴⁰

No, kako se unutar Bosne i Hercegovine postepeno menjalo raspoloženje pa i kod onih koji su ranije bili predvodnici ovog procesa poput Saveza nezavisnih

³⁵ “Strasbourg / Kehl Summit Declaration”, Strasbourg, Kehl, 4 April 2009, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_52837.htm?mode=pressrelease, 22/09/2018, points 24 and 26.

³⁶ Odluka je doneta na ministarskom savetu NATO u Talinu. Videti i: “Lisbon Summit Declaration”, Lisbon, 20 November 2010, https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68828.htm, 22/07/2019, point 17.

³⁷ Dženana Halimović, „Knjiženje vojne imovine: Može li BiH u NATO?“, *Radio Slobodna Evropa*, Regionalni program, Prag, 1. decembar 2016, <https://www.slobodnaevropa.org/a/bih-vojna-imovina-knjizenje/28148704.html>, 22/07/2019.

³⁸ Dragan Maksimović, „Nakon odluke Suda BiH RS (ne)knjiži vojnu imovinu?“, *Deutsche Welle*, Bon, 17. avgust 2017, <https://www.dw.com/bs/nakon-odluke-ustavnog-suda-bih-republika-srpska-neknji%C5%BEi-vojnu-imovinu/a-40130651-0>, 22/07/2019.

³⁹ Aida Đugum, „Ustavni sud ubrzava BiH ka NATO“, *Radio Slobodna Evropa*, Regionalni program, Prag, 16. avgust 2017, <https://www.slobodnaevropa.org/a/bih-nato-vojna-imovina-rs/28680331.html>, 22/07/2019.

⁴⁰ Dragan Đukanović, *Balkan na posthladnoratovskom raskršću (1989–2016)*, op. cit., str. 95–96.

socijaldemokrata Republike Srpske u kontekstu članstva u NATO, tako su i Sjedinjene Američke Države insistirale na ubrzanju perspektivi članstva ove zemlje.⁴¹ U međuvremenu su, naime, Sjedinjene Američke Države uspele da zahvaljujući saradnji sa transatlantskim partnerima ponajpre osiguraju ulazak Albanije i Hrvatske u NATO 2009. godine, a tokom 2017. godine i Crne Gore. Takođe, nakon potpisivanja Prespanskog sporazuma (17. jun 2018) i njegove uspešne implementacije u današnjoj Severnoj Makedoniji i susednoj Grčkoj osiguran je ulazak nekadašnje najjužnije jugoslovenske republike u NATO krajem 2019. ili početkom 2020. godine, odnosno nakon završetka procesa ratifikacije njenog pristupnog protokola.⁴² Pored navedenog Sjedinjene Američke Države su dale podršku transformaciji Bezbednosnih snaga Kosova u *de facto* njegove oružane snage krajem 2018. godine čime su potvrdile zainteresovanost i stvaranje uslova za budući ulazak Kosova u NATO.⁴³

Ipak, pošto su u oktobru 2018. godine u Bosni i Hercegovini bili organizovani opšti izbori i pre nego što su postojali realni pokušaji da se formiraju državne institucije, a pre svega Savet ministara, NATO je 5. decembra 2018. godine iznenada odobrio aktivaciju Akcionog plana za članstvo zahtevajući i ubrzano podnošenje godišnjeg nacionalnog plana.⁴⁴ Sjedinjene Američke Države su tada istakle značajan napredak BiH u osiguravanju uslova za članstvo u NATO sa očiglednom geopolitičkom namerom da se nakon uspešne deblokade evroatlantskih integracija Severne Makedonije sličan podsticaj da i ovoj zemlji, a kako bi Zapadni Balkan u celini bio više u sferi ojačanih uticaja ove zemlje i Zapada uopšte, u odnosu na sve snažnije druge aktere poput Rusije ili Kine. Pored navedenog, Sjedinjene Američke Države upravo u članstvu Bosne i Hercegovine u NATO vide jasnu perspektivu njenog očuvanja kao celovite države, kao i izostanka potencijalnih unutrašnjih konflikata.

⁴¹ „Hronologija puta BiH u NATO: Od zahtjeva za članstvo u NATO do vojne neutralnosti Republike Srpske”, *Radio Slobodna Evropa*, Regionalni program, op. cit.

⁴² „Tramp odobrio pristupanje Severne Makedonije NATO-u”, N1, Beograd, 30. april 2019, <http://rs.n1info.com/Svet/a480252/Tramp-odobrio-pristupanje-Severne-Makedonije-NATO-u.html>

⁴³ „Ambasador SAD: Evolucija KBS u oružane snage pozitivan korak za Kosovo, granice se mogu menjati dobrom voljom obe strane”, *KoSSev*, Kosovska Mitrovica, 7. decembar 2018, <https://kossev.info/ambasador-sad-evolucija-kbs-u-oruzane-snage-pozitivan-korak-za-kosovo/>, 22/07/2019.

⁴⁴ „BiH dobila zeleno svetlo za aktiviranje MAP”, N1, Sarajevo, 5. decembar 2018, <http://ba.n1info.com/Vijesti/a301611/BiH-dobila-zeleno-svetlo-za-aktiviranje-MAP-a.html>, 22/07/2019.

Unutrašnja razmimoilaženja unutar Bosne i Hercegovine po pitanju članstva u NATO: nedostatak minimalnog konsenzusa

Iako se tokom protekle decenije činilo da će vodeći bošnjački, srpski i hrvatski akteri postići saglasnost vezanu za članstvo u NATO, u međuvremenu se situacija umnogome izmenila.⁴⁵ Rezultat je to promene geopolitičkih okolnosti na zapadu Balkana. Došlo je do vidnog jačanja uticaja Ruske Federacije kroz prevashodno energetska i širu privrednu sferu, a potom i kroz nedvosmislen politički uticaj na entitetske strukture vlasti u Republici Srpskoj.⁴⁶

Bošnjačke i hrvatske elite podržane od strane Turske i Hrvatske sasvim su saglasne sa ulaskom zemlje u NATO, dok sa druge strane je došlo do značajne transformacije u srpskom korpusu. Iako je sadašnji Savez nezavisnih socijaldemokrata bio jedna od političkih partija i opcija koje su najglasnije zagovarale članstvo Bosne i Hercegovine u NATO to se danas u potpunosti izmenilo.⁴⁷ Pored činjenice da je s kraja 2007. godine Srbija proklamovala svoju vojnu neutralnost nezadovoljna tadašnjim epilogom rešavanja kosovske krize, politički predstavnici Srba u Bosni i Hercegovini nisu to odmah sledili.⁴⁸ Naprotiv, tek je sa evidentnim jačanjem uticaja Ruske Federacije na Zapadnom Balkanu generalno, a posebno u Srbiji i Republici Srpskoj, u drugoj polovini protekle decenije stanje u potpunosti promenjeno. Zvanična Moskva već duže od deceniju ponavlja da svako širenje NATO na Balkanu vodi ugrožavanju njenih političkih interesa.⁴⁹ To se svakako odnosilo kako na Hrvatsku i Albaniju (2009), tako tokom proteklih godina i na Crnu Goru (2017) i Severnu Makedoniju.⁵⁰

Upravo u tom svetlu promenjenog odnosa prema NATO Narodna skupština Republike Srpske je 17. oktobra 2017. godine usvojila „Rezoluciju o zaštiti

⁴⁵ „Cvijanović: Nije nužno biti član NATO da bi država ušla u EU“, *Radio-televizija Vojvodine*, Novi Sad, 18. februar 2019, http://www.rtv.rs/sr_lat/region/cvijanovic-nije-nuzno-biti-clan-nato-da-bi-drzava-usla-u-eu_992997.html, 22/07/2019.

⁴⁶ Dušan Reljić, „Rusija i Zapadni Balkan“, ISAC fond, Beograd, 2017, <https://www.isac-fund.org/wp-content/uploads/2017/01/Rusija-i-zapadni-balkan.pdf>, 22/07/2019, str. 36–37.

⁴⁷ Dalio Silah, „Kako je Dodik mijenjao stav o članstvu BiH u NATO savezu“, *Istinomjer*, Sarajevo, 23. april 2018, <https://istinomjer.ba/kako-je-dodik-mijenjao-stav-o-clanstvu-bih-u-nato-savezu/>, 22/07/2018.

⁴⁸ Dragan Đukanović, *Balkan na posthladnoratovskom raskršću (1989–2016)*, op. cit., str. 97–99.

⁴⁹ Boris Varga, „Samit NATO u Bukureštu: Teški pregovori sa NATO“, *Vreme*, br. 900, 3. april 2009.

⁵⁰ „Server: čim se konstituiše EK nastavlja se proširenje“, *Pobjeda*, Podgorica, 8. jul 2019, str. 2–3.

ustavnog poretka i vojnoj neutralnosti Republike Srpske.⁵¹ U njoj je istaknuto da ova entitetska institucija „*donosi odluku o proglašavanju vojne neutralnosti Republike Srpske u odnosu na postojeće vojne saveze do eventualnog raspisivanja referenduma u Republici Srpskoj na kome bi se donijela konačna odluka o tom pitanju.*”⁵² Iako je evidentno da entitetski organi vlasti ne mogu donositi odluke iz nadležnosti države Bosne i Hercegovine, to je bilo učinjeno. Takođe, u navedenom dokumentu je rečeno i da će Republika Srpska svoje buduće stavove o pitanju članstva Bosne i Hercegovine u Severnoatlantskom savezu koordinisati sa Srbijom.⁵³

Sa druge strane, Predsedništvo Bosne i Hercegovine je 13. marta 2018. godine utvrdilo i usvojilo „Strategiju spoljne politike BiH 2018–2023. godine“, čime je istaknuto da je članstvo zemlje u NATO jedan od stubova njene politike.⁵⁴ U tom smislu se posebno ukazuje na nužnost aktiviranja Akcionog plana za članstvo i postizanja šireg konsenzusa unutar zemlje po navedenom pitanju.⁵⁵ Takođe, u strategiji se ističe i da je važno da dođe do daljeg razvoja Oružanih snaga BiH i njihove pune komplementarnosti sa NATO standardima.⁵⁶ U jednom delu navedenog dokumenta se ističe i da će saradnja BiH sa NATO biti veoma značajna za borbu protiv ilegalne trgovine ljudima i oružjem, kao i organizovanim kriminalom i terorizmom.⁵⁷ Tadašnji član Predsedništva Bosne i Hercegovine iz reda srpskog naroda bio je Mladen Ivanić, a u međuvremenu na ovu funkciju je izabran Milorad Dodik, koji se oštro retorički protivi čak i ozbiljnijoj raspravi o članstvu ove države u NATO.⁵⁸ No, upravo je on tokom protekle decenije bio jedan od najglasnijih zagovornika ovog članstva u Bosni i Hercegovini i da je s tim u vezi ranije pokazivao izrazitu kooperativnost sa predstavnicima međunarodne zajednice i samog NATO.⁵⁹

⁵¹ „Rezolucija o zaštiti ustavnog poretka i proglašenju vojne neutralnosti Republike Srpske“, Narodna skupština Republike Srpske, Banja Luka, 18. oktobar 2017.

⁵² Ibid., tačka 5.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ „Strategija vanjske politike Bosne i Hercegovine 2018.–2023. godine“, Predsedništvo Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 13. mart 2018.

⁵⁵ Ibid., Stubovi vanjske politike, a) Sigurnost i stabilnost, NATO.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ „Republika Srpska neće pristati na članstvo u NATO“, *Radio-televizija Vojvodine*, Novi Sad, 17. jun 2019, http://www.rtv.rs/sr_lat/region/dodik-republika-srpska-nece-pristati-na-clanstvo-u-nato_1026267.html, 22/07/2019.

⁵⁹ Tanja Topić, „Od izdajnika do spasitelja“, *Vreme*, br. 857, Beograd, 7. jun 2007.

Kada su u pitanju politički predstavnici Bošnjaka u Bosni i Hercegovini gotovo da postoji potpuna saglasnost kada je u pitanju članstvo zemlje u NATO. Oni zapravo smatraju da je veoma značajno da Bosna i Hercegovina što pre uđe u članstvo ovog Saveza, što bi osiguralo celovitost države i njen nesmetan razvoj.⁶⁰ Tu je posebno vidna podrška koju su bošnjački političari dobijali iz Turske ovim povodom, pre nego što je došlo do zahlađenja u odnosima ove zemlje sa Sjedinjenim Američkim Državama, a samim tim i sa NATO posle 2016. godine.⁶¹ Kako su planovi za ponovni reustrojstvo Bosne i Hercegovine u bošnjačkoj eliti veoma živi, čini se da se u članstvu zemlje u NATO dodatno vidi i mogućnost da se pitanje prekomponovanja države realizuje u narednom vremenskom razdoblju nakon pristupanja ovom Savezu.⁶² Štaviše, to bi, po mišljenju dominantnih bošnjačkih aktera u BiH, bila i izvesna mera osiguranja legitimiteta i spoljne podrške za navedene ciljeve.

Posle ulaska Hrvatske u članstvo Severnoatlantskog saveza u aprilu 2009. godine ojačale su i aspiracije bosanskohercegovačkih Hrvata za ulaskom Bosne i Hercegovine u ovaj Savez. Štaviše, u ovom trenutku je jasno da su upravo čelnici Hrvatske demokratske zajednice BiH, kao i Hrvatskog narodnog sabora Bosne i Hercegovine, kao svojevrsne krovne organizacije bh. Hrvata, veoma zainteresovani da se put ka članstvu u NATO što više ubrza i da konačno rezultira članstvom.⁶³ U izvesnoj meri čelnici Hrvata u Bosni i Hercegovini i u članstvu zemlje u NATO vide mogućnost da ojačaju vlastiti položaj unutar Bosne i Hercegovine, odnosno da spreče potencijalnu dodatnu majorizaciju od strane brojnijih Bošnjaka pre svega u entitetu Federacija Bosne i Hercegovine.⁶⁴

Sve navedeno, dakle, pokazuje da dolazi do značajnih unutrašnjih razmimoilaženja po pitanju budućeg članstva u NATO, kao i da se ovo pitanje

⁶⁰ Aleksandra Tolj Ružić, „Izetbegović: Neophodno je naći kompromis kada je NATO put u pitanju“, N1, Sarajevo, 21. jun 2019, <http://ba.n1info.com/Vijesti/a351753/Izetbegovic-Neophodno-naci-kompromis-kada-je-NATO-put-u-pitanju.html>, 22/07/2019.

⁶¹ Amina Bjelonja, „Erdogan: Turska podržava evropski i NATO put BiH“, *Glas Amerike*, Vašington, 8. jun 2019, <https://ba.voanews.com/a/erdogan-razgovarao-sa-clanovima-predsjednistva-bih/4991368.html>, 22/07/2019.

⁶² „Pročitajte saopćenje DF: Za početak razgovora o vlasti“, N1, Sarajevo, 26. mart 2019, <http://ba.n1info.com/Vijesti/a324129/DF-i-SDA.html>, 22/07/2019.

⁶³ „Čović sa Merkel: Evropski i NATO put BiH nema alternativu“, *Klix*, Sarajevo, 18. maj 2019, <https://www.klix.ba/vijesti/bih/covic-sa-merkel-evropski-i-nato-put-bosne-i-hercegovine-nema-alternativu/190518113>, 22/07/2019.

⁶⁴ Dragan Đukanović, Milovan Jovanović, „Križa u Federaciji Bosne i Hercegovine – između građanskog bunta i revizije političkog sistema“, *Kultura polisa*, god. XI, br. 24, Beograd, Novi Sad, 2014, str. 59–80.

pojaviilo kao dominantno u predizornoj i postizornoj fazi u Bosni i Hercegovini tokom 2018. i 2019. godine. Navedena tema vezana za aktiviranje Akcionog plana za članstvo, odnosno potencijalno slanje godišnjeg nacionalnog programa, postala je predominantna kada je u pitanju formiranje novog saziva Saveta ministara.⁶⁵ Takvo stanje samo je do apsurdna dovelo prilike u Bosni i Hercegovini, odnosno ponovo je iniciralo osnaženi angažman Sjedinjenih Američkih Država, ali i određenih država članica Evropske unije da dođe do deblokade ovog procesa i nesmetanog rada Saveta ministara.

Zato je prevashodno uz posredovanje ambasadora Evropske unije u Bosni i Hercegovini, Larsa-Gunara Wigemarka (*Lars-Gunnar Wigemark*), 5. avgusta 2019. godine u Sarajevu potpisan dokument o osnovnim principima za uspostavljanje vlasti na nivou države.⁶⁶ Navedene su principe potpisali Bakir Izetbegović, predsednik Stranke demokratske akcije BiH, Milorad Dodik, predsednik Saveza nezavisnih socijaldemokrata i Dragan Čović, predsednik Hrvatske demokratske zajednice BiH. U „Principima za formiranje vlasti na nivou Bosne i Hercegovine“ se u stavu 3. navode prilično nejasni i veoma kontradiktorni stavovi oko nastavka puta BiH u NATO. Ponajpre se u navedenom dokumentu ističe da će BiH „*nastaviti integracione procese u skladu sa Ustavom i zakonima*“,⁶⁷ kao i da će se produbljivati odnosi sa NATO, ali „*ne prejudicirajući buduće odluke u vezi sa članstvom BiH*.“⁶⁸ Sa druge strane, u ovoj tački se ističe i da će Komisija za NATO integracije BiH saradujući sa državnim institucijama realizovati svoje aktivnosti „*uključujući i izradu nacrtu i planova*“.⁶⁹ No, ovako sročeni član navedenih principa je ostavio brojne nedoumice i veoma različita tumačenja u Bosni i Hercegovini.⁷⁰

⁶⁵ Gordana Sandić-Hadžihasanović, „NATO prepreka do nove vlasti u BiH“, *Radio Slobodna Evropa*, Regionalni program, Prag, 11. april 2019, <https://www.slobodnaevropa.org/a/29875120.html>, 22/07/2019.

⁶⁶ „Principi za formiranje vlasti na nivou Bosne i Hercegovine“, Sarajevo, 5. avgust 2019, Integralni tekst na sajtu: https://www.slobodna-bosna.ba/vijest/122935/ekskluzivno_evo_sta_su_potpisali_izetbegovic_chovic_i_dodik.html, 08/08/2019.

⁶⁷ Ibid., tačka 3.

⁶⁸ Ibid., tačka 3.

⁶⁹ Ibid., tačka 3.

⁷⁰ Gordana Sandić-Hadžihasanović, „Ko je ‘povukao ručnu’ u dogovoru o Vijeću ministara?“, *Radio Slobodna Evropa*, Regionalni program, Prag, 6. avgust 2019, <https://www.slobodnaevropa.org/a/bih-formiranje-vlasti-30-dana/30095309.html>, 08/08/2019.

Susedi i članstvo BiH u NATO – između podrške i vidne uzdržanosti

Zvanični Zagreb kroz izjave državnih zvaničnika neretko ističe punu podršku Bosni i Hercegovini na njenom putu ka članstvu u Severnoatlantskom savezu. To je posebno vidljivo u izjavama hrvatske predsednice Kolinde Grabar-Kitarović, koja je bila duži niz godina i profesionalno angažovana u NATO sedištu u Briselu.⁷¹ Veoma slične stavove ima i aktuelni hrvatski premijer Andrej Plenković.⁷² Hrvatska u članstvu Bosne i Hercegovine u NATO vidi i mogućnost osiguranja vlastitog položaja imajući u vidu činjenicu da su njeni severni i južni delovi upravo na neki način razjedinjeni „uklještenom“ Bosnom i Hercegovinom. Ulaskom Bosne i Hercegovine u NATO i bezbednost same Hrvatske bi u tom smislu promenila i unapredila. Naravno, Hrvatska permanentno ukazuje i na strah od radikalnih islamista u susjednoj Bosni i Hercegovini.⁷³

Zvanična Srbija je kada je u pitanju ulazak Crne Gore u NATO od 2012. do 2017. godine bila prilično indiferentna, a slično se može reći i za slučaj budućeg ulaska Severne Makedonije. Međutim, vidno je to da to nije isto i sa ulaskom Bosne i Hercegovine u ovaj vojno-politički Savez. Iako ne postoje javne izjave u kojima se srpski zvaničnici pozivaju na obustavljanje ovog puta Bosne i Hercegovine ka članstvu u NATO jasno je da postoji izvesna sinhronizacija aktivnosti sa rukovodstvom bh. entiteta Republika Srpska po navedenom pitanju.⁷⁴ To je uostalom utvrđeno i u rezoluciji Narodne skupštine Republike Srpske iz oktobra 2017. godine. Štaviše, prenaplašena retorika srpskih zvaničnika u Bosni i Hercegovini po ovom pitanju često se poziva i vezuje za stav zvaničnog Beograda prema članstvu Srbije u NATO, a kao razlog za odustajanje od članstva se pominje delovanje Severnoatlantskog saveza u Bosni i Hercegovini (1994. i

⁷¹ „Grabar-Kitarović: Hrvatska spremna da pomogne BiH na putu ka NATO i EU“, *Nezavisne novine*, Banja Luka, 15. januar 2019, <https://www.nezavisne.com/novosti/bih/Grabar-Kitarovic-Hrvatska-spremna-da-pomogne-BiH-na-putu-ka-NATO-i-EU/517937>, 22/07/2019.

⁷² „Plenković ugostio novog američkog veleposlanika, razgovarali o BiH i viznom režimu“, *T-portal*, Zagreb, 18. januar 2018, <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/plenkovic-ugostio-novog-americkog-veleposlanika-razgovarali-o-bih-i-viznom-rezimu-foto-20180118>, 22/07/2019.

⁷³ „Mektić i dalje tvrdi da je SOA ‘upala’ u BiH, ljut zbog obustave istrage“, N1, Zagreb, 4. april 2019, <http://hr.n1info.com/Regija/a382688/Mektic-i-dalje-tvrdi-da-je-SOA-upala-u-BiH-ljut-zbog-obustave-istrage.html>, 22/07/2019.

⁷⁴ „Dačić: BiH nikada neće postati članica NATO bez saglasnosti Srpske“, *Oslobođenje*, Sarajevo, 5. maj 2019, <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/region/dacic-bih-nikad-uce-postati-clan-nato-bez-saglasnosti-srpske-454702>, 22/07/2019.

1995. godine), ali i u bivšoj Saveznoj Republici Jugoslaviji od marta do juna 1999. godine.⁷⁵ Raspoloženje protiv članstva Srbije u NATO se povećava kako prolazi vreme od njegove intervencije na nekadašnju Saveznu Republiku Jugoslaviju.⁷⁶ To se posebno medijski potkrepljuje i stalnim potenciranjem opasnosti od Severnoatlantskog saveza kada je u pitanju Srbija.

Zato je stav o neulasku u NATO još uvek uvek čvrst i nepromenjen, iako Srbija značajno vojno saraduje sa NATO i njegovim državama članicama.⁷⁷ Takođe, ona je ostvarila najvišu moguću saradnju sa NATO koju može ostvariti jedna država koja nema realnu aspiraciju za članstvo. To ukazuje i da bi vojna neutralnost proklamovana još 2007. godine ubuduće mogla biti na neki način supstituisana prilično duboko razvijenom saradnjom i partnerstvom sa NATO, a po recimo ugledu na neke druge vojno neutralne zemlje – pre svega Finsku. Zapravo ova zemlja, iako nije članica NATO, veoma intenzivno kooperira sa ovim Savezom, a posebno frustrirana određenom vrstom stalnog straha od delovanja njenog istočnog suseda – Ruske Federacije.

Crna Gora je već dve godine, od juna 2017. godine, članica NATO, što je i konstatovano kao nova regionalna okolnost u „Strategiji spoljne politike BiH od 2018. do 2023. godine.“⁷⁸ To je uticalo i na promenu položaja Bosne i Hercegovine. Naime, veći deo njene spoljne granice je sa Hrvatskom i Crnom Gorom, koje su članice NATO. Tako od ukupno 1538 km međunarodne granice, Bosna i Hercegovina sa Srbijom ima svega 357 km zajedničke granice (približno ¼). To dodatno daje argumente ka članstvu BiH u NATO. Zvanična Podgorica često je ukazivala na to da se prilike unutar Bosne i Hercegovine moraju urediti sa prevashodnim ciljem postizanja njene pune funkcionalnosti.⁷⁹ U tom smislu susedna Crna Gora, koja je i inače i sama bila suočena sa nedostatkom temeljnog konsenzusa u vezi sa NATO članstvom, veoma je zainteresovana da Bosna i

⁷⁵ „Dodik: Ne praštam bombardovanje, neću dozvoliti NATO granicu na Drini“, *Radio-televizija Vojvodine*, Novi Sad, 25. mart 2019, http://rtv.rs/sr_lat/politika/dodik-ne-prastam-bombardovanje-necu-dozvoliti-nato-granicu-na-drini_1003444.html, 22/07/2019.

⁷⁶ „Anketa: Protiv ulaska u NATO 89 posto građana Srbije“, *Al Jazeera Balkans*, Sarajevo, 12. jun 2019, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/anketa-protiv-ulaska-u-nato-89-posto-gradana-srbije>, 22/07/2019.

⁷⁷ „Dvadeset godina od NATO bombardovanja: Saradnja nikada bolja, da li je vreme za članstvo?“, *Analysis*, No. 7, Institut za evropske poslove, Beograd, januar 2019, str. 2–9.

⁷⁸ „Strategija vanjske politike Bosne i Hercegovine od 2018.–2023. godine“, op. cit., 1. Uvod.

⁷⁹ „Đukanović za Glas Amerike: Evropa mora da povuče Balkan naprijed“, *Glas Amerike*, Vašington, 5. maj 2019, <https://www.glasamerike.net/a/%C4%91ukanovi%C4%87-za-glas-amerike-evropa-mora-da-povu%C4%8De-balkan-naprijed/4904346.html>, 22/07/2019.

Hercegovina bude njegova članica. Inače, treba istaći da su dve zemlje uspele da prevaziđu sve probleme u bilateralnim odnosima, što na postjugoslovenskom području predstavlja značajnu novost i retkost.⁸⁰

Opšte je poznato da se političke, pa i bezbednosne prilike u zemljama „Dejtonskog četvorougla“, što uključuje Hrvatsku, Crnu Goru i Srbiju (naslednice bivše Savezne Republike Jugoslavije), kao i Bosnu i Hercegovinu, na određeni način višestruko koreliraju. Posebno se izazovi poput organizovanog kriminala, ilegalne trgovine ili pak terorizma mogu smatrati zajedničkim.⁸¹ U tom kontekstu i NATO pokušava da dâ svoj doprinos kada je u pitanju intenzivnija međudržavna saradnja, ali se ona neometano razvija i kroz druge multilateralne mehanizme. To se prevashodno realizuje pod okriljem Saveta za regionalnu saradnju (*Regional Cooperation Council*) i njegove posebne jedinice za bezbednost.⁸²

Dijametralno suprotstavljeni stavovi vodećih međunarodnih aktera po pitanju članstva BiH u NATO

Treba istaći i da se Sjedinjene Američke Države zalažu za ulazak Bosne i Hercegovine u NATO i da u vezi sa tim ne ostavljaju realnom bilo kakvu drugu mogućnost.⁸³ Američki zvaničnici to opravdavaju činjenicom da su institucije Bosne i Hercegovine još tokom protekle decenije donele stratešku odluku da zemlja pristupi Severnoatlantskom savezu (2003, 2006. i 2010. godine) i da sada nema mogućnosti da se ta odluka *ad hoc* menja.⁸⁴ No, naravno, reč je o tome da u ulasku BiH u NATO Sjedinjene Američke Države vide ponajpre mogućnost da bezbednosno zaokruže postjugoslovenski prostor, odnosno da osiguraju da se na Zapadnom Balkanu neće osnažiti pre svega ruski, ali i/ni kineski uticaj.

Uključivanjem zemalja Zapadnog Balkana u NATO osigurava se mogućnost da se čitav ovaj postkonfliktni prostor uveže sa globalnim Zapadom, odnosno da na

⁸⁰ Dragan Đukanović, *Balkan na posthladnoratovskom raskršću (1989–2016)*, op. cit., str. 185–186.

⁸¹ Dragan Đukanović, „Is the Western Balkans a safe geopolitical construction?“, in: Dragana Kolarić (ed.), *Archibald Reiss Days*, tom. 2, Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade, 2015, pp. 125–132.

⁸² „Security Cooperation“, Regional Cooperation Council, <https://www.rcc.int/flagships/6/security-cooperation>, 22/07/2019.

⁸³ „Palmer razgovara sa članovima Predsjedništva BiH o NATO“, *Radio Slobodna Evropa*, Regionalni program, Prag, 5. decembar 2018, <https://www.slobodnaevropa.org/a/29639630.html>, 15/07/2019.

⁸⁴ *Recite Al Jazeera: Matthew Palmer*, 6. decembar 2018, <http://balkans.aljazeera.net/video/recite-al-jazeera-matthew-palmer>, 22/07/2019.

određeni način osnaži i dominacija Sjedinjenih Američkih Država, a koja je uspostavljena u posthladnoratovskom periodu.⁸⁵ One su tokom protekle decenije uspešno potpomogle i posredovale kada je u pitanju ulazak drugih država Balkanskog poluostrva u NATO. Tako se zapravo i kreirala jedna sasvim nova „NATO realnost“ u ovom delu Evrope. Ona je produkovana ponajpre ulaskom Mađarske (1999), Slovenije, Rumunije i Bugarske (2004), Hrvatske i Albanije (2009) i Crne Gore (2017). Takva realnost ne ostavlja realnom mogućnost da u regionu Zapadnog Balkana određeni deo ovog regiona ostane neintegrisan, sa određenim izuzetkom Srbije zbog njenih traumatičnih iskustava vezanih za bombardovanje tokom 1999. godine.⁸⁶

Danas se zato može govoriti o tome da će nakon očekivanog ulaska Severne Makedonije u NATO tokom ove ili početkom naredne godine, Sjedinjene Američke Države biti fokusirane na Bosnu i Hercegovinu, odnosno okončanje njenog puta ka članstvu. To je i do sada više puta napomenuto od strane administracije u Vašingtonu, ali je trenutno objektivno zasenjeno nastojanjima da se oživi i okonča dijalog o punoj normalizaciji odnosa između vlasti u Beogradu i Prištini. Ukoliko dođe do vidnog napretka po ovom pitanju zasigurno će članstvo Bosne i Hercegovine u NATO biti naredna izrazito aktuelna regionalna tema.⁸⁷

Veoma slične stavove sa Sjedinjenim Američkim Državama, koji su u međuvremenu ublaženi, po ovom pitanju imaju i druge države Zapada. To se pre svega odnosi na Veliku Britaniju, Saveznu Republiku Nemačku i Francusku.⁸⁸ Čini se zapravo da je tema proširenja NATO na države Zapadnog Balkana, ipak, mnogo lakše prihvatljiva opcija za tamošnja javna mnjenja nego kada je u pitanju maratonski proces pridruživanja ovih zemalja Evropskoj uniji.

Zvanična Moskva je veoma razočarana najavama da će uskoro Republika Severna Makedonija pristupiti Severnoatlantskom savezu.⁸⁹ Nedavno su izrečena

⁸⁵ Dragan Đukanović, „Is the Western Balkans a safe geopolitical construction?“, in: Dragana Kolarić (ed.), *Archibald Reiss Days*, op. cit., pp. 128–130.

⁸⁶ Veljko Popović, „Srbija polako postaje ostrvo u moru NATO članica“, *Glas Amerike*, Vašington, 24. jul 2018, <https://www.glasamerike.net/a/srbija-polako-postaje-ostrvo-u-moru-nato-%C4%8Dlanica/4497170.html>, 22/07/2019.

⁸⁷ „Ambasada SAD u BiH o sporazumu lidera: Postoji li konsenzus o podnošenju ANP-a?“, *N1*, Sarajevo, 7. avgust 2019, <http://ba.n1info.com/Vijesti/a361293/Americka-ambasada-u-BiH-Pozdravljamo-dogovor-o-formiranju-vlasti-u-BiH.html>, 08/08/2019.

⁸⁸ Edin Subašić, „Ko i zašto ne želi BiH u NATO-u?“, *Al Jazeera Balkans*, Sarajevo, 20. februar 2019, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/ko-i-zasto-ne-zeli-bih-u-nato-u>, 22/07/2019.

⁸⁹ „Zaev poručio Moskvi da Makedonija ide u NATO uz podršku građana“, *Radio-televizija Srbije*, Beograd, 21. mart 2018, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/region/3078818/zaev-porucio-moskvi-da-makedonija-ide-u-nato-uz-podrsku-gradjana.html>, 22/07/2019.

od strane Rusije i ozbiljna upozorenja po ovom pitanju zvaničnom Skoplju.⁹⁰ No, i pored toga, kao i ranijih pokušaja opstrukcija ulaska Crne Gore u NATO tokom 2016. godine, proces novih proširenja postaje sve izvesniji.⁹¹ Do krajnjih granica osnažen uticaj Rusije u entitetu Republika Srpska za prevashodni cilj upravo ima odlaganje ili zapravo potpuno obustavljanje procesa ulaska BiH u NATO. Navedeni uticaj je prevashodno bio osnažen u ekonomskoj sferi, dok se danas može govoriti i o tome da su odnosi Rusije sa entitetom Republikom Srpskom umnogome čvršći nego sa Republikom Srbijom. To pokazuje i veliki broj sastanaka čelništva Republike Srpske, kao i aktuelnog predsedavajućeg Predsedništva Bosne i Hercegovine, Milorada Dodika sa najvišim ruskim državnim zvaničnicima.⁹² Međutim, određeni od Rusije obećani finansijski aranžmani podrške Republici Srpskoj više su puta izostali proteklih desetak godina.⁹³

Nakon predstojećeg ulaska Republike Severne Makedonije u NATO veoma će se teško govoriti o ruskom uticaju na čitav ili veći deo Zapadnog Balkana. Zapravo čini se da će on u tom slučaju prevashodno biti sveden na srpski činioc na Balkanu, odnosno na Srbiju i Republiku Srpsku. Ovo bismo mogli označiti i posebnim geopolitičkim terminom – Drinski region.

Kina, sa druge strane, kao globalni akter koji sve značajnije utiče i na države Zapadnog Balkana, za sada je prevashodno fokusirana na širenje vlastitog ekonomskog uticaja u regionu. No, to nikako ne isključuje da će se u perspektivi pojaviti i faktor političkog uslovljavanja, koji bi u svojoj osnovi bio u suštinskoj koliziji sa konceptom evroatlantskih integracija.⁹⁴ Ipak, kako Bosni i Hercegovini nije planirana nekakva značajnija uloga na osmišljenom kineskom „Pojasu i putu svile“, to zapravo ne bi trebalo da suštinski utiče i na njen put ka članstvu u Severnoatlantskom savezu.

Sa druge strane, od stava zvanične Ankare taj put Bosne i Hercegovine ka članstvu u NATO može umnogome biti zavisian. Naime, posle zahlađenja odnosa

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ Svetozar Savić, „Politički karusel: Crna Gora, Makedonija, NATO i Rusije“, *Deutsche Welle*, Bon, 7. jun 2017, <https://www.dw.com/bs/politi%C4%8Dki-karusel-crna-gora-makedonija-nato-i-rusija/a-39143578-0>, 22/07/2019.

⁹² „Drugi susret ove godine: Dodik sa Putinom u Sankt Peterburgu“, *Večernje novosti*, Beograd, 22. maj 2019, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:796209-DRUGI-SUSRET-OVE-GODINE-Dodik-sa-Putinom-u-Sankt-Peterburgu>, 22/07/2019.

⁹³ Omer Karabeg, „Zašto Putin ne daje pare Dodiku?“, emisija Radio most, *Radio Slobodna Evropa*, Regionalni program, Prag, 13. avgust 2017, <https://www.slobodnaevropa.org/a/putin-dodik-rs-rusija-pare-most/28672867.html>, 22/07/2019.

⁹⁴ Dragan Đukanović, *Balkan na posthladnoratovskom raskršću (1989–2016)*, op. cit., str. 47–48.

na relaciji Ankara–Vašington, a nakon navodnog pokušaja puča u Turskoj 2016. godine došlo je do njenog određenog zaokreta ka zvaničnoj Moskvi. To zahvaljujući nesumnjivom uticaju ove zemlje na bošnjačku elitu – okupljenu pre svega oko Stranke demokratske akcije – moglo bi da izmeni čitavu dosadašnju njenu pozitivnu opredeljenost ka članstvu u NATO.⁹⁵ Sve antizapadne tendencije u Turskoj, dakle, će se van svake sumnje odraziti i na bošnjačke prvake u Bosni i Hercegovini. NATO s tim u vezi svakako može predstavljati najznačajniji test refleksije takvog raspoloženja.

Zaključak

Tema ulaska Bosne i Hercegovine u Severnoatlantski savez izaziva brojne kontroverze i probleme u ovoj državi. Iako se tokom protekle decenije zapravo činilo da će se nekakav minimalni konsenzus postići oko ove teme, pre svega zahvaljujući promeni geopolitičkih okolnosti, došlo je i do izvesne modifikacije prvobitnih stavova pojedinih bosanskohercegovačkih aktera.⁹⁶ Imajući zapravo u vidu da su se otvarale brojne strateške teme unutar Bosne i Hercegovine nakon potpisivanja i implementiranja Dejtonskog sporazuma (1995) to je doprinosilo i njenoj internoj nestabilnosti. One su se ticale njenog potencijalnog unutrašnjeg redefinisavanja, regulisanja međuetničkih odnosa između tri konstitutivna naroda, položaja manjinskih zajednica, ali i strateških odrednica međunarodnog položaja i spoljne politike Bosne i Hercegovine.⁹⁷

Spoljnopolitička strategija iz 2003. godine predviđala je da je članstvo Bosne i Hercegovine u Severnoatlantskom savezu jedan od temeljnih ciljeva ove zemlje.⁹⁸ Suočene sa tadašnjim predominantnim vojnim prisustvom NATO u Bosni

⁹⁵ Selim Sazak, "The U.S.–Turkey Relationship Is Worse Off Than You Think", *Foreign Policy*, September 11, 2018, <https://foreignpolicy.com/2018/09/11/the-u-s-turkey-relationship-is-worse-off-than-you-think/>, 22/07/2019.

⁹⁶ Dragan Đukanović, „Bosna i Hercegovina dve decenije posle Dejtona – između potpune unutrašnje podeljenosti i nerešenih problema sa susedima“, u: Stevan Rapačić, Tijana Kecmanović, Aleksandar Vraneš (urs), *Dejtonski sporazum – dve decenije mira i poruke za svet*, Predstavništvo Republike Srpske u Srbiji, Beograd, Fakultet političkih nauka, Banjaluka, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2016, str. 142–151.

⁹⁷ Videti: Vuk Lazić, „Ograničenja primene koncepta izgradnje države: slučaj Bosne i Hercegovine“, *Međunarodni problemi*, Vol. LXX, br. 2, 2018, str. 181–217.

⁹⁸ Davor Vuletić, *U susret novoj Strategiji vanjske politike Bosne i Hercegovine 2018–2023.*, Friedrich Ebert Stiftung, Vanjskopolitička inicijativa, Sarajevo, novembar 2018, str. 5–17.

i Hercegovini tamošnje političke elite su i započele navedeni proces koji je *de facto* krenuo 2006. godine, ali koji je tokom narednih godina bio usporen. Istovetan cilj potvrdila je i strategija spoljne politike države Bosne i Hercegovine iz 2018. godine.⁹⁹

Ipak, politika uslovljavanja, koja se pojavila nakon samita NATO 2009. godine i trajala do kraja 2018. godine, doprinela je da se ovaj proces objektivno uspori i da se na određeni način suštinski dovede i u pitanje. U međuvremenu, zahvaljujući osnaženoj ulozi Rusije na Balkanu, ali i odluci Republike Srbije da proglasi vojnu neutralnost, srpski politički činioci u Bosni i Hercegovini ponajpre su promenili retoriku kada je u pitanju pristupanje NATO, a potom nisu pokazali volju da ispune uslove koji su s tim u vezi bili postavljeni. Ovo se pre svega odnosilo na vojnu imovinu, odnosno njenu preregistraciju sa entiteta na državu. No, treba istaći da ovaj proces nije okončala ni Federacija Bosne i Hercegovine.¹⁰⁰

Kada apstrahujemo potencijalne scenarije, a imajući u vidu i trenutnu krizu vezanu za formiranje vlasti na državnom nivou u Bosni i Hercegovini, mogu se razlučiti dva. *Prvi* je da na insistiranje Sjedinjenih Američkih Država, ipak, u narednom periodu dođe do deblokade procesa ulaska Bosne i Hercegovine u Severnoatlantski savez. Ovaj scenario bi podrazumevao novu modifikaciju stavova srpske političke elite u ovoj zemlji i spremnost za odobravanje ulaska u NATO. Međutim, dodatnu otežavajuću okolnost predstavlja pre svega isključivo vezivanje entiteta Republika Srpska sa susednom Srbijom kada je u pitanju determinisanje njenog odnosa prema NATO. Štaviše, tu je i nedvosmisleni ojačani ruski politički uticaj koji može navedeni scenario učiniti prilično nerealnim.

Drugi, umnogome realniji scenario, jeste da se prolongira bilo kakva aktivnost u vezi sa aktivacijom Akcionog plana za članstvo kroz neusvajanje godišnjeg nacionalnog programa. Navedeno bi i dalje *de facto* blokiralo formiranje, ali i rad Saveta ministara Bosne i Hercegovine prema prošlogodišnjim izbornim rezultatima, što bi ovu državu dodatno opteretilo i destabilizovalo. Ovakav razvoj događaja dodatno bi uticao pre svega na Sjedinjene Američke Države, koje bi pokrenule značajniju diplomatsku aktivnost vezanu za unutrašnje veoma složene prilike u Bosni i Hercegovini. Međutim, ovo je trenutno, kada je u pitanju američka administracija u drugom planu zbog predominantne regionalne teme vezane za

⁹⁹ Ibid., str. 7–9.

¹⁰⁰ „Knjiženje vojne imovine blokira i Federacija Bosne i Hercegovine: Od 69 perspektivnih lokacija, na BiH upisano 19“, *Blic*, Beograd, 29. avgust 2017, <https://www.blic.rs/vesti/republika-srpska/knjiženje-vojne-imovine-blokira-i-federacija-bih-od-69-perspektivnih-lokacija-na-bih/q8lcmrsr>, 22/07/2019.

pokušaj da se „oživi“ dijalog između Beograda i Prištine (koji je otpočeo još 2011. godine).¹⁰¹ Teško je, sa druge strane, očekivati da će Sjedinjene Američke Države na bilo koji način izmeniti svoju strategiju kada je u pitanju ulazak Bosne i Hercegovine u NATO,¹⁰² što će rezultirati ojačanim pritiskom na tamošnje političke aktere, a pre svega srpske političke faktore u ovoj zemlji.¹⁰³

Neizvesnost uspeha ovog trinaest godina dugog procesa evroatlantskog puta Bosne i Hercegovine samo će dodatno uticati na prilike u širem regionu Zapadnog Balkana, odnosno to će se reflektovati i na odnose sa njenim susedima. Ovo može biti u narednom vremenskom razdoblju i izvor određenih međudržavnih napetosti. No, očigledno je i da se bez Bosne i Hercegovine, ali ni Srbije, ne može zaokružiti područje koje Sjedinjene Američke Države smatraju da je zbog njegovog postkonfliktnog karaktera bitno integrisati u Severnoatlantski savez. Dakle, Zapadni Balkan tako ostaje i dalje, prema procenama Zapada, osetljivo područje i podložno stalnim talasima uticaja drugih aktera, a na prvom mestu Ruske Federacije.

Bibliografija

- „Ambasador SAD: Evolucija KBS u oružane snage pozitivan korak za Kosovo, granice se mogu menjati dobrom voljom obe strane“, *KoSSev*, Kosovska Mitrovica, 7 Decembar 2018, <https://kossev.info/ambasador-sad-evolucija-kbs-u-oruzane-snage-pozitivan-korak-za-kosovo/>, 22/07/2019.
- „Ambasada SAD u BiH o sporazumu lidera: Postoji li konsenzus o podnošenju ANP-a?“, *N1*, Sarajevo, 7. avgust 2019, <http://ba.n1info.com/Vijesti/a361293/Americka-ambasada-u-BiH-Pozdravljamo-dogovor-o-formiranju-vlasti-u-BiH.html>, 08/08/2019.
- „Anketa: Protiv ulaska u NATO 89 posto građana Srbije“, *Al Jazeera Balkans*, Sarajevo, 12. jun 2019, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/anketa-protiv-ulaska-u-nato-89-posto-gradana-srbije>, 22/07/2019.

¹⁰¹ Dragan Đukanović, „Odnosi između Beograda i Prištine: od tehničkog do političkog dijaloga“, *Međunarodni problemi*, Vol. LXV, br. 4, 2013, str. 365–385.

¹⁰² „Pompeo pozvao BiH da napravi iskorak ka članstvu u NATO-u“, *N1*, Sarajevo, 9. januar 2019, <http://hr.n1info.com/Regija/a361096/Pompeo-pozvao-BiH-da-napravi-iskorak-ka-clanstvu-u-NATO-u.html>, 22/07/2019.

¹⁰³ „Matthew Palmer ponovo u Predsjedništvu BiH, glavna tema NATO“, 8. maj 2019, <https://faktor.ba/vijest/matthew-palmer-ponovo-u-predsjednistvu-bih-glavna-tema-nato/35455>, 22/07/2019.

- „BiH dobila zeleno svjetlo za aktiviranje MAP”, N1, Sarajevo, 5. decembar 2018, <http://ba.n1info.com/Vijesti/a301611/BiH-dobila-zeleno-svjetlo-za-aktiviranje-MAP-a.html>, 22/07/2019.
- Bjelonja, Amina, „Erdogan: Turska podržava evropski i NATO put BiH”, *Glas Amerike*, Vašington, 8. jun 2019, <https://ba.voanews.com/a/erdogan-razgovarao-sa-clanovima-predsjednistva-bih/4991368.html>, 22/07/2019.
- „Čović sa Merkel: Evropski i NATO put BiH nema alternativu”, *Klix*, Sarajevo, 18. maj 2019, <https://www.klix.ba/vijesti/bih/covic-sa-merkel-evropski-i-nato-put-bosne-i-hercegovine-nema-alternativu/190518113>, 22/07/2019.
- „Cvijanović: Nije nužno biti član NATO da bi država ušla u EU”, *Radio-televizija Vojvodine*, Novi Sad, 18. februar 2019, http://www.rtv.rs/sr_lat/region/cvijanovic-nije-nuzno-biti-clan-nato-da-bi-drzava-usla-u-eu_992997.html, 22/07/2019.
- „Dačić: BiH nikada neće postati članica NATO bez saglasnosti Srpske”, *Oslobodjenje*, Sarajevo, 5. maj 2019, <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/region/dacic-bih-nikad-nece-postati-clan-nato-bez-saglasnosti-srpske-454702>, 22/07/2019.
- „Dodik: Ne praštam bombardovanje, neću dozvoliti NATO granicu na Drini”, *Radio-televizija Vojvodine*, Novi Sad, 25. mart 2019, http://rtv.rs/sr_lat/politika/dodik-ne-prastam-bombardovanje-necu-dozvoliti-nato-granicu-na-drini_1003444.html, 22/07/2019.
- „Drugi susret ove godine: Dodik sa Putinom u Sankt Peterburgu”, *Večernje novosti*, Beograd, 22. maj 2019, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:796209-DRUGI-SUSRET-OVE-GODINE-Dodik-sa-Putinom-u-Sankt-Peterburgu>, 22/07/2019.
- Đugum, Aida, „Ustavni sud ubrzava BiH ka NATO”, *Radio Slobodna Evropa*, Regionalni program, Prag, 16. avgust 2017, <https://www.slobodnaevropa.org/a/bih-nato-vojna-imovina-rs/28680331.html>, 22/07/2019.
- „Đukanović za Glas Amerike: Evropa mora da povuče Balkan naprijed”, *Glas Amerike*, Vašington, 5. maj 2019, <https://www.glasamerike.net/a/%C4%91ukanovi%C4%87-za-glas-amerike-evropa-mora-da-povu%C4%8De-balkan-naprijed/4904346.html>, 22/07/2019.
- Đukanović, Dragan, “Is the Western Balkans a safe geopolitical construction?”, in: Kolarić, Dragana (ed.), *Archibald Reiss Days*, tom. 2, Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade, 2015, pp. 125–132.
- Đukanović, Dragan, „Bosna i Hercegovina dve decenije posle Dejtona – između potpune unutrašnje podjeljenosti i nerešenih problema sa susjedima“, u: Rapaić, Stevan, Kecmanović, Tijana, Vraneš, Aleksandar (urs), *Dejtonski*

- sporazum – dve decenije mira i poruke za svet*, Predstavništvo Republike Srpske u Srbiji, Beograd, Fakultet političkih nauka, Banjaluka, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2016, str. 142–151.
- Đukanović, Dragan, „Jadranska povelja: kraći put za ulazak u NATO“, *Međunarodni problemi*, vol. LVII, broj 3, 2005, str. 373–390.
- Đukanović, Dragan, „Spoljnopolitičko pozicioniranje Srbije (SRJ/SCG) od 1992. do 2015. godine“, *Međunarodna politika*, god. LXVI, br. 1158–1159, str. 115–127.
- Đukanović, Dragan, „Vojna neutralnost Srbije u zapadnobalkanskom kontekstu“, u: Korać, Srđan (ur.), *Uticaj vojne neutralnosti Srbije na bezbednost i stabilnost u Evropi*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, Hanns Seidel Stiftung – Kancelarija za Srbiju i za Crnu Goru, Beograd, 2016, str. 270–283.
- Đukanović, Dragan, *Balkan na posthladnoratovskom raskršću (1989–2016)*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Službeni glasnik, Beograd, 2016.
- Đukanović, Dragan, Đurđević-Lukić, Svetlana, „Formiranje i struktura Oružanih snaga Bosne i Hercegovine“, *Vojno delo*, godina LX, br. 2, 2008, str. 200–212.
- Đukanović, Dragan, Jovanović, Milovan, „Križa u Federaciji Bosne i Hercegovine – između građanskog bunta i revizije političkog sistema“, *Kultura polisa*, god. XI, br. 24, Beograd, Novi Sad, 2014, str. 59–80.
- „Dvadeset godina od NATO bombardovanja: Saradnja nikada bolja, da li je vreme za članstvo?“, *Analysis*, No. 7, Institut za evropske poslove, Beograd, januar 2019, str. 2–9.
- „Grabar-Kitarović: Hrvatska sprema da pomogne BiH na putu ka NATO i EU“, *Nezavisne novine*, Banja Luka, 15. januar 2019, <https://www.nezavisne.com/novosti/bih/Grabar-Kitarovic-Hrvatska-spremna-da-pomogne-BiH-na-putu-ka-NATO-i-EU/517937>, 22/07/2019.
- Halimović, Dženana, „Knjiženje vojne imovine: Može li BiH u NATO?“, *Radio Slobodna Evropa*, Regionalni program, Prag, 1. decembar 2016, <https://www.slobodnaevropa.org/a/bih-vojna-imovina-knjizenje/28148704.html>, 22/07/2019.
- „Hronologija puta BiH u NATO: Od zahtjeva za članstvo u NATO do vojne neutralnosti Republike Srpske“, *Radio Slobodna Evropa*, Regionalni program, Prag, 22. maj 2019, <https://www.slobodnaevropa.org/a/29956622.html>, 22/07/2019.
- Jannik, Knauer, „EUFOR Althea: Appraisal and Future Perspectives of the EU’s Former Flagship Operation in Bosnia and Herzegovina“, *EU Diplomacy Papers*, No. 7, 2011, pp. 2–28.
- Karabeg, Omer, „Zašto Putin ne daje pare Dodiku?“, emisija Radio most, *Radio Slobodna Evropa*, Regionalni program, Prag, 13. avgust 2017, <https://>

- www.slobodnaevropa.org/a/putin-dodik-rs-rusija-pare-most/28672867.html, 22/07/2019.
- „Knjiženje vojne imovine blokira i Federacija Bosne i Hercegovine: Od 69 perspektivnih lokacija, na BiH upisano 19“, *Blic*, Beograd, 29. avgust 2017, <https://www.blic.rs/vesti/republika-srpska/knjizenje-vojne-imovine-blokira-i-federacija-bih-od-69-perspektivnih-lokacija-na-bih/q8lcmsr>, 22/07/2019.
- Lazić, Vuk, „Ograničenja primene koncepta izgradnje države: slučaj Bosne i Hercegovine“, *Međunarodni problemi*, Vol. LXX, br. 2, 2018, str. 181–217.
- “Lisbon Summit Declaration“, Lisbon, 20 November 2010, https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68828.htm, 22/07/2019, point 17.
- Maksimović, Dragan, „Nakon odluke Suda BiH RS (ne)knjiži vojnu imovinu?, *Deutsche Welle*, Bon, 17. avgust 2017, <https://www.dw.com/bs/nakon-odluke-ustavnog-suda-bih-republika-srpska-neknji%C5%BEi-vojnu-imovinu/a-40130651-0>, 22/07/2019.
- „Mektić i dalje tvrdi da je SOA ‘upala’ u BiH, ljut zbog obustave istrage“, *N1*, Zagreb, 4. april 2019, <http://hr.n1info.com/Regija/a382688/Mektic-i-dalje-tvrdi-da-je-SOA-upala-u-BiH-ljut-zbog-obustave-istrage.html>, 22/07/2019.
- „Opći pravci i prioriteti za provođenje vanjske politike Bosne i Hercegovine“, Predsedništvo Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 26. mart 2003.
- „Palmer razgovarao sa članovima Predsjedništva BiH o NATO“, *Radio Slobodna Evropa*, Regionalni program, Prag, 5. decembar 2018, <https://www.slobodnaevropa.org/a/29639630.html>, 15/07/2019.
- Pirolić, Zoran, „NATO bliži od EU“, *Deutsche Welle*, Bon, 17. mart 2007, <https://www.dw.com/bs/nato-bli%C5%BEi-od-eu/a-2484090>, 22/07/2019.
- „Plenković ugostio novog američkog veleposlanika, razgovarali o BiH i viznom režimu“, *T-portal*, Zagreb, 18. januar 2018, <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/plenkovic-ugostio-novog-americkog-veleposlanika-razgovarali-o-bih-i-viznom-rezimu-foto-20180118>, 22/07/2019.
- „Počela kampanja za transformaciju SFOR–EUFOR“, *Radio Slobodna Evropa*, Balkanski servis, Prag, 5. novembar 2004, <https://www.slobodnaevropa.org/a/830608.html> <https://www.slobodnaevropa.org/a/830608.html>, 22/07/2019.
- „Pompeo pozvao BiH da napravi iskorak ka članstvu u NATO-u“, *N1*, Sarajevo, 9. januar 2019, <http://hr.n1info.com/Regija/a361096/Pompeo-pozvao-BiH-da-napravi-iskorak-ka-clanstvu-u-NATO-u.html>, 22/07/2019.
- Popović, Veljko, „Srbija polako postaje ostrvo u moru NATO članica“, *Glas Amerike*, Vašington, 24. jul 2018, <https://www.glasamerike.net/a/srbija-polako-postaje-ostrvo-u-moru-nato-%C4%8Dlanica/4497170.html>, 22/07/2019.

- „Principi za formiranje vlasti na nivou Bosne i Hercegovine“, Sarajevo, 5. avgust 2019, Integralni tekst na sajtu: https://www.slobodna-bosna.ba/vijest/122935/ekskluzivno_evo_sta_su_potpisali_izetbegovic_chovic_i_dodik.html, 08/08/2019.
- „Pročitajte saopćenje DF: Za početak razgovora o vlasti“, N1, Sarajevo, 26. mart 2019, <http://ba.n1info.com/Vijesti/a324129/DF-i-SDA.html>, 22/07/2019.
- Recite Al Jazeera: Matthew Palmer*, 6. decembar 2018, <http://balkans.aljazeera.net/video/recite-al-jazeera-matthew-palmer>, 22/07/2019.
- Reljić, Dušan, „Rusija i Zapadni Balkan“, ISAC fond, Beograd, 2017, <https://www.isac-fund.org/wp-content/uploads/2017/01/Rusija-i-zapadni-balkan.pdf>, 22/07/2019, str. 36–37.
- „Republika Srpska neće pristati na članstvo u NATO“, *Radio-televizija Vojvodine*, Novi Sad, 17. jun 2019, http://www.rtv.rs/sr_lat/region/dodik-republika-srpska-neece-pristati-na-clanstvo-u-nato_1026267.html, 22/07/2019.
- „Rezolucija o zaštiti ustavnog poretka i proglašenju vojne neutralnosti Republike Srpske“, Narodna skupština Republike Srpske, Banja Luka, 18. oktobar 2017.
- Ross Smith, Nicholas, *New Cold War? Assessing the Current US–Russia Relationship*, Palgrave Macmillan, Springer Nature Switzerland AG, Cham, 2020.
- Sandić-Hadžihasanović, Gordana, „NATO prepreka do nove vlasti u BiH“, *Radio Slobodna Evropa*, Regionalni program, Prag, 11. april 2019, <https://www.slobodnaevropa.org/a/29875120.html>, 22/07/2019.
- Sandić-Hadžihasanović, Gordana, „Ko je ‘povukao ručnu’ u dogovoru o Vijeću ministara?“, *Radio Slobodna Evropa*, Regionalni program, Prag, 6. avgust 2019, <https://www.slobodnaevropa.org/a/bih-formiranje-vlasti-30-dana/30095309.html>, 08/08/2019.
- Savić, Svetozar, „Politički karusel: Crna Gora, Makedonija, NATO i Rusije“, *Deutsche Welle*, Bon, 7. jun 2017, <https://www.dw.com/bs/politi%C4%8Dki-karusel-crna-gora-makedonija-nato-i-rusija/a-39143578-0>, 22/07/2019.
- Sazak, Selim, “The U.S.–Turkey Relationship Is Worse Off Than You Think”, *Foreign Policy*, September 11, 2018, <https://foreignpolicy.com/2018/09/11/the-u-s-turkey-relationship-is-worse-off-than-you-think/>, 22/07/2019.
- “Security Cooperation“, Regional Cooperation Council, <https://www.rcc.int/flagships/6/security-cooperation>, 22/07/2019.
- „Server: čim se konstituiše EK nastavlja se proširenje“, *Pobjeda*, Podgorica, 8. jul 2019, str. 2–3.

- Silah, Dalio, „Kako je Dodik mijenjao stav o članstvu BiH u NATO savezu“, *Istinomjer*, Sarajevo, 23. april 2018, <https://istinomjer.ba/kako-je-dodik-mijenjao-stav-o-clanstvu-bih-u-nato-savezu/>, 22/07/2018.
- „Sporazum BiH i NATO o razmjeni tajnih podataka stupio na snagu 28. avgusta“, *Klix.ba*, Sarajevo, 31. avgust 2007, <https://www.klix.ba/vijesti/bih/sporazum-bih-i-nato-a-o-razmjeni-tajnih-podataka-stupio-na-snagu-28-avgusta/070831123>, 22/07/2019.
- “Strasbourg/Kehl Summit Declaration“, Strasbourg, Kehl, 4 April 2009, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_52837.htm?mode=pressrelease, 22/09/2018.
- „Strategija vanjske politike Bosne i Hercegovine“, Predsedništvo Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 13. mart 2018.
- Subašić, Edin, „Ko i zašto ne želi BiH u NATO-u?“, *Al Jazeera Balkans*, Sarajevo, 20. februar 2019, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/ko-i-zasto-ne-zeli-bih-u-nato-u>, 22/07/2019.
- Švarn, Filip, „Ratno krštenje u Bosni i Hercegovini“, *Vreme*, br. 1019, Beograd, 15. jul 2010.
- Sweeney, Simon, “The European Union and EUFOR Althea’s Contribution to Dysfunctional Peace in Bosnia and Herzegovina: Bureaucratic Politics, Emergent Strategy?”, *Journal of Regional Security*, Vol. 13, No, 1, 2018, pp. 3–38.
- “The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina“, Paris, 14 December 1995, http://www.ohr.int/?page_id=1252, 22/07/2019.
- Tolj Ružić, Aleksandra, „Izetbegović: Neophodno je naći kompromis kada je NATO put u pitanju“, N1, Sarajevo, 21. jun 2019, <http://ba.n1info.com/Vijesti/a351753/Izetbegovic-Neophodno-naci-kompromis-kada-je-NATO-put-u-pitanju.html>, 22/07/2019.
- Topić, Tanja, „Od izdajnika do spasitelja“, *Vreme*, br. 857, Beograd, 7. jun 2007.
- „Trump odobrio pristupanje Severne Makedonije NATO-u“, N1, Beograd, 30. april 2019, <http://rs.n1info.com/Svet/a480252/Trump-odobrio-pristupanje-Severne-Makedonije-NATO-u.html>
- Varga, Boris, „Samit NATO u Bukureštu: Teški pregovori sa NATO“, *Vreme*, br. 900, 3. april 2009.
- Vuletić, Davor, *U susret novoj Strategiji vanjske politike Bosne i Hercegovine 2018.–2023.*, Friedrich Ebert Stiftung, Vanjskopolitička inicijativa, Sarajevo, novembar 2018, str. 5–17.
- „Zaev poručio Moskvi da Makedonija ide u NATO uz podršku građana“, *Radio-televizija Srbije*, Beograd, 21. mart 2018, <http://www.rts.rs/page/stories/>

sr/story/11/region/3078818/zaev-porucio-moskvi-da-makedonija-ide-u-nato-uz-podrsku-gradjana.html, 22/07/2019.

Zagorcheva, Dessie, "NATO Enlargement and Security in the Balkans", *Journal of Regional Security*, Vol. 7, No. 1, pp. 1–15.

Dragan ĐUKANOVIĆ

BOSNIA AND HERZEGOVINA ON THE UNCERTAIN PATH TOWARDS THE MEMBERSHIP IN NATO

Abstract: The path of Bosnia and Herzegovina towards NATO membership began after its entry into the Partnership for Peace in November 2006. In just a few years, Bosnia and Herzegovina has achieved an intensive dialogue with NATO (2008) and the launch of negotiations on the Membership Action Plan (2010), which was however activated in December 2018. In the meantime, there have come to a discord between the key internal political factors in Bosnia and Herzegovina and particularly clear distinction between the Bosniak and Croat elites that unequivocally support NATO membership, and representatives of Serbs at the state level and the Republic of Srpska who are currently against it. Moreover, in October 2017, the National Assembly of the Republic of Srpska took a stand by which it proclaimed the military neutrality of this entity and in that regard insisted on consultations with the neighboring state – the Republic of Serbia. However, in March 2018, the Presidency of Bosnia and Herzegovina adopted a five-year strategic foreign policy document which stipulates that NATO membership is one of its foreign policy foundations. This document only added to the confusion regarding BiH's membership in the North Atlantic Treaty Organization. Following the general elections held in October 2018, this issue has now posed a specific problem over the formation of the Council of Ministers.

Neighbors of Bosnia and Herzegovina – Serbia, Croatia and Montenegro have different opinions concerning the possibility of membership of this country in NATO. Accordingly, Croatia declaratively expresses support and emphasizes its interest in integrating BiH into NATO to prevent cross-border security challenges. Serbian officials are quite restrained about BiH's entry into NATO, saying that this should be the result of the compromise of the elites of the three constituent nations.

The global race between the United States and the Russian Federation represents a turning point in terms of BiH's membership in NATO. The United States strongly supports this process, believing that it will secure the post-conflict Western Balkans project, while Russia retains the explicit position that any new enlargement poses a problem for its security.

Key words: Bosnia and Herzegovina, The North Atlantic Treaty Organization, The Membership Action Plan, the United States, neighbors.

UDK: 656.51+351.824.1(4-672EU)

Biblid: 0025-8555, 71(2019)

Vol. LXXI, br. 3, str. 361–386

Originalni naučni rad

Primljen 13. avgusta 2019.

Odobren 22. avgusta 2019.

DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP1903361V>

Evropska pomorska vojna industrija: od fragmentisanosti ka evropeizaciji?

Dejana M. VUKASOVIĆ¹

Apstrakt: U radu se analiziraju razvoj i perspektive evropske pomorske vojne industrije. Budući da EU u okviru zajedničke bezbednosne i odbrambene politike (ZBOP) sve više sprovodi i pomorske vojne operacije, ova oblast industrije postaje sve značajnija za delovanje EU kao strateškog aktera. Kao i ostale grane vojne industrije (vojna aeronautika i elektronika, kopnena industrija), i pomorska vojna industrija pretrpela je značajne promene nakon Hladnog rata i procesa „banalizacije” koji ju je zahvatio. Svrha rada je da odgovori na pitanje u kojoj meri je ova grana industrije „evropeizovana”, tj. da li se danas može govoriti o transnacionalizaciji evropske pomorske industrije, te kakve posledice ovi procesi imaju po nacionalnu suverenost država članica EU. U tom cilju, u radu će se najpre razmatrati proces „banalizacije” evropske vojne industrije u celini i uticaj ovog procesa na nacionalne vojne industrije. Zatim će analiza biti usmerena na sektor pomorske vojne industrije. Autorka ukazuje na specifičnost ove grane industrije, koju odlikuje fragmentacija i „nacionalnu zarobljenost”. Konačno, u trećem delu rada, razmatraju se perspektive daljeg razvoja ove industrije. Zaključuje se da evropska pomorska vojna industrija još uvek nije „evropeizovana” i da države članice EU i dalje favorizuju nacionalne proizvođače. Ipak, u svetlu novih inicijativa koje su sprovedene u oblasti razvoja tržišta vojne opreme EU, vojna industrija u celini, a samim tim i pomorska vojna industrija, kreću se u pravcu rastuće homogenizacije i evropeizacije.

Ključne reči: evropska pomorska industrija, EU, industrija naoružanja, tržište vojne opreme, evropeizacija, „banalizacija”, fragmentacija.

¹ Autorka je viši naučni saradnik u Institutu za političke studije u Beogradu.

E- pošta: dvukcevic@yahoo.fr

Rad je nastao kao rezultat rada na projektu broj 179009 koje finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Uvod

Zajednička bezbednosna i odbrambena politika EU (ZBOP) predstavlja jedan od novijih projekata procesa evropske integracije. Realizacija ove politike, simbolično započete usvajanjem francusko-britanske deklaracije iz Sen-Maloa 1998. godine, doživela je pun zamah u poslednjoj deceniji. Značajan segment razvoja ove politike EU predstavlja politika naoružanja, koja se odnosi na proizvodnju i nabavku vojne opreme. Šta se podrazumeva pod politikom naoružanja EU? Ovaj pojam obuhvata dva paralelna procesa, politički i industrijski. Kao politički proces, ona predstavlja harmonizaciju politika proizvodnje i snabdevanja oružjem država članica EU. Kao industrijski proces, ona podrazumeva razvoj evropske vojne industrije. Dakle, sektor naoružanja, kao sektor proizvodnje, trgovine i snabdevanja dobara i usluga u vojne svrhe, zasnovan je recipročnoj povezanosti ponude i potražnje.

Naše istraživanje u ovom radu biće ograničeno na sektor ponude, tj. vojnu industriju. Obrazovanje evropske vojne industrije je neophodan uslov za razvoj bezbednosne i odbrambene politike EU, jer bez odgovarajućih strateških kapaciteta, EU se ne može razvijati kao politička i strateška sila. Predmet istraživanja ovog rada usmeren je na sektor evropske pomorske vojne industrije. Budući da EU u okviru ZBOP-a sve više sprovodi i pomorske vojne operacije, ova oblast industrije postaje sve značajnija za delovanje EU kao strateškog aktera. Kao i ostale grane vojne industrije (vojna aeronautika i elektronika, kopnena industrija), i pomorska vojna industrija pretrpela je značajne promene nakon Hladnog rata i procesa „banalizacije” koji ju je zahvatio. Cilj rada je da se odgovori na pitanje u kojoj meri je ova grana industrije „evropeizovana” i kakve posledice proces „banalizacije” ima po nacionalnu suverenost država članica EU. U cilju odgovora na ova pitanja, rad će najpre biti usmeren na proces „banalizacije” evropske vojne industrije. Zatim će se analizirati osnovne odlike sektora evropske pomorske industrije. Konačno, izazovi i perspektive budućeg razvoja ove industrije biće razmatrani u ovom radu. Zaključuje se da se u svetlu novih inicijativa sprovedenih u oblasti razvoja tržišta vojne opreme EU, vojna industrija u celini, a samim tim i pomorska vojna industrija, kreću u pravcu rastuće homogenizacije i evropeizacije.

Proces „banalizacije” evropske vojne industrije

Vojna industrija ili industrija naoružanja tradicionalno je razmatrana kao atipična grana industrije.² Za to postoji više razloga. Najpre, tehnološko-proizvodna logika ove industrije teško je uporediva sa drugim granama industrije. Zatim, vojna industrija tradicionalno je povezana sa nacionalnim tržištima i propisima. Ovom industrijom dominira država kao jedini kupac, i ona može uticati na vojnu industriju na različite načine (određivanjem njenog tehnološkog razvoja, strukture i veličine), što joj omogućava da upravlja unutrašnjim tržištem i kontrolom izvoza. Stoga se tržište vojne opreme često naziva i monopsonskim tržištem, u kojem postoji samo jedan kupac (država), a mnoštvo proizvođača.³ Posledica povezanosti države i vojne industrije je višedecenijska izolovanost vojne industrije od logike tržišne ekonomije.⁴ U poslednjih četrdeset godina, vojne industrije evropskih država bile su rezultat njihovih individualnih politika, što je dovelo do razjedinjenosti evropske vojne industrije.⁵ Ipak, odnos država-vojna industrija nije bio jednosmeran: recipročna zavisnost u praksi je ograničavala slobodu državnog odlučivanja, koja se ogledala u pritiscima koje su preduzeća vršila na političke odlučioce kada se radilo o izboru određene opreme ili proizvođača.⁶

Kraj Hladnog rata i osnivanje unutrašnjeg tržišta EZ usloveli su značajne političke i ekonomske promene, koje su se odrazile na industriju naoružanja i međunarodnu trgovinu oružjem. Raspad vojnih blokova doveo je do napuštanja „trke u naoružanju” koja je obeležila period Hladnog rata, što je dovelo do značajnih smanjenja u vojnoj proizvodnji usled drastičnog smanjenja ponude. Takođe, formiranje unutrašnjeg tržišta EZ značilo je mogućnost za preduzeća da se međusobno nadmeću na nacionalnim tržištima. Ovaj sled događaja doveo je

² Bernard Jullien, Vincent Frigant, “L’inéluctable incomplétude des politiques industrielles régionales et européennes: les leçons de la reconversion des industries de la Défense dans les années 90”, *Economie et Institutions*, vol. 2008-2009, n° 12&13, 2011, p. 139.

³ Martin Trybus, *Buying Defence and Security in Europe. The EU Defence and Security Procurement Directive in Context*, Cambridge University Press, Cambridge, 2014, p. 31.

⁴ Keith Hartley, “Crise de l’industrie de l’armement et reconversion au sein de l’Union européenne”, in: Roland De Penanros (ed.), *Reconversion des industries d’armement: crise, adaptation sectorielle et développement régional*, Notes et Etudes documentaires, n° s 5020-21, La Documentation française, Paris, 1995, p. 96.

⁵ Ovo se prevashodno odnosi na Francusku, Italiju i Španiju, u manjoj meri na Veliku Britaniju i Švedsku, dok u Nemačkoj vlada nije raspolagala značajnim instrumentima kako bi uticala na komercijalnu aktivnost preduzeća. O ovome detaljnije u daljem tekstu.

⁶ Jean-Paul Hébert, “Armement: le choc de l’Europe”, *RAMSES*, 1999, p. 241.

do preobražaja odnosa između države i vojne industrije, koja sve više postaje deo tržišne ekonomije i zakona konkurencije. Ovaj fenomen, nazvan „banalizacija vojne industrije”⁷, bio je praćen tehnološkom ekspanzijom civilnog sektora, koji je kao posledicu imao smanjenje investicija u sektoru vojnog istraživanja i razvoja i sve veće okretanje ka civilnom sektoru. Isto tako, smanjenje vojnih budžeta država članica EU, a posebno dela budžeta koji se odnosio na vojnu opremu, dovelo je do smanjenja proizvodnje oružja. Posledice ovakvog razvoja bile su nepovoljne za preduzeća, jer je odsustvo učešća u nekom programu prisiljavalo preduzeća da napuštaju vojni sektor.⁸

Proces „banalizacije” evropske vojne industrije, tj. uključivanje ove grane industrije u logiku tržišne ekonomije i zakona konkurencije doveo je do redefinisanja uloge države u ovoj oblasti. Države članice EU su bile prinuđene da podrže promene u vojnoj industriji, budući da smanjenje nacionalnog budžeta više nije moglo biti dovoljno za dalji razvoj vojne industrije.⁹ Nacionalna politika naoružanja nije više mogla isključivo da se zasniva na etatističkoj i protekcionističkoj logici s obzirom da je proces liberalizacije vojnih tržišta imao uticaj na politiku naoružanja i uslovio reforme koje su činile sve težom i nepoželjnijom intervencionističku politiku države. To, međutim, nije značilo da su države odustale od vršenja uticaja na industrijski sektor u cilju očuvanja jakog nacionalnog vojno-industrijskog kapaciteta. Države su na različite načine, bilo putem liberalizacije (Francuska), bilo putem regulisanja rizika koje liberalizacija sa sobom nosi (Velika Britanija, Nemačka) nastojale da zaštite i promovišu svoja industrijska preduzeća na sve konkurentnijem tržištu.¹⁰

U Velikoj Britaniji, politika naoružanja je sve do početka 80-ih godina prošlog veka bila obeležena nacionalnim protekcionizmom, uz učešće države u nacionalnoj proizvodnji i davanju prednosti nacionalnim preduzećima prilikom dodele javnih ugovora o proizvodnji u oblasti naoružanja. Početkom 80-ih godina, međutim, dolazi do zaokreta u pogledu uloge države u domenu proizvodnje

⁷ Frédérique Sachwald, “Defence Industry Restructuring: the End of an Economic Exception?”, *Les Notes de l’IFRI*, n° 15 bis, 1999, p. 9.

⁸ Burkard Schmitt, “De la coopération à l’intégration: les industries aéronautique et de défense en Europe”, *Cahier de Chaillot*, n° 40, 2000, p. 8.

⁹ Romuald Dupuy, “L’industrie européenne de défense: changements institutionnels et stratégiques de coopération des firmes”, *Innovations*, n° 42, 2013, p. 86.

¹⁰ Catherine Hoeffler, “L’émergence d’une politique industrielle de défense libérale en Europe. Appréhender le changement de la politique par ses instruments”, *Gouvernement et action publique*, n° 4, 2013, p. 649.

oružja, koji je praćen postepenom liberalizacijom tržišta vojne opreme i nabavkom opreme pod najpovoljnijim uslovima (*best value for money*), uz smanjenje troškova i izmenom odnosa države i industrije u pravcu liberalnog modela.¹¹ Ipak, od kraja 90-ih godina i procesa banalizacije koji je zahvatio evropsku vojnu industriju, dominantan pristup u Velikoj Britaniji je da država treba da ima određenu ulogu u okviru mehanizama tržišta, kako bi omogućila opstanak nacionalnih vojnih preduzeća. Ipak, učešće države u vlasništvu preduzeća se smatra kao negativan trend, te je privatno vlasništvo osnovna odlika preduzeća u svim sektorima vojne proizvodnje u ovoj državi.

Francusku industriju naoružanja odlikovala je višedecenijska protekcionistička politika, sa dominantnom ulogom države u proizvodnji i finansiranju razvoja ove industrije.¹² Kraj Hladnog rata, smanjenje vojnih budžeta i obima vojne proizvodnje, usloveli su postepeno smanjenje uloge države u ovoj industriji i reforme usmerene na uvođenje tržišnih mehanizama. Kombinacija državnog intervencionizma i liberalizacije, koja ubuduće odlikuje francusku vojnu industriju, i dalje, međutim, ima za cilj davanje podrške nacionalnim industrijskim preduzećima i jačanje nacionalne industrijske i tehnološke baze naoružanja. Proces privatizacije preduzeća koji je sproveden u Francuskoj, manjeg je obima nego u Velikoj Britaniji, posebno u sektorima kopnene i pomorske industrije, gde su preduzeća još uvek u većinskom vlasništvu države (Nexter, DCNS). Iako je proces privatizacije bio najuspešniji u oblasti vojne aeronautike i elektronike, francuska država je i u tom sektoru zadržala status akcionara (slučaj Airbus-a), što ukazuje na istrajnost francuskog modela „bliskosti” između javnih i privatnih elita u vojnoj industriji. Takođe, i pored procesa liberalizacije, sektor naoružanja ostaje u Francuskoj strogo zaštićen sektor, uz tendenciju da se pravnim aktima ograniči delovanje stranih ekonomskih aktera u nacionalnoj vojnoj industriji.¹³

Nemačka je od 90-ih godina XX veka počela da sprovodi mere jačanja uloge države u regulisanju vojnog sektora, sa ciljem davanja podrške nacionalnim

¹¹ Catherine Hoeffler, “L’émergence d’une politique industrielle de défense libérale en Europe. Appréhender le changement de la politique par ses instruments”, *op. cit.*, pp. 650-651.

¹² Jean-Pierre Saulnier, “Les oscillations de l’industrie française de défense: entre continuité régaliennne et transformations organisationnelles”, *Prospective et stratégie*, n° 1, 2010, pp. 89-102; Philippe Garraud, “Un siècle de transformations du périmètre de l’Etat dans les fabrications d’armements: une comparaison intersectorielle”, *Guerres mondiales et conflits contemporaines*, n° 252, 2013, pp. 113-129.

¹³ Videti opširnije: Antonio Calcara, “State-defence industry relations in the European context: French and UK interactions with the European Defence Agency”, *European Security*, vol. 26. n° 4, 2017, pp. 527-551.

preduzećima. Ovakav sled dešavanja posledica je specifičnog statusa Nemačke nakon Drugog svetskog rata, kada je ovoj državi bila zabranjena proizvodnja oružja, i u kojoj je dominirala liberalna koncepcija uloge države u ekonomiji, što je imalo za posledicu odsustvo uloge države u proizvodnji, dodeljivanje tendera na osnovu pravila konkurencije, uz odsustvo ovlašćenja države da spreči ili zabrani pojavu monopolističkog položaja.¹⁴ Nakon drastičnog smanjenja vojnih budžeta koje je zahvatilo države članice sa završetkom Hladnog rata, praćenih smanjenjem proizvodnje u vojnoj industriji, ali i ujedinjenja Nemačke i prvih vojnih operacija u Persijskom zalivu, nemačka vojna politika postala je sve više usmerena na jačanje potreba i kapaciteta *Bundeswehr*-a. Ovaj sled događaja bio je praćen promenom percepcije ekonomske uloge države. Dok je dotadašnja distanciranost nemačke vlade smatrana kao prednost za razvoj nemačke privrede, ova neaktivnost je usled novih faktora smatrana za rizičnu od strane industrijskih preduzeća, kako u pogledu nacionalne autonomije u snabdevanju vojnim proizvodima, tako i u pogledu uticaja Nemačke u okviru saradnje sa drugim državama.¹⁵ Tako se, za razliku od Velike Britanije i Francuske, u kojima je proces privatizacije obuhvatio i smanjenje udela vlasništva države u okviru preduzeća, dajući istovremeno veću autonomiju privatnim akterima u tržišnoj utakmici, u Nemačkoj zapaža jačanje uloge države kao akcionara preduzeća vojne industrije, sa ciljem zaštite nacionalnih preduzeća u procesu saradnje sa drugim državama, poput Francuske i Velike Britanije.¹⁶ Takođe, nemačka država kao zakonodavac nije imala nikakvog učešća u kontroli fuzija i kupovine domaćih preduzeća od strane stranih kompanija, sve do slučaja kupovine nemačkog HDW-a od strane američkog investitora OEP (*One Equity Partner*), kada je usvojen amandman na zakon o spoljnoj trgovini, koji predviđa mogućnost zabrane kupovine domaćeg preduzeća od strane stranog, ukoliko su ugroženi vitalni nacionalni interesi države.¹⁷

Italijanski industrijski model sličan je francuskom modelu. Izraženo državno učešće u vlasništvu kapitala je osnovna odlika italijanskih preduzeća. Početkom 90-tih godina, italijansku vojnu industriju odlikovalo je prisustvo velikog broja malih i srednjih preduzeća, bez postojanja velike nacionalne kompanije koja bi bila konkurentna na međunarodnom tržištu. Italijansko vojno tržište bilo je fragmentisano, uz velika dupliranja u proizvodnji i značajno oslanjanje na domaće

¹⁴ Catherine Hoeffler, "L'émergence d'une politique industrielle de défense libérale en Europe. Appréhender le changement de la politique par ses instruments", *op. cit.*, pp. 653-654.

¹⁵ *Ibid.*, pp. 654-655.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Opširnije o ovome u narednom podnaslovu.

tržište. Proces nacionalne konsolidacije koji je otpočeo u tim uslovima, doveo je do fuzionisanja manjih i srednjih preduzeća i obrazovanja nacionalnog vodećeg preduzeća u oblasti odbrane (Finmeccanica). Restrukturiranje vojne industrije bilo je praćeno procesom internacionalizacije, izraženom u vidu obrazovanja *joint venture*-a i partnerstva sa drugim evropskim državama (MBDA, Eurofighter, Thales Alenia Space).¹⁸ U pogledu upravljačke strukture u preduzećima, italijanski model sličan je francuskom. Progresivno, ali ipak delimično povlačenje italijanske države iz kapitala preduzeća ostvaruje se u poslednjoj deceniji, uz prisustvo i privatnih preduzeća na italijanskom tržištu.¹⁹

Kao vojno neutralna država, Švedska je tokom Hladnog rata razvila jaku vojnu industriju, koja je uključivala proizvodnju velikih sistema naoružanja i municije, kao i napredne borbene avione. Švedsku vojnu industriju u tom periodu odlikovala je autarhična politika naoružanja, zasnovana na razvijanju jakih nacionalnih kapaciteta i ograničenim uplivom stranih investitora (politika “*Sweden first*”).²⁰ Nakon Hladnog rata, usled smanjenja vojnih budžeta, desile su se značajne promene u švedskoj politici naoružanja, koje su se odrazile na njenu vojnu industriju. Privatizacija, koncentracija i ulazak kapitala stranih investitora zahvatile su švedsku vojnu industriju 90-ih godina prošlog veka.²¹ Ove promene bile su praćene i značajnim uplivom stranog kapitala i kupovinom velikog broja švedskih vojnih kompanija od strane stranih preduzeća. Veliki broj kompanija koje su delimično ili potpuno bile u državnom vlasništvu postale su vlasništvo stranih kompanija. Za strane kompanije, osnovna motivacija bila je pristup švedskoj tehnologiji proizvodnje i samim tim eliminisanje konkurentnosti švedske vojne industrije. Trenutno u Švedskoj postoji pet velikih preduzeća proizvođača naoružanja, od kojih su četiri u stranom vlasništvu.²²

¹⁸ Alessandro Marrone, Alessandro M. Ungaro, “Relations between the United States of America and Italy in the post-Cold War period: a defence-industrial perspective”, *Cahiers de la Méditerranée*, 88/2014, p. 3.

¹⁹ *Industries et technologies de défense italiennes: Perspectives d’après-crise*, IRIS, Paris, 2015, p. 93.

²⁰ Hélène Masson, Martin Lundmark, “Base industrielle et technologique de défense suédoise: défis et priorités d’action du gouvernement Lovfen”, *Recherche&Documents*, n° 5, 2015, p. 20.

²¹ Većina vojnih kompanija postale su deo državne kompanije *Celsius Industries*, koju je zatim kupilo preduzeće Saab, koje je kontrolisalo oko 80% švedske vojne proizvodnje – Masako Ikegami, “The End of a “National” Defence Industry?: Impacts of globalisation on the Swedish defence industry”, *Scandinavian Journal of History*, vol. 38, n° 4, 2013, p. 442.

²² BAE Systems Bofors, BAE Systems Hägglunds, ThyssenKrupp Marine Systems AB i Nammo Sweden su u stranom vlasništvu, dok je izuzetak preduzeće Saab, koje ostvaruje više od 50% švedske prodaje naoružanja – Mark Bromley, Siemon Wezeman, “Current trends in the international arms trade and implications for Sweden”, SIPRI, 2013, p. 10.

Zemlje istočne i centralne Evrope imaju ograničene vojno-industrijske kapacitete. Vojne industrije ovih država obeležene su istorijskom prošlošću i međusobno se značajno razlikuju uprkos tome što su decenijama predstavljale deo Istočnog bloka i usklađivale svoj nivo vojne proizvodnje i integracije sa sovjetskim vojnim i industrijskim kapacitetima. Tokom Hladnog rata, neke države bile su direktno povezane sa SSSR-om u razvoju vojne industrije (baltičke države), dok su druge zemlje posedovale različite stepene autonomije u zavisnosti od kapaciteta njihovih nacionalnih industrija. Tako su pojedine države, poput Čehoslovačke, Poljske i Rumunije, bile značajni izvoznici oružja u vreme Hladnog rata.²³ Nakon završetka Hladnog rata, raspada Varšavskog pakta i modela planske ekonomije, vojne industrije ovih država pretrpele su duboke izmene, kako u pogledu veličine i strukture, tako i u pogledu obima proizvodnje. Prelazak sa planske na tržišnu ekonomiju bio je praćen drastičnim smanjenjem budžeta u oblasti vojnih nabavki, što je imalo za posledicu smanjenje prihoda u vojnom sektoru i tendenciju ka preusmerenosti vojnih preduzeća za obavljanje aktivnosti u civilnom sektoru. Ipak, ovaj proces bio je praćen velikim teškoćama, i samo mali broj preduzeća uspeo je da usmeri svoje aktivnosti u civilne svrhe, dok je većina vojnih preduzeća bila zahvaćena izmenama u vlasničkoj strukturi preduzeća, koja postaju mahom akcionarska društva sa većinskim vlasništvom državnih institucija (ministarstvo trgovine, industrije), dok je manji deo preduzeća privatizovan i uglavnom u stranom vlasništvu.²⁴

Fragmentisanost evropske pomorske vojne industrije

Evropsku pomorsku vojnu industriju odlikuje specifičnost u odnosu na druge grane vojne industrije. Za razliku od sektora vojne aeronautike i elektronike, u kome su programi zajedničke saradnje i razvoja između država članica EU doveli do približavanja nacionalnih industrijskih preduzeća i obrazovanja transnacionalnih kompanija, u sektoru pomorske vojne industrije saradnja između nacionalnih preduzeća nije imala strukturni efekat, i nije dovela do približavanja nacionalnih industrijskih kompanija. Konsolidacija se obavljala isključivo na nacionalnom nivou, te su stoga i ova preduzeća u velikoj meri zavisna od nacionalnih državnih porudžbina. Određeni oblici približavanja u vidu programa saradnje u ovoj oblasti obično se svode na ciklično približavanje, dok je izostala saradnja između velikih industrijskih proizvođača. Proliferacija nacionalnih konkurentnih programa koja je

²³ Vilem Kolin, "Towards Balanced Defence Industry in Europe: Main Specificities of Central and Eastern European Defence Industries", *IRIS Notes*, 2015, pp. 3–4.

²⁴ *Ibid.*, pp. 4–5.

usled ovih okolnosti bila neizbežna, imala je kontraproduktivno dejstvo jačanja konkurencije između evropskih nacionalnih preduzeća na izvoznim tržištima. Određeni pomak u saradnji primetan je poslednjih godina u sektorima pomorske elektronike, sistema naoružanja i borbenih sistema, ali je ova saradnja i dalje obeležena izraženom nacionalnom logikom.²⁵

Svetska pomorska industrija, a naročito sektor brodogradnje, suočava se poslednjih godina sa velikim izazovima. Smanjenje potražnje za proizvodnjom novih brodova, sve veća konkurencija iz zemalja Dalekog Istoka, te finansijska kriza koja je zahvatila EU i svet 2008. godine, imala je nepovoljan uticaj na razvoj pomorske industrije. Ovaj negativni sled događaja ostavio je posledice i na pomorske vojne industrije država članica EU, koje odlikuje sve manji broj zaposlenih i zatvaranje velikog broja brodogradilišta. Za razliku od sektora aeronautike i elektronike, sektor pomorske industrije uglavnom je usmeren na proizvodnju u vojne svrhe. Specifičnost ovog sektora ogleda se u značaju koji za sektor brodogradnje imaju preduzeća koja proizvode elektroniku ili navigaciju, tj. elemente borbenih sistema. Mnoge od ovih kompanija ne pripadaju samo srednjim i malim preduzećima, već i različitim sektorima, poput elektronike, raketa, radara itd. U ovom sektoru, brodograditelj deluje kao glavni izvođač i integrator sistema. Međutim, u velikim vojnim plovilima, borbeni sistemi (elektronika, radari, navigacija, sistemi oružja) predstavljaju oko 70% od ukupnih troškova, dok na trup broda otpada samo oko 30% cene određenog proizvoda. Situacija je obrnuta kada je reč o komercijalnim brodovima u kojima elektronika i navigacija predstavljaju oko 20% od ukupne cene plovila.²⁶

Osnovna odlika evropske pomorske vojne industrije je njena izražena razjedinjenost. S jedne strane, ovu industriju čine države sa jakom pomorskom tradicijom (Francuska, Velika Britanija, Nemačka, Španija), koje se izdvajaju u odnosu na druge države, budući da poseduju nacionalna tržišta koja su konsolidovana i skoncentrisana u rukama po jednog dominantog aktera, prevashodno usmerenog na vojnu proizvodnju. Nasuprot njima, u drugim državama (Italija, Finska, Holandija, Danska), nacionalno pomorsko tržište obeleženo je dominacijom industrijskih aktera usmerenih prevashodno na civilne aktivnosti.²⁷

U Velikoj Britaniji, glavni akteri u proizvodnji vojne opreme u pomorskoj industriji su *BAE Systems* i *Babcock/VT Group*. *BAE Systems* je glavni snabdevač

²⁵ Hélène Masson, Cédric Paulin, *Perspectives d'évolution de l'industrie de défense en Europe*, Fondation pour la recherche stratégique, Paris, 2007, p. 79.

²⁶ European Parliament, Directorate General for External Policies of the European Union, June 2013, "The development of a European Defence Technological and Industrial Base", p. 43.

²⁷ Hélène Masson, Cédric Paulin, *Perspectives d'évolution de l'industrie de défense en Europe*, op. cit., p. 78.

opreme za britansku pomorsku industriju. Ovo preduzeće izrađuje pomorske brodove i podmornice, kao i borbene sisteme i opremu. Ovaj gigant obavlja i niz usluga u pomorskoj industriji, uključujući održavanje i modernizaciju programa za podršku brodova i opremu i upravljanje pratećom infrastrukturom. Osim proizvodnje *Astute* podmornica, proizvodi i borbene sisteme *CMS-1 Combat System*, brodove *Type 26 Global Combat Ship*, nosače aviona (*Queen Elizabeth Class Aircraft Carriers*) i brodove za patroliranje (*Offshore Patrol Vessels*). Njegov glavni konkurent je preduzeće *Babcock/VT Group*, specijalizovano za pružanje usluga u oblasti vojne i civilne pomorske industrije. Ovo preduzeće proizvodi sisteme za komunikaciju, koji su ugrađeni na sisteme naoružanja, dronove i proizvode za simulaciju za obuku i obrazovanje.

Lider nemačke pomorske industrije je TKMS (*ThyssenKrupp Marine Systems*). Dugo godina, nemačka pomorska industrija bila je obeležena rivalstvom dva preduzeća, *HDW (Howaldtswerke Deutsche Werft)*, lidera u oblasti konvencionalnih podmornica i *TKW (Thyssen-Krupp Weften)*, preduzeća koje je posedovalo dva gradilišta: *Blohm+Voss*, lidera u oblasti proizvodnje fregata i *TNSW*, koji je delovao u oblasti civilne pomorske industrije i realizacije podmornica.²⁸ Zahvaljujući ovim preduzećima, Nemačka je postala svetski lider u oblasti konvencionalnih podmornica i jedan od glavnih izvoznika brodova, naročito u oblasti fregata. Konsolidacija nemačke pomorske industrije nije se odvijala spontano i bez teškoća. Nemačka vlada, uprkos učešću u podeli nacionalnih porudžbina između dva nemačka rivala, nije imala direktan uticaj na strategije preduzeća u cilju njihovog grupisanja, budući da su oba preduzeća bila privatizovana. Ovaj sektor nije bio razmatran kao područje od strateškog značaja sve do 2002. godine, kada je američki investitor *OEP (One Equity Partner)* najavio kupovinu *HDW*-a. Ova odluka uslovila je delovanje Vlade u cilju razmatranja budućnosti industrijskih pomorskih kapaciteta Nemačke, što je imalo za rezultat usvajanje amandmana na postojeći zakon o spoljnoj trgovini, koji se odnosio na kupovinu domaćeg preduzeća od strane stranih investitora. Prema ovom amandmanu, svaka transakcija koja je uključivala više od 25% kapitala preduzeća koje deluje u oblasti odbrane morala je biti prijavljena saveznom ministarstvu ekonomije, koje je imalo ovlašćenje da u roku od mesec dana zabrani kupovinu domaćeg preduzeća od strane stranog, ukoliko su ugroženi vitalni nacionalni interesi države.²⁹ Ove okolnosti dovele su do postepenog povlačenja *OEP*-a i približavanja

²⁸ Benjamin Gallezot, "Panorama de l'industrie navale militaire européenne", *L'Armement*, n° 79, 2002, p. 37.

²⁹ Hélène Masson, "Le conglomérat industriel allemand ThyssenKrupp Marine Systems (TKMS), point d'ancrage d'une future consolidation européenne du secteur navale militaire?", *Note de la FRS*, n° 19, 2008, p. 4.

HDW i TKW-a, koji su se fuzionisali 2004. godine i obrazovali preduzeće TKMS (*ThyssenKrupp Marine Systems*). Ovo preduzeće je 100% u vlasništvu Thyssen-Krupp-a. Ovaj proces nacionalne konsolidacije imao je za cilj da obezbedi intenzivniju saradnju između nacionalnih aktera u oblasti vojnih brodova i podmornica.

Nemačka je uz Veliku Britaniju najznačajnija evropska država u oblasti restrukturiranja pomorskih vojnih brodogradilišta.³⁰ TKMS je svetski lider u oblasti konvencionalnih podmornica, sa oko 60% udela na svetskom tržištu u ovoj oblasti. Ipak, u periodu između 2010. i 2014. godine, njegov udeo na tržištu podmornica je opao na 48%, budući da je izgubio dva tradicionalna klijenta, Indiju i Brazil, koji su se opredelili za kupovinu podmornica konkurentnog francuskog preduzeća DCNS. Svetska dominacija TKMS-a u oblasti konvencionalnih podmornica datira još od 60-ih godina prošlog veka i izrade podmornice HDW Class 209.³¹

U Francuskoj, glavni akter u pomorskoj vojnoj industriji je DCNS (*Direction des constructions navales de systèmes et de services*). Francusku pomorsku industriju, sve do 60-ih godina prošlog veka, odlikovala je asimetrična dualna organizacija ovog sektora, sa neujednačenom podelom narudžbina između države i privatnih brodogradilišta, da bi, nakon tog perioda, privatna brodogradilišta ustupila mesto monopolističkom položaju države, koja je kontrolisala tri istorijske lokacije: Lorijan (*Lorient*) za izradu fregata, Šerbur (*Cherbourg*) za proizvodnju nuklearnih podmornica i Brest (*Brest*) koji je posedovao velika brodogradilišta za proizvodnju kruzera, nosača aviona, komandnih brodova.³² Ipak, sa obrazovanjem DCNS-a 2007. godine, francuska pomorska industrija beleži zaokret ka delimičnoj privatizaciji ključnih preduzeća u ovoj oblasti. Tako je promenom vlasništva nekadašnjeg državnog preduzeća DCN (*Direction des constructions navales*) sa 100% državnog kapitala, obrazovan DCNS, koji je za akcionare imao francusku državu sa kapitalom od 75% i francusko preduzeće *Thales* sa 25%, uz dogovor o postepenom povećanju učešća kapitala ovog preduzeća na 35% do kraja 2011. godine.³³ DCNS je značajan akter u proizvodnji konvencionalnih podmornica, još

³⁰ *Ibid.*, p. 3.

³¹ Patrick Van Den Ende, "Marché des sous-marins d'attaque conventionnels: un état des lieux des compétiteurs", *Défense&Industrie*, n° 2, octobre 2014, p. 12. U međuvremenu, izrađeni su modeli podmornica HDW Class 212A, 214 i 216. U oblasti pomorskih vojnih brodova, preduzeće je poznato po proizvodnji fregata, među kojima se izdvajaju klase F-124 i F-125, kao i MEKO A-200. Takođe, TKMS je dominantan u proizvodnji korveta, među kojima se ističu MEKO A-100 i K-130.

³² Philippe Garraud, "Un siècle de transformations du périmètre de l'Etat dans les fabrications d'armement: une comparaison intersectorielle", *Guerres mondiales et conflits contemporains*, n° 252, 2013, pp. 118–119.

³³ "Thales va coopérer avec Nexter et entrer au capital de DCNS", *La Tribune*, 15.12.2011. <https://www.latribune.fr/entreprises-finance/industrie/aeronautique-defense/20111215tri>

od proizvodnje podmornice Type Daphne krajem 60-ih godina HH veka, podmornice Agosta 70 proizvedene 70-ih godina, tradicionalno namenjene nacionalnim pomorskim snagama, ali i izvozu na tržišta Španije, Pakistana, Južne Afrike i Portugalije.³⁴

Dve primorske države, Italija i Španija, kreću se različitim putanjama u razvoju nacionalne pomorske industrije. Osnovna odlika italijanske pomorske industrije je smanjenje proizvodnje nacionalnih brodova i sve veća orijentisanost ka zajedničkim programima, dok je u Španiji započet proces povećanja proizvodnje brodova, ali u jednom kompleksnom i nestabilnom industrijskom okruženju. U Italiji, preduzeće *Fincantieri* je najznačajniji akter kako u civilnoj tako i u vojnoj nacionalnoj pomorskoj industriji. Ovo preduzeće ostvaruje 80% od ukupne vojne proizvodnje u oblasti pomorske industrije. *Fincantieri* je do 2014. godine bilo državno preduzeće, a sa procesom privatizacije koji je te godine započeo, preduzeće je sada većinski u državnom vlasništvu, sa 72,5% kapitala u rukama italijanske države preko preduzeća *Fintecna*, dok je 27,5% kapitala na berzi.³⁵ Ovo preduzeće poseduje dva polivalentna vojna brodogradilišta koja ujedno obavljaju aktivnosti i u civilnom sektoru (*Muggiano* i *Riva Trigoso*), kao i veliki broj civilnih brodogradilišta, kako u Italiji, tako i u Evropi, Aziji i Americi (Norveška, Rumunija, Vijetnam, SAD, Brazil). *Fincantieri* se istakao u proizvodnji krstarećih i transportnih brodova. Trenutno je ovo preduzeće među najvećim svetskim proizvođačima putničkih brodova. Takođe, veoma je zapažena aktivnost *Fincantieri*-a u proizvodnji vojnih brodova svih vrsta (fregate, korvete, patrolni čamci, nosači aviona (*Cavour*), kao i luksuznih jahti. U aktivnosti ovog preduzeća ubraja se i remont brodova i promena njihove namene, posebna istraživanja, adaptacija objekata. Ovo preduzeće ima dugu istoriju dizajna i proizvodnje konvencionalnih podmornica, među kojima se ističu Type Toti iz 1965. godine i Type 1081 iz 1978. godine. Međutim, pošto je preduzeće postepeno gubilo na uspešnosti u dizajnu podmornica, Italija je bila prinuđena da kupi četiri nemačke podmornice HDW Class 212A. U cilju prevazilaženja ovog nedostatka, preduzeće

b000671553/thales-va-cooperer-avec-nexter-et-entrer-au-capital-de-dcns.html, 12/03/2019. Danas su akcionari ovog preduzeća francuska država sa 62,5%, Thales sa 35% i 2,5% zaposleni u DCNS. Ovo preduzeće je razvilo partnerstva kako na teritoriji Francuske (Thales, Chantiers de l'Atlantique, Technicatome), tako i u Evropi (sa Navantia-om u oblasti podmornica, sa *Fincantieri*-jem u okviru programa *Horizon*).

³⁴ Patrick Van Den Ende, "Marché des sous-marins d'attaque conventionnels: un état des lieux des compétiteurs", *Défense&Industrie*, n° 2, Octobre 2014, p. 12.

³⁵ "Industries et technologies de défense italienne: Perspectives d'après crise", IRIS, 2015, <http://www.iris-france.org/wp-content/uploads/2016/03/EPS201-IndustriesDefenselitalienne-Annexes.pdf>, 23/03/2019, p. 32.

se okrenulo razvoju saradnje sa ruskim *Rubin*-om u cilju izrade podmornice *S1000*. Međutim, tokom 2014. godine, preduzeće je obustavilo izradu ove podmornice zbog ukrajinske krize.³⁶

Jedan od strateških sektora u španskoj pomorskoj vojnoj industriji je sektor brodogradnje. Glavni akter u ovom sektoru i u celoj pomorskoj industriji je državno preduzeće *Navantia* koje je 100% u vlasništvu španske države (SEPI- *Sociedad Estatal de Participaciones Industriales*). Preduzeće je osnovano 2005. godine, nakon turbulencija koje su zahvatile špansku vojnu industriju, obeleženih najpre spajanjem vojnih i civilnih aktivnosti u ovom sektoru, a zatim njihovim razdvajanjem. Tokom 1997. godine, preduzeće specijalizovano za civilne pomorske aktivnosti *Astilleros Espagnoles* fuzionisalo se sa preduzećem *Bazan*, usmerenim isključivo na vojne proizvode, i osnovano je preduzeće *IZAR*, specijalizovano i za civilne i za vojne aktivnosti u pomorskoj industriji, koje je bilo 100% u vlasništvu države i dobijalo subvencije od strane španske države. Vojna brodogradilišta koja su pripadala *IZAR*-u, grupisala su se 2005. godine u okviru novog preduzeća *Navantia*, koje se nametnulo kao lider na nacionalnom tržištu i koje obavlja čitav spektar aktivnosti u okviru pomorske vojne industrije, uključujući i borbene sisteme, sisteme kontrole i nadzora, usluga itd. Ovo preduzeće zauzima monopolistički položaj i glavni je snabdevač za špansku pomorsku flotu. U oblasti proizvodnje fregata, preduzeće je za nacionalnu flotu ugovorilo isporuku deset fregata tipa F-100, brodova za logističku podršku i strategijsko projektovanje, patrolnih čamaca, četiri multifunkcionalna borbena broda, četiri podmornice S-80 do kraja 2016. godine. Fregate tipa F-100 su multifunkcionalni brodovi, i predstavljaju direktnu konkurenciju fregatama u okviru francusko-italijanskog programa FREMM. *Navantia* je značajan izvoznik u oblasti pomorske vojne industrije, i njeni proizvodi su veoma konkurentni na tržištima u Australiji, Norveškoj, Maleziji, Venecueli, Indiji, Čileu, Maroku i Tajlandu.³⁷

Države članice severne Evrope, iako skromnije po svojim kapacitetima, ipak nisu na margini evropske pomorske vojne industrije. Ove države daju prioritet modularnosti i fleksibilnosti objekata, kupovini građevina za projektovanje i višenamenskih fregata. Budžetska ograničenja u ovim zemljama bila su praćena zatvaranjem mnogih brodogradilišta tradicionalno usmerenih na vojnu proizvodnju i prodorom civilnih preduzeća koja su, u takvim okolnostima, razvila

³⁶ Patrick Van Den Ende, "Marché des sous-marins d'attaque conventionnels: un état des lieux des compétiteurs", *Défense&Industrie*, n° 2, octobre 2014, p. 17.

³⁷ "Navantia, a military naval construction development model", http://www.navantia.es/interior.php?id_sec=1&id_pag=76, 02/04/2019.

strategiju kupovine ovih brodogradilišta. To se posebno odnosi na holandskog giganta *Damen Schelde* i dansko preduzeće *Odense Steel Shipyard*, privatna preduzeća specijalizovana za civilne aktivnosti, koja sve više usmeravaju svoje delatnosti u vojnoj sferi, naročito u oblasti izgradnje i održavanja pomorskih platformi srednje i velike tonaže.³⁸ Takođe, švedsko preduzeće *SAAB*, gigant vojne aeronautike i elektronike, prisutan je u nacionalnoj pomorskoj vojnoj industriji sa proizvodnjom torpeda, radarskih i raketnih podvodnih sistema, podvodnih bespilotnih vozila i pomorskih C3I sistema. Poslednjih godina, ovo preduzeće najavilo je proširenje svoje delatnosti u pomorskoj oblasti, naročito u oblasti proizvodnje podmornica i vojnih brodova.³⁹

Nove članice EU, zemlje centralne i istočne Evrope, imaju dugu tradiciju pomorske proizvodnje koja datira još iz perioda socijalizma. U poslednjoj deceniji, ove države pronašle su svoje mesto kao podizvođači ali i kao proizvođači specijalizovanih brodova, poput ro-ro brodova u Hrvatskoj i teretnih brodova u Poljskoj. Sektor brodogradnje u Poljskoj je nakon ekonomske tranzicije i drastičnih smanjenja budžeta namenjenih nabavci vojne opreme skoro u potpunosti iščezao, za razliku od vojne aeronautike, koja je opstala zahvaljujući promenama vlasničke strukture preduzeća u toj oblasti ili njihovim uključivanjem u velike državne holding kompanije.⁴⁰ Osamdesetih godina prošlog veka, brodogradnja u Poljskoj bila je jedna od najrazvijenijih grana njene privrede, što je Poljsku činilo jednim od najvećih svetskih proizvođača prekookeanskih brodova. Sa raspadom Sovjetskog Saveza, otkazivanjem vojnih porudžbina i lošom upravljačkom praksom, a zatim i ekonomskom krizom 2008. godine, poljska brodogradilišta našla su se u veoma teškoj situaciji.⁴¹ Ipak, nakon višegodišnjih pokušaja njihovog oživljavanja, i uprkos gašenju pojedinih brodogradilišta, zapaža se određeni pomak u konsolidaciji poljske pomorske industrije, koji se ogleda u preusmeravanju velikih proizvođača brodova ka delatnostima remonta i održavanja, uz manji obim proizvodnje

³⁸ Hélène Masson, Cédric Paulin, "L'industrie navale de défense en Europe: un avenir en suspens?", *Note de la FRS*, 2006, p. 24.

³⁹ Martin Lundmark, "Kockums: the Repatriation of the Swedish Underwater Crown Jewel", *Défense&Industrie*, n° 1, juin 2014, p. 8.

⁴⁰ Przemyslaw Skulski, "The Defence Industry at the Beginning of the Twenty-first Century: A European Perspective", *Review of Asian and Pacific Studies*, vol. 38, 2013, p. 174.

⁴¹ Poljska je 80-ih godina imala pet brodogradilišta. Nakon raspada Sovjetskog Saveza, brodogradilišta nisu uspela da se prilagode prelasku sa planske, centralizovane privrede na liberalizaciju tržišta u oblasti vojne opreme- K. Wróbel, J. Frankowski, "Fall and Rise of Polish Shipbuilding Industry", *The International Journal on Marine Navigation and Safety of Sea Transportation*, vol. 10, n° 1, 2016, p. 152.

brodova.⁴² Što se tiče Hrvatske, u ovoj zemlji je sprovedeno restrukturiranje brodogradnje⁴³, sa posebnom ulogom brodogradilišta “Uljanik”, koje je usmereno na proizvodnju ro-ro brodova, sa strategijom proširenja proizvodnje na polarne kruzere.⁴⁴ Većina drugih država orijentisana je na sektorsku proizvodnju u pomorskoj industriji. Primera radi, Češka je zadržala značajne kapacitete u oblasti vojnog osmatranja i radarskih sistema.⁴⁵

Kada je reč o sektorskoj proizvodnji u pomorskoj industriji, zapažaju se određene sličnosti u oblasti pomorske industrije velikih proizvođača. Kada je reč o odnosu proizvođača u odnosu na snabdevače borbenim sistemima, *BAE Systems* je trenutno jedino preduzeće specijalizovano i za platforme i za snabdevanje borbenim i komunikacionim sistemima. Francuski *DCNS* ima sličnu tendenciju, sa strategijom približavanja sa *Thales*-om, ali i nemački *TKMS*, sa kupovinom *Atlas Elektronik*-a od *BAE Systems*-a 2005. godine, preduzeća specijalizovanog za vojnu elektroniku širokog spektra. Dakle, određena homogenost prisutna je između britanskog, francuskog i nemačkog industrijskog pristupa, sa tendencijom ka strukturiranju tržišta elektronske opreme na nacionalnom nivou. Što se tiče Italije i Španije, ove zemlje odlikuje partnerski odnos između preduzeća za platforme i za borbene sisteme i elektronsku opremu. Tako je preduzeće *Finmeccanica-Leonardo* redovni snabdevač elektronske opreme za *Fincantieri*, ali se ova saradnja odvija u vidu obrazovanja konzorcijuma između dva preduzeća, a ne i u učešću u kapitalu preduzeća, kao što je slučaj sa *Thales*-om i *DCNS*-om. To je posebno uočljivo kod programa fregata Horizon i FREMM, za koje je osnovan joint venture *OSN (Orizzonte Sistemi Navale)*, zadužen za dizajn fregata, sa 51% učešća *Fincantieri*-a i 49% *Finmeccanica-Leonarda*, dok je preduzeće *Eurosystnav SAS*, zaduženo za razvoj borbenih sistema za fregate Horizon, u potpunosti pod kontrolom *Finmeccanica-Leonarda*. Ipak, poslednjih godina, i u italijanskoj pomorskoj industriji primećuje se tendencija ka novom

⁴² K. Wróbel, J. Frankowski, “Fall and Rise of Polish Shipbuilding Industry”, *op. cit.*, p. 153. Autori navode da su tokom 2013. godine poljska brodogradilišta proizvela samo 12 brodova, nasuprot 70-im i 80-im godinama prošlog veka, kada je Poljska proizvodila više od šezdeset brodova godišnje.

⁴³ Ana Perić Hadžić, “Restrukturiranje hrvatske brodogradnje u kontekstu pristupanja Europskoj uniji”, *Pomorski zbornik*, br. 47-48, 2013, str. 122.

⁴⁴ Tatjana Kaštelan, “Brodogradilište Uljanik proizvodi u punoj snazi”, HRT Radio, 19.10.2016, <http://radio.hrt.hr/clanak/brodogradiliste-uljanik-proizvodi-u-punoj-snazi/129787/06/06/2019>.

⁴⁵ Martin Michelot, Milan Šuplata, “Defence Industrial Policy in Slovakia and Czech Republic: Drivers, Stakeholders, Influence”, *Ares Policy Paper*, n° 12, 2016, p. 9.

pristupu industrijskog razvoja, koji se ogleda u strategiji približavanja preduzeća za platforme i kompanija specijalizovanih za elektronsku opremu.

Izazovi i perspektive evropske pomorske vojne industrije

Za razliku od sektora vojne aeronautike i elektronike, sektor pomorske vojne industrije ima skromno iskustvo kada je reč o zajedničkim programima proizvodnje određenih proizvoda. Ova situacija otežava transnacionalizaciju ove industrije, posebno imajući u vidu činjenicu da oblast vojne brodogradnje podrazumeva veoma široki lanac snabdevanja i visoki stepen međupovezanosti pomorskog sektora sa ostalim sektorima. Pomorski sektor obuhvata proizvodnju, isporuku i održavanje svih pomorskih vojnih kapaciteta uključujući i složene sisteme naoružanja, kako za borbe na površini vode, tako i za podvodne operacije. U pojedinim sektorima, evropske industrijske kompanije su veoma konkurentne, naročito francuske i nemačke u oblasti proizvodnje i izvoza fregata i podmornica. U ovim sektorima, ove dve države predstavljaju glavne konkurente na svetskom tržištu. Nemački *TKMS* je glavni konkurent francuskom *DCNS*-u, posebno kada je reč o isporuci podmornica u druge evropske zemlje (Poljska, Norveška). Poslednjih godina, *DCNS* beleži značajan prodor na međunarodno tržište. U 2016. godini, ovo preduzeće izabrano je za glavnog dobavljača konvencionalnih podmornica *Shortfin Barracuda Block 1A* za potrebe australijske kraljevske mornarice.⁴⁶ S druge strane, Norveška se početkom 2017. godine opredelila za kupovinu četiri podmornice *TKMS*-a.⁴⁷ Osim Nemačke i Francuske, neuspela saradnja usled konkurencije između država članica primetna je i između Francuske i Španije. Naime, *DCNS* je sa španskom *Navantiom* razvio program *Scorpène*, namenjen zajedničkom razvoju i proizvodnji podmornica. Ova saradnja trebala je da omogući modernizaciju španske flote, ali i širenje delovanja *DCNS*-a izvan tradicionalnih tržišta (Španija, Pakistan). Uspeh ove saradnje ogledao se u prodoru na tržište Čilija, Malezije i Indije. Međutim, od 2008. godine, Španija je uporedo započela razvoj konkurentnog nacionalnog programa izrade podmornica

⁴⁶ Laurent Lagneau, "L'Australie choisit le groupe français DCNS pour ses futurs sous-marins", *Zone militaire*, 26.04.2016, <http://www.opex360.com/2016/04/26/australie-choisit-le-groupe-francais-dcns-pour-ses-futurs-marins/> 28/05/2018.

⁴⁷ Jean-Pierre Maulny, "Sous-marin norvégiens: l'Allemagne devient-il le pays qui organise la coopération en matière d'armement en Europe?", *Analyses de l'IRIS*, 10.02.2017, <http://www.iris-france.org/88767-sous-marins-norvegiens-lallemagne-devient-il-le-pays-qui-organise-la-cooperation-en-matiere-darmement-en-europe/> 08/05/2018.

S-80, što je imalo za posledicu raskid francusko-španske saradnje u oblasti proizvodnje *Scorpène*-a. Od 2010. godine, za proizvodnju i komercijalizaciju ovih podmornica zadužen je isključivo DCNS. Španska *Navantia* nema jasnu strategiju saradnje sa drugim državama članicama EU, i često je zatočenik trenutnih odluka i naglih zaokreta u politici. Karakterističan primer u tom pogledu predstavlja upravo saradnja sa francuskim DCNS-om oko izrade podmornica *Scorpène*.

Isto tako, slučaj sa švedskim *Kockums Naval Systems*-om pokazao je u kojoj meri je oblast pomorske vojne industrije obeležena nacionalnom vojnom logikom i koliko su evropske države nevoljne da razvijaju međusobnu saradnju u ovoj oblasti. Naime, Švedska je još 2003. godine otpočela pregovore sa Norveškom i Danskom oko projekta izrade podmornice Viking, iz kojih su se obe države povukle već 2004. godine.⁴⁸ Otuda je izrada podmornica ostao nacionalni projekat, čija je prva faza, faza dizajna podmornice nove generacije pod nazivom A26 zvanično otpočela 2010. godine. Međutim, pregovori oko proizvodnje novih podmornica sa nemačkim *TKMS*-om, koji je u međuvremenu postao vlasnik švedskog pomorskog brodogradilišta *Kockums Naval Systems*-a, tradicionalnog proizvođača podmornica za švedsku mornaricu (Södermanland, A19 Gotland), odvijali su se uz velike teškoće. Švedska politička i vojna elita zauzela je stav da *TKMS* daje preferencijalni tretman nemačkim podmornicama, i da je sprečio pregovore *Kockums Naval Systems*-a sa Singapurom, tradicionalnim klijentom *Kockums*-a i potencijalnim partnerom za finansiranje podmornice A26, te da mu je ponudio nemačke podmornice Type 218.⁴⁹ Slična situacija dogodila se i sa Poljskom i Norveškom, koji su takođe razmatrane kao potencijalni partneri za izradu švedskih podmornica A26. Tenzije koje su usledile dovele su do prekida kontakta između *TKMS*-a i švedske vlade, naročito nakon pokušaja *TKMS*-a da izvrši transfer švedske tehnologije za proizvodnju podmornica bez saglasnosti švedske vlade, i da usmeri *Kockums* na proizvodnju manjih podmornica uprkos odsustva potražnje za njihovom proizvodnjom.⁵⁰ Nakon višemesečne agonije, i pod pritiskom švedske

⁴⁸ Hélène Masson, Martin Lundmark, "Base industrielle et technologique de défense suédoise: défis et priorités d'action du gouvernement Löfven", *Recherches&Documents*, n° 5, 2015, p. 33.

⁴⁹ Hélène Masson, Martin Lundmark, "Base industrielle et technologique de défense suédoise: défis et priorités d'action du gouvernement Löfven", *Recherches&Documents*, n° 5, 2015, pp. 33-34. Švedska vlada optužila je nemačko preduzeće da je kupilo *Kockums* isključivo sa ciljem da se uništi konkurencija – Bruno Trévidic, "ThyssenKrupp contraint de céder des chantiers navals", *Les Echos*, 01.07.2014, <https://www.lesechos.fr/2014/07/thyssenkrupp-constraint-de-ceder-des-chantiers-navals-286848>, 08/07/2018.

⁵⁰ Martin Lundmark, "Kockums: the Repatriation of the Swedish Underwater Crown Jewel", *Défense&Industrie*, n° 1, juin 2014, p. 7.

vlade, nemački *TKMS* i švedska vlada potpisali su 2014. godine memorandum o razumevanju, kojim je predviđena kupovina *Kockums*-a od strane *SAAB*-a, što je i učinjeno u julu iste godine. Uбудućе, *SAAB* će proširiti svoje delatnosti u pomorskoj industriji, i steći status ne samo aktera u oblasti opreme, već i status integratora/graditelja. Međutim, prodor ovog preduzeća izvan nacionalnog tržišta trenutno se odvija uz teškoće. Tome doprinosi činjenica da su poslednji primerci podmornice A19 Gotland isporučeni švedskoj pomorskoj floti još 1997. godine, kao i Australiji i Singapuru.⁵¹ U nastojanju da proširi mogućnosti izvoza, kao i nalaženja partnera za program podmornice A26, *SAAB Kockums* je dao ponudu u okviru programa izrade 12 australijskih podmornica SEA 1000, koja je, međutim, odbijena od strane australijskih vlasti, navodeći kao glavni razlog odsustvo aktivnosti švedskog preduzeća u procesu proizvodnje podmornica od sredine 90-tih godina, te dovodeći u pitanje kapacitet preduzeća za adekvatno upravljanje programom.⁵² Nakon ovog neuspeha, *SAAB* se okrenuo ka holandskom gigantu *Damen Schelde*-u, sa kojim je postignut dogovor o zajedničkim aktivnostima u oblasti podmornica, koji uključuje obnavljanje holandskih kapaciteta u oblasti podmornica, podelu troškova oko razvoja i održavanja podmornica nove generacije, kao i zajednički pristup kada je reč o izvozu.⁵³

Uprkos “nacionalnoj zarobljenosti” evropske pomorske vojne industrije, poslednjih godina zapažen je određeni pomak u pravcu njene “evropeizacije”, sa razvojem zajedničkih poduhvata i kompanija u određenoj grani industrije. U oblasti fregata, *DCNS* saraduje sa italijanskim *Fincantieri*-jem u okviru programa Horizon i FREMM. Za proizvodnju protivvazdušnih fregata Horizon obrazovan je francusko-italijanski *joint venture Horizon SAS*, zadužen za upravljanje celokupnog razvoja i proizvodnje fregata. U okviru programa učestvuju *Finmeccanica-Leonardo*, *Fincantieri*, *Thalès* i *DCNS*. Ravnoteža u pogledu kvaliteta i kvantiteta rada obezbeđena je tako što je upravljanje proizvodnjom borbenih sistema povereno preduzećima *Thalès*, *DCNS* i *Finmeccanica-Leonardo*, a upravljanje platformama preduzeću *Fincantieri*. Program *FREMM* za proizvodnju višenamenskih fregata

⁵¹ Šest podmornica je proizvedeno od strane *Kockums*-a najpre u Švedskoj, a zatim u Australiji zahvaljujući transferu tehnologije, koje su u australijskoj floti zamenile britanske podmornice Oberon, čija proizvodnja datira od 60-ih godina prošlog veka. Takođe, četiri podmornice su kupljene od strane singapurske flote sredinom 90-ih godina. Videti: Hélène Masson, Martin Lundmark, “Base industrielle et technologique de défense suédoise: défis et priorités d’action du gouvernement Löfven”, *op. cit.*, p. 45.

⁵² Hélène Masson, Martin Lundmark, *op. cit.*, p. 45.

⁵³ “Saab teams up with Damen to address submarine market”, *European Defence Matters*, n° 7, 2015, p. 9.

takođe je rezultat francusko-italijanske saradnje. Upravljanje razvojem i proizvodnjom ovih fregata povereno je od 2005. godine Organizaciji za zajedničku saradnju u oblasti naoružanja (OCCAR).⁵⁴ Program se sastoji od proizvodnje 18 fregata, od kojih je 10 namenjeno francuskoj floti, dok je 8 fregata namenjeno italijanskoj floti. Predviđena je izgradnja ovih fregata u tri verzije: za opšte namene (GP), za protivzračne ratne operacije (FREDA) i antipodvodne ratne operacije (ASM/ASW). Prve fregate isporučene su 2012. godine, a ostatak isporuke predviđen je najkasnije do 2022. godine.⁵⁵

Uprkos ovim projektima, evropska pomorska industrija ostaje razjedinjena. Bilo je pokušaja da se oformi evropski lider u pomorskoj industriji, koji bi bio poput *Airbus*-a (bivši EADS) u oblasti aeronautike i elektronike. Predviđeno je da Francuska i Nemačka budu nosioci ovog projekta, tako što će francuski *DCNS* i *Thales* oformiti zajedničko preduzeće sa nemačkim *TKMS*. Ipak, ovaj predlog nije realizovan, budući da je prednost data konsolidaciji nacionalnih aktera, a delimično i zbog teškoća koje bi pratile obrazovanje evropskog preduzeća u oblasti pomorske vojne industrije. Naime, nacionalni akteri još uvek nisu spremni da se fuzionišu na evropskom nivou. Naprotiv, evropske države su veoma vezane za sopstvene industrijske kapacitete u pomorskoj industriji. Većina evropskih vlada prevashodno kupuje domaće proizvode, jer pomorski sektor ima izraženi nacionalni karakter. Rezultat ovakvog stanja je skupo dupliranje industrijskih kapaciteta. Primera radi, Francuska i Velika Britanija proizvode zasebno nuklearne podmornice, dok u SAD-u postoji samo jedan proizvođač ovih podmornica. Slična situacija je i sa proizvodnjom fregata, u kojoj učestvuje jedanaest dobavljača nasuprot samo jednom iz SAD-a. Francuska i nemačka vojna industrija predstavljaju glavne konkurente u ovoj industriji, s obzirom da izrađuju proizvode koji imaju identičnu svrhu i služe istim klijentima. Takođe, pomorsku industriju odlikuje i veliki jaz između tradicionalno jakih proizvođača i “novih” članica EU, u kojima je pomorski sektor nekonkurentan i posluje sa velikim teškoćama. Otuda je osnovni izazov omogućiti balans između ove dve “krajnosti” kao i davanje prednosti zajedničkim vojnim programima koji bi omogućili približavanje evropskih pomorskih industrija. Što se tiče izlaska Velike Britanije iz EU (Bregzit),

⁵⁴ Organizacija za zajedničku saradnju u oblasti naoružanja (OCCAR) osnovana je 9. septembra 1998. godine u Farnborough-u. Potpisnice Konvencije o obrazovanju OCCAR-a bile su Francuska, Nemačka, Velika Britanija i Italija. Osnovna misija ove organizacije je da upravlja, koordinira i omogućava realizaciju programa iz oblasti naoružanja, kako bi se poboljšala efikasnost vođenja programa. Sa obrazovanjem Evropske agencije za odbranu, veći deo aktivnosti OCCAR-a prešao je na ovu agenciju. U toku 2012. godine, OCCAR i Agencija potpisale su sporazum o administrativnoj saradnji.

⁵⁵ OCCAR, “FREMM-Multi Mission Frigates”, <http://www.occar.int/programmes/fremm>, 21/07/2019.

ova situacija neće se značajnije odraziti na razvoj evropske pomorske vojne industrije, budući da je britanska odbrambena industrija usmerena na prodor na ne-evropska tržišta, posebno američko, ali i tržišta Kanade, Indije i Saudijske Arabije.⁵⁶ Uprkos regulativi EU u cilju razvoja evropskog tržišta vojne opreme, njen uticaj na britansku industriju je ograničen, budući da je između 80 i 90% ugovora u Velikoj Britaniji dodeljeno domaćim proizvođačima.⁵⁷

Da li danas možemo da govorimo o rastućoj privatizaciji i evropeizaciji industrije naoružanja u okviru EU, a samim tim i evropske pomorske vojne industrije? Od samog početka integracionog procesa, sektor naoružanja imao je specifičan pravni status u odnosu na propise unutrašnjeg tržišta EU. Izraz ove specifičnosti predstavljao je član 296 Ugovora o EU, čija je svrha bila da uspostavi ravnotežu između tržišnih interesa EU i nacionalnih bezbednosnih interesa država članica. Pomenuti član, koji je u međuvremenu postao član 346 Ugovora o funkcionisanju EU, i čije su odredbe ostale nepromenjene, predviđa derogaciju pravila unutrašnjeg tržišta u oblasti vojnog tržišta i industrije, koja je dvostruke prirode. S jedne strane, član predviđa mogućnost pozivanja na pojam nacionalne bezbednosti kao osnovnog motiva za izuzeće tržišta naoružanja od primene pravila komunitarnog prava, dok, sa druge strane, priznaje pravo na tajnost za države članice, kojima pripada mogućnost procene poverljivosti neke informacije vezane za njihove "bitne bezbednosne interese". Uprkos činjenici da derogacija sadržana u članu 296/346 nije bila automatska, ona je postepeno postala osnovno pravilo, i sektor naoružanja je vremenom bio u potpunosti izuzet od primene komunitarnih pravnih pravila, jer je većina država članica tumačila ovaj član kao automatsko i opšte izuzeće vojnog sektora od primene pravila unutrašnjeg tržišta. Države članice su pojam „bezbednosnih interesa“ određivale veoma široko, dok su istovremeno nastojale da podržavaju i favorizuju nacionalne vojne industrije.⁵⁸ Ipak, nedavne inicijative preduzete u oblasti odbrane u cilju jačanja bezbednosne i odbrambene politike EU kreću se u pravcu jačanja i evropeizacije evropske vojne industrije u celini, i pomorske industrije kao njene značajne grane. Delovanje Evropske agencije za odbranu u pravcu obrazovanja evropskog tržišta vojne opreme,⁵⁹ kao i inicijative Evropske komisije u tom pravcu,

⁵⁶ Cf. Bastian Giegerich, Christian Mölling, "The United Kingdom's contribution to European security and defence", The International Institute for Strategic Studies, German Council on Foreign Relations, February, 2018, <https://dgap.org/en/article/getFullPDF/30724>, 05/08/2019, p. 10.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 8.

⁵⁸ Videti: Dejana Vukčević, „Derogacija pravila unutrašnjeg tržišta EU u oblasti naoružanja“, *Politička revija*, vol. 25, br. 3, 2010, str. 271-288.

⁵⁹ Opširnije o ovome u: Srđan Korać, Aleksandra Bulatović, „Evropsko odbrambeno tržište u nastajanju“, *Međunarodni problemi*, br. 1, 2011, str. 7-23.

posebno sa usvajanjem direktive 2009/43/EZ o transferu vojnih proizvoda unutar EU⁶⁰ i direktive 2009/81/EZ o koordinaciji procedura za nabavku određene radne snage, roba i usluga od strane ugovornih organa ili tela u oblasti odbrane i bezbednosti⁶¹ usmerene su na jačanje evropske vojne industrije u celini. Takođe, ističe se i inicijativa Komisije usmerena ka osnivanju Evropskog fonda za odbranu (*European Defence Fund*), čiji je cilj da obezbedi podršku investicijama vezanim za zajednička istraživanja i zajednički razvoj vojne tehnologije i opreme.⁶² Dugoročno, Fond je zamišljen kao instrument za jačanje konkurentnosti i inovativnosti evropske tehnološke i industrijske baze naoružanja i za obrazovanje integrisanog evropskog tržišta odbrane, uporedo sa primenom dve navedene direktive (2009/43/EZ i 2009/81/EZ).⁶³ Ovaj cilj podrazumeva ne samo podsticanje konkurentnosti, efikasnosti i inovacija u oblasti evropske vojne industrije, već i podržavanje zajedničkih akcija i prekogranične saradnje između pravnih subjekata u EU, uključujući srednja i mala preduzeća, kao i bolje iskorišćenosti industrijskog potencijala inovacija, istraživanja i tehnološkog razvoja.

Zaključak

Evropska pomorska vojna industrija ima specifičan karakter u odnosu na ostale grane industrije naoružanja. Za razliku od vojne aeronautike i elektronike, u kojoj je „banalizacija” vojne industrije dovela do grupisanja preduzeća na evropskom nivou, u oblasti pomorske vojne industrije, proces transnacionalne konsolidacije još uvek nije dostigao pun zamah. Ovu industriju odlikuje razjedinjenost i konkurentnost između država članica, što ima za rezultat dupliranje industrijskih

⁶⁰ “Directive 2009/43/EC of the European Parliament and of the Council of 6 May 2009 simplifying terms and conditions of transfers of defence-related products within the Community”, *Official Journal of the European Union*, L 146, 10.06.2009, p. 1.

⁶¹ “Directive 2009/81/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 on the coordination of procedures for the award of certain works contracts, supply contracts and service contracts by contracting authorities or entities in the fields of defence and security and amending Directives 2004/17/EC and 2004/18/EC”, *Official Journal of the European Union*, L 216, 20.8.2009, p. 76.

⁶² “Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Region, Launching the European Defence Fund”, European Commission, COM (2017) 295 final, Brussels, 07.06.2017, p. 4.

⁶³ Više o Evropskom fondu za odbranu: Dejana Vukasović, „Nacionalno vs. nadnacionalno u politici naoružanja EU”, *Politička revija*, br. 3, 2019.

kapaciteta u ovoj grani industrije. Osim izraženog nacionalnog karaktera, ovu industriju takođe odlikuje i veliki jaz između tradicionalno jakih proizvođača i „novih” članica EU, u kojima je pomorski sektor nekonkurentan i posluje sa velikim teškoćama. Stoga osnovni izazov predstavlja smanjenje jaza između ovih članica u ovoj industriji, kao i razvoj zajedničkih programa koji bi omogućili približavanje nacionalnih pomorskih industrija. Nove inicijative koje su preduzete u okviru ZBOP-a u cilju jačanja vojnih kapaciteta i industrijske i tehnološke baze naoružanja, poput stalne strukturne saradnje (*Permanent Structured Cooperation – PESCO*) i Evropskog fonda za odbranu (*European Defence Fund*) predstavljaju značajan korak ka homogenizaciji evropskog tržišta vojne opreme, čime se omogućava prevazilaženje „nacionalne zarobljenosti” pomorske vojne industrije i omogućava transnacionalizacija ove grane industrije.

Bibliografija

- Bromley, Mark, Wezeman, Siemon, “Current trends in the international arms trade and implications for Sweden”, SIPRI, 2013, <https://www.sipri.org/sites/default/files/2016-03/Current-trends-in-the-international-arms-trade-and-implications-for-Sweden.pdf>, 21/03/2019, pp. 1–32.
- Calcara, Antonio, “State-defence industry relations in the European context: French and UK interactions with the European Defence Agency”, *European Security*, vol. 26. n° 4, 2017, pp. 527–551.
- Directive 2009/81/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 on the coordination of procedures for the award of certain works contracts, supply contracts and service contracts by contracting authorities or entities in the fields of defence and security and amending Directives 2004/17/EC and 2004/18/EC, *Official Journal of the European Union*, L 216, 20.8.2009, p. 76.
- Directive 2009/43/EC of the European Parliament and of the Council of 6 May 2009 simplifying terms and conditions of transfers of defence-related products within the Community, *Official Journal of the European Union*, L 146, 10.06.2009, p. 1.
- Dupuy, Romuald, “L’industrie européenne de défense: changements institutionnels et stratégiques de coopération des firmes”, *Innovations*, n° 42, 2013, pp. 85–107.

- European Commission, Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Region, Launching the European Defence Fund, COM (2017) 295 final, Brussels, 07.06.2017, p. 4.
- European Parliament, Directorate General for External Policies of the European Union, “The development of a European Defence Technological and Industrial Base”, June 2013, p. 43.
- Gallezot, Benjamin, “Panorama de l’industrie navale militaire européenne”, *L’Armement*, n° 79, 2002, pp. 34–38.
- Garraud, Philippe, “Un siècle de transformations du périmètre de l’Etat dans les fabrications d’armements: une comparaison intersectorielle”, *Guerres mondiales et conflits contemporaines*, n° 252, 2013, pp. 113–129.
- Giegerich, Bastian, Mölling, Christian, “The United Kingdom’s contribution to European security and defence”, The International Institute for Strategic Studies, German Council on Foreign Relations, February, 2018, <https://dgap.org/en/article/getFullPDF/30724,05/08/2019>, p. 10.
- Hartley, Keith, “Crise de l’industrie de l’armement et reconversion au sein de l’Union européenne”, in: Roland De Penanros (ed.), *Reconversion des industries d’armement: crise, adaptation sectorielle et développement régional*, Notes et Etudes documentaires, n° s 5020-21, La Documentation française, Paris, 1995, pp. 95-108.
- Hébert, Jean-Paul, “Armement: le choc de l’Europe”, *RAMSES*, 1999, pp. 229–254.
- Hoeffler, Catherine, “L’émergence d’une politique industrielle de défense libérale en Europe. Appréhender le changement de la politique par ses instruments”, *Gouvernement et action publique*, n° 4, 2013, pp. 641–665.
- Ikegami, Masako, “The End of a “National” Defence Industry?: Impacts of globalisation on the Swedish defence industry”, *Scandinavian Journal of History*, vol. 38, n° 4, 2013, pp. 436–457.
- “Industries et technologies de défense italienne: Perspectives d’après crise”, IRIS, 2015, <http://www.iris-france.org/wp-content/uploads/2016/03/EPS201-IndustriesDefenseltalienne-Annexes.pdf>, 23/03/2019.
- Jullien, Bernard, Frigant, Vincent, “L’inéluctable incomplétude des politiques industrielles régionales et européennes: les leçons de la reconversion des industries de la Défense dans les années 90”, *Economie et Institutions*, vol. 2008-2009, n° 12&13, 2011, pp. 139–167.

- Kaštelan, Tatjana, "Brodogradilište Uljanik proizvodi u punoj snazi", HRT Radio, 19.10.2016, <http://radio.hrt.hr/clanak/brodogradiliste-uljanik-proizvodi-u-punoj-snazi/129787/06/06/2019>.
- Kolin, Vilem, "Towards Balanced Defence Industry in Europe: Main Specificities of Central and Eastern European Defence Industries", *IRIS Notes*, 2015, <https://www.iris-france.org/wp-content/uploads/2015/03/IRIS-Note-March-2015-V-Kolin1.pdf>, 25/03/2019, pp. 1–15.
- Korać, Srđan, Bulatović, Aleksandra, "Evropsko odbrambeno tržište u nastajanju", *Međunarodni problemi*, br. 1, 2011, str. 7–23.
- Lagneau, Laurent, "L'Australie choisit le groupe français DCNS pour ses futurs sous-marins", *Zone militaire*, 26.04.2016, <http://www.opex360.com/2016/04/26/laustralie-choisit-le-groupe-francais-dcns-pour-ses-futurs-marins/28/05/2018>.
- Lundmark, Martin, "Kockums: the Repatriation of the Swedish Underwater Crown Jewel", *Défense&Industrie*, n°1, juin 2014, pp. 7–8.
- Masson, Hélène, Lundmark, Martin, "Base industrielle et technologique de défense suédoise: défis et priorités d'action du gouvernement Lovfen", *Recherche&Documents*, n° 5, Fondation pour la recherche stratégique, Paris, 2015, p. 1–77.
- Masson, Hélène, "Le conglomérat industriel allemand ThyssenKrupp Marine Systems (TKMS), point d'ancrage d'une future consolidation européenne du secteur navale militaire?", *Note de la FRS*, n° 19, 2008, Fondation pour la recherche stratégique, Paris, pp. 1–21.
- Masson, Hélène, Paulin, Cédric, *Perspectives d'évolution de l'industrie de défense en Europe*, Fondation pour la recherche stratégique, Paris, 2007.
- Masson, Hélène, Paulin, Cédric, "L'industrie navale de défense en Europe: un avenir en suspens?", *Note de la FRS*, Fondation pour la recherche stratégique, Paris 2006, pp. 1–29.
- Maulny, Jean-Pierre, "Sous-marin norvégiens: l'Allemagne devient-il le pays qui organise la coopération en matière d'armement en Europe?", *Analyses de l'IRIS*, 10.02.2017, <http://www.iris-france.org/88767-sous-marins-norvegiens-lallemagne-devient-il-le-pays-qui-organise-la-cooperation-en-matiere-darmement-en-europe/08/05/2018>.
- Michelot, Martin, Šuplata, Milan, "Defence Industrial Policy in Slovakia and Czech Republic: Drivers, Stakeholders, Influence", *Ares Policy Paper*, n° 12, 2016, pp. 1–14.
- "Navantia, a military naval construction development model", http://www.navantia.es/interior.php?id_sec=1&id_pag=76, 02/04/2019.

- OCCAR, "FREMM- Multi Mission Frigates", <http://www.occar.int/programmes/fremm>, 21/07/2019.
- Perić Hadžić, Ana, "Restrukturiranje hrvatske brodogradnje u kontekstu pristupanja Europskoj uniji", *Pomorski zbornik*, br. 47-48, 2013, str. 121-132.
- Sachwald, Frédérique, "Defence Industry Restructuring: the End of an Economic Exception?", *Les Notes de l'IFRI*, n° 15 bis, 1999.
- Saulnier, Jean-Pierre, "Les oscillations de l'industrie française de défense: entre continuité régaliennne et transformations organisationnelles", *Prospective et stratégie*, n° 1, 2010, pp. 89–102.
- Schmitt, Burkard, "De la coopération à l'intégration: les industries aéronautique et de défense en Europe", *Cahier de Chaillot*, n° 40, 2000.
- Skulski, Przemyslaw, "The Defence Industry at the Beginning of the Twenty-first Century: A European Perspective", *Review of Asian and Pacific Studies*, vol. 38, 2013, pp. 161–178.
- "Thales va coopérer avec Nexter et entrer au capital de DCNS", *La Tribune*, 15.12.2011, <https://www.latribune.fr/entreprises-finance/industrie/aeronautique-defense/20111215trib000671553/thales-va-cooperer-avec-nexter-et-entrer-au-capital-de-dcns.html>, 12/03/2019.
- Trévidic, Bruno, "ThyssenKrupp contraint de céder des chantiers navals", *Les Echos*, 01.07.2014, <https://www.lesechos.fr/2014/07/thyssenkrupp-constraint-de-ceder-des-chantiers-navals-286848>, 08/07/2018.
- Trybus, Martin, *Buying Defence and Security in Europe. The EU Defence and Security Procurement Directive in Context*, Cambridge University Press, Cambridge, 2014.
- Van Den Ende, Patrick, "Marché des sous-marins d'attaque conventionnels: un état des lieux des compétiteurs", *Défense&Industrie*, n° 2, octobre 2014, pp. 12–17.
- Vukasović, Dejana, „Nacionalno vs. nadnacionalno u politici naoružanja EU”, *Politička revija*, br. 3, 2019.
- Vukčević, Dejana, „Derogacija pravila unutrašnjeg tržišta EU u oblasti naoružanja”, *Politička revija*, 6p. 3, 2010, str. 271–288.
- Wróbel, K., Frankowski, J, "Fall and Rise of Polish Shipbuilding Industry", *The International Journal on Marine Navigation and Safety of Sea Transportation*, vol. 10, n° 1, 2016, pp. 151–156.

Dejana M. VUKASOVIĆ

**EUROPEAN MILITARY NAVAL INDUSTRY:
FROM FRAGMENTATION TO EUROPEANIZATION?**

Abstract: The paper analyzes the development and perspectives of the European military naval industry. Since the EU is increasingly engaged in maritime military operations in the framework of the Common Security and Defense Policy (CSDP), this field of industry is becoming increasingly important for the functioning of the EU as a strategic actor. Like other military industry sectors (military aeronautics and electronics, land industry), the naval military industry has undergone significant changes since the Cold War and the process of “banalization” that has affected it. The purpose of this paper is to answer the question to what extent this field of industry is “Europeanized”, i.e., whether we can discuss about the “banalization” of the European naval industry, and what consequences these processes have on the national sovereignty of the EU Member States. In order to answer these questions, the paper will first consider the process of “banalization” of the European military industry. Then, the analysis will focus on the naval military industry sector. The author highlights the fragmentation of this industry and its “national capture”. Finally, in the third part of the paper, the perspectives of the development of this industry are discussed. It is argued that the European naval military industry is not yet “Europeanized” and that EU member states continue to favor national producers. However, in the light of new initiatives implemented in the field of development of the EU military equipment market, the military industry as a whole, and therefore the naval military industry, is moving towards increasing homogenization and Europeanization.

Key words: European military naval industry, European Union, Armament industry, Europeanization, “banalization”, fragmentation.

PRIKAZI KNJIGA

Osvrt na izgradnju države na tzv. Kosovu iz ugla međunarodnog službenika

Andrea Lorenzo Kapusela, *Izgradnja države na Kosovu: demokratija, korupcija i EU na Balkanu*, Službeni glasnik, Beograd, 2016, 341 str.

Kao predmet jedne od najskupljih i najsloženijih međunarodnih intervencija izgradnje mira, a zatim izgradnje države, slučaj tzv. Kosova okupira pažnju velikog broja autora iz različitih oblasti. Dvadeset godina delovanja različitih međunarodnih aktera i skromni rezultati u pogledu izgradnje ustanova vladavine prava, tržišne ekonomije i multietničkog društva, navelo je brojne autore na pitanje zbog čega je međunarodna intervencija takvih razmera proizvela nezadovoljavajuće rezultate. Pokušaj da odgovori na to pitanje, kroz razmatranje političkih, pravnih, društvenih i ekonomskih aspekata međunarodne intervencije, ponudio je i Andrea Lorenzo Kapusela (Andrea Lorenzo Capusela) u svojoj obimnoj, kritičkoj i inovativnoj studiji *Izgradnja države na Kosovu: demokratija, korupcija i EU na Balkanu*, u izdanju Službenog glasnika.

Knjiga predstavlja korisno razmatranje političkog i ekonomskog stanja na Kosovu i Metohiji posle 1999. godine, koje je autor stavio u okvire koncepta izgradnje države. Budući da je i sam učestvovao u tom procesu, kao deo ekonomske jedinice Međunarodne civilne kancelarije na Kosovu i Metohiji, Kapusela je imao dobar uvid u način na koji su ključni međunarodni akteri, zaduženi za postkonfliktnu izgradnju kosovskog društva, pristupili ovom problemu. Polazeći od toga da „Kosovo” predstavlja predmet najambicioznijeg i najskupljeg eksperimenta izgradnje države ikada započetog, autor postavlja osnovno istraživačko pitanje: zašto je međunarodna intervencija i investicija tog obima proizvela tako nezadovoljavajuće rezultate. Kapusela rezultate intervencije analizira u oblasti izgradnje političkih, ekonomskih i ustanova vladavine prava. Pri tome, autor je akcenat pre svega stavio na efikasnost pristupa međunarodnih aktera u navedenim oblastima, nastojeći da ne ulazi dublje u legalitet i legitimitet politike koja je dovela do konačnog opredeljenja za izgradnju države u južnoj srpskoj pokrajini. To ujedno smatram osnovnim problemom u pristupu autora, budući da, iako više puta navodi da su „kontroverzni” politički izbori (oružana intervencija i podrška secesiji) sprečili nastanak efikasnog političkog sistema, on

ne razmatra dublje te odluke i ne daje odgovor na pitanje zašto je potrebno da Kosovo postane država da bi efikasnost u navedenim oblastima bila postignuta. Uprkos tome, knjiga predstavlja značajno kritičko razmatranje „kosovskog eksperimenta“ iz evropske perspektive i stoga nudi mnoštvo korisnih podataka i opservacija, posebno jer je delo novijeg datuma. Iako je sam autor podelio knjigu u sedam poglavlja, suštinski se izdvajaju tri važne celine.

Prvi deo knjige posvećen je obrazlaganju evropske perspektive autora, što olakšava razumevanje narativa i stavova koje Kapusela iznosi, kao i konceptualni okvir na koji se u svojim teorijskim razmatranjima oslanja. Polazeći od interesa Evropske unije u analizi izgradnje institucija na Kosovu, on kosovsku krizu smešta u širi kontekst razvoja Zajedničke spoljne i bezbednosne politike Evropske unije. U tim okvirima, Kapusela nastoji da poveže ambiciozno angažovanje Unije sa njenim političkim i bezbednosnim interesima na Balkanu, na kome je prethodno doživela „fijasko“ tokom raspada jugoslovenske države. Kosovska kriza iz evropske perspektive predstavlja pogodan poligon za testiranje, u međuvremenu unapređenih, instrumenata spoljne i bezbednosne politike EU, posebno sposobnost za emancipaciju od SAD i NATO-a. Kapusela smatra da izgradnja države na Kosovu nije bila planirana aktivnost Unije već da je „kosovska pozornica“ predstavljala mesto smenjivanja dogovaranja i sukobljavanja, kako među evropskim državama, tako i između njih sa jedne, i SAD, sa druge strane. Ova teza je izuzetno korisna za razumevanje dinamike odnosa EU i SAD kao ključnih spoljnih činilaca na Kosovu, kao i za šire razmatranje uslovljenosti spoljnog delovanja Unije interesima američke administracije, koje se često površno promišlja u domaćoj literaturi. Sa druge strane, on smatra da teorijsko razmatranje fenomena izgradnje države, a samim tim i procese u konkretnim slučajevima karakteriše odsustvo ispitivanja političke ekonomije postkonfliktnih društava i razrade strategije koja odgovara svakom pojedinačnom pristupu, zbog čega je najveći broj ovih intervencija doživelo neuspeh. Stoga, korišćenje metodologije političke ekonomije karakteriše dalju analizu problema upravljanja na Kosovu, što je novina u odnosu na veliki broj autora koji su se bavili ovim problemom.

Drugi deo knjige posvećen je kratkoj i površnoj analizi kosovskog problema, u kome autor nije ulazio dublje u istorijske uzroke sukoba, već je predmet svoje opservacije ograničio na period između 1999. i 2008. godine, odnosno na period delovanja misije Ujedinjenih nacija. Takav pristup opravdan je evropskom perspektivom u razmatranju procesa izgradnje države, budući da 2008. godina predstavlja prelomnu tačku u preuzimanju veće uloge Unije u ovom procesu. Stoga je Kapusela kritički predstavio rezultate gotovo decenijskog delovanja misije UNMIK u gore navedenim oblastima, kako bi identifikovao stanje na

Kosovu i Metohiji u trenutku jednostranog proglašenja nezavisnosti i preuzimanja vođstva od strane Unije i sačinio uporednu analizu. Koristeći prethodno razrađenu metodologiju političke ekonomije, nastojao je da pokaže osnovne uzroke koji su sprečili nastanak pravnog poretka na Kosovu, uprkos tome što je najveći deo uloženi kapaciteta upravo usmeren ka izgradnji ustanova vladavine prava. Takođe, na tragu ekonomista, koji u izučavanju ekonomskog razvoja, centralno mesto dodeljuju institucijama – odnosno formalnim pravilima igre jednog društva koje oblikuju ljudsko ponašanje i interakciju – Kapusela nastoji da pokaže zašto je tzv. Kosovo najsiromašnije društvo na Balkanu, uprkos tome što je uporedno gledano primilo najviše razvojne pomoći po glavi stanovnika, ikada dato bilo kojoj zemlji u razvoju. Jedna od osnovnih teza kojima nastoji da objasni navedena pitanja tiče se pristupa polimorfne međunarodne zajednice (koja unutar sebe nije imala istovetne interese na Kosovu) procesu izgradnje države i problemu formalnog odvajanja izgradnje države od izgradnje institucija. Usled značaja koje je Kosovo imalo za međunarodnu zajednicu i obima uloženi sredstava u proces izgradnje institucija, bilo je važno pokazati da ono zaslužuje državnost, zbog čega je politička stabilnost postala prioritet u odnosu na vladavinu prava i stvaranje otvorenog političkog sistema kao preduslova opšteg društvenog napretka. Naprotiv, insistiranje na drugom dovelo bi u pitanje političku stabilnost (samim tim i političke ciljeve spoljnih aktera), koja se zasnivala na relativno stabilnom kartelu ključnih političkih snaga nakon 1999. godine i popustljivom odnosu zapadnih država prema njima. Akcenat na ustavnom dizajnu i formi, umesto na doslednom sprovođenju pravnih aranžamana doveo je do ozbiljnog raskoraka između fasade i stvarnosti. Upravo suprotno, stvaranje otvorenog kompetitivnog i pravnog sistema suštinski bi dovelo u pitanje ustoličen sistem privilegija vladajuće elite i oduzelo pregovarački potencijal spoljnim akterima, koji su mogućnost „obračuna” sa lokalnim nosiocima moći koristili kao sredstvo pritiska u političkim pregovorima. Nastajući politički sistem na Kosovu, zasnovan na patrimonijalizmu, sveprožimajućoj korupciji i organizovanom kriminalu, kojim je rukovodila lokalna politička elita, donosio je privremenu stabilnost, ali je dugoročno gledano stvorio disfunkcionalnu državu, čiji se politički i privredni život ne odvija u okvirima „formalnih pravila igre”, već u okviru pregovora dominantne koalicije. Kapusela smatra da je kompromisan stav administracije UNMIK i nedostatak političke podrške zapadnih država da se podrže alternativne političke snage koje bi doprinele kompetitivnosti političkog sistema i njegovoj otvorenosti, osnovni uzrok opstanka kriminogene političke elite koja sama nije spremna da reformiše sistem, budući da bi time ugrozila poluge moći na kojima počiva.

Treći deo knjige tiče se nadgledanja Kosova nakon 2008. godine sa posebnim akcentom na ulogu Evropske unije u strukturi međunarodnih aktera na Kosovu i Metohiji, kao i osnovne političke i bezbednosne motive ambicioznog angažovanja Unije, i to kroz tri različite forme: Kancelariju za vezu sa Briselom, Kancelariju Visokog predstavnika EU i kroz misiju uspostavljanja vladavine prava EULEX. „Proglašenje časa Evrope, a ne Amerike” simbolizovalo je potrebu za emancipacijom delovanja Unije kao bezbednosnog aktera koji raspolaže normativnom moći u regionu ilustrovanom kroz perspektivu procesa proširenja, odnosno perspektivu članstva država Zapadnog Balkana. Ipak, ograničenja Unije i suštinsko rukovođenje interesima američke administracije u Prištini, Kapusela je slikovito prikazao kroz aranžman Međunarodne civilne kancelarije i ustrojstvo hijerarhije u rukovođenju poslovima na Kosovu i Metohiji. U interakciji Međunarodne upravljačke grupe, Međunarodne civilne kancelarije i EULEX-a slikovito je prikazan odnos moći spoljnih aktera koji se nije suštinski promenio nakon 1999. godine. Dodatno, u poslednjem delu knjige koji je važan za razmatranje procesa izgradnje države, Kapusela je obradio period nakon 2008. godine i pristup koji je razvila Unija kroz proces delovanja EULEX-a i to u oblasti pravosuđa, policije i carina. Iako je nastojala da na osnovu „naučenih lekcija” prevaziđe greške administracije Ujedinjenih nacija i ostvari uspeh u izgradnji otvorenih ustanova, Kapusela smatra da je Unija doživela još veći neuspeh iz gotovo istih razloga kao i Ujedinjene nacije. Kao osnovni uzrok navodi činjenicu da nije postojao politički interes američke administracije da se te ustanove reformišu, jer bi to dovelo u pitanje već postojeći sistem na tzv. Kosovu, koji je ostvario osnovni politički cilj, odnosno političku nezavisnost. Otuda vladavina prava nije bila više prioritet Vašingtonu, budući da Kosovo kao potencijalno „neuspešna država” nije predstavljala pretnju interesima SAD.

Unija nikada nije imala podršku među lokalnim stanovništvom niti političku moć da nametne program reformi. Krah institucija i organizovani kriminal i korupcija, na kojima počiva politički i ekonomski život na Kosovu, jesu pretnja za unutrašnju bezbednost Unije i u tome Kapusela nalazi jedan od interesa da se angažuje na Kosovu i Metohiji pored ambiciozne težnje da demonstrira kapacitete misija Evropske bezbednosne i odbrambene politike. Najzad, autor daje uvid i u operativne prepreke delovanja Misije, koje su se ticale pogrešne alokacije resursa, neefikasnog sistema odgovornosti, nedostatka podsticaja angažovanog osoblja i zanmerivanja mogućnosti izvršnog mandata, za koji smatra da nije u dovoljnoj meri iskorišćen, iako je predstavljao osnovnu uporednu prednost misije nad drugim misijama ovog tipa.

Navedena knjiga predstavlja značajan doprinos kritičkom sagledavanju delovanja međunarodnih aktera na Kosovu, posebno imajući u vidu trenutak u

kome se nalazi proces rešavanja kosovskog problema. Njen značaj je u tome što fokus stavlja na međunarodne činioce, uz izbegavanje redukovanja ovog složenog problema na lokalni kontekst i aktere, što je odlika mnoštva radova u oblasti izgradnje mira i države na Kosovu. Uz uvažavanje jasne političke perspektive autora, ova inovativna studija predstavlja korisnu građu za razumevanje postkonfliktnih procesa na Kosovu posle 1999. godine, kao i mogućih pravaca daljeg razvoja ovog postkonfliktnog društva.

Sandra DAVIDOVIĆ

U potrazi za „novom normalom”: Može li Srbija preživeti priznanje nezavisnosti Kosova?

Filip Ejduš, *Crisis and Ontological Insecurity – Serbia’s Anxiety over Kosovo’s Secession*, Palgrave Macmillan, 2019, 202 pp.

Monografija dr Filipa Ejduša, docenta Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Kriza i ontološka nebezbednost – anksioznost Srbije povodom secesije Kosova*, deo je edicije u izdanju Asocijacije za međunarodne studije Centralne i Istočne Evrope koja predstavlja viđenja međunarodnih odnosa naučnika iz ovog dela kontinenta. Knjiga svakako predstavlja značajan doprinos literaturi koja proizlazi i bavi se pitanjima Balkana, posebno pitanjem dugogodišnje srpske pozicije u odnosu na Kosovo i razlogom zbog koga ona i dalje vodi politiku nepriznavanja Kosova rizikujući tako materijalne interese i, čak, fizičku bezbednost. Odgovor se nalazi u onome što autor naziva „ontološka nebezbednost”, koja je duboko povezana sa identitetom zajednice i njenim glavnim identitetskim narativom. Utoliko knjiga predstavlja autorov pokušaj da objasni i racionalizuje naizgled iracionalnu politiku Srbije prema proglašenoj nezavisnosti tzv. Kosova, a koja je u stvari produkt potrage Srbije za ontološkom bezbednošću izgubljenom kada je došlo do kritične situacije vezane za secesiju Kosova kao ontičkog prostora Srbije. Upravo ova dva koncepta autor izdvaja kao poseban doprinos teoriji ontološke bezbednosti.

Za razliku od klasičnog argumenta realizma i generalno racionalističkih teorija međunarodnih odnosa da su države prevashodno zainteresovane za svoju fizičku bezbednost i opstanak i oslonjene na samopomoć, pristup ontološke bezbednosti bazira se na socijalno-konstruktivističkoj/ideacionoj argumentaciji subjektivnog doživljaja bezbednosti, interpretacije i identiteta zajednice. Ovde naravno i dalje govorimo o opstanku i samopomoći, samo drugoj vrsti opstanka u odnosu na fizički, duhovnom opstanku zajednice – bivstvu – koji je čini onim što ona jeste, te se stoga i govori o ontologiji, ontološkoj bezbednosti i ontološkoj samopomoći. Sam autor navodi da se njegova studija posebno bavi situacijama kada su države „preplavljene anksioznošću zbog svoje nesposobnosti da održe sopstvene samoidentitetske narative” (str. 1). Autor opisuje anksioznost kao unutrašnje previranje prilikom suočavanja sa nesigurnošću. Države, kao i pojedinci suočeni sa anksioznošću, često su spremne da žrtvuju fizičku bezbednost kako bi održale vlastitu predstavu o sopstvu i stabilne identitete koji im omogućavaju da održe kognitivnu kontrolu nad okruženjem, definišu svoje interese i održe osećaj svrhovitog delovanja, smatra autor knjige. U tom smislu ova knjiga pruža i teorijski doprinos nauci o međunarodnim odnosima.

Knjiga se sastoji od sedam poglavlja od kojih je prvo uvodno i poslednje zaključno. Drugo poglavlje bavi se teorijskim okvirom istraživanja i njegovim ključnim pojmovima: identitetom i ontološkom bezbednošću i njihovim objašnjenjima u filozofiji i sociologiji, da bi se autor zatim bavio kratkim pregledom uvođenja ovih pojmova u teoriju međunarodnih odnosa, pre svega kroz konstruktivistički pristup. Pregled ove literature omogućio je autoru da uoči neka polja koja do sada nisu bila u dovoljnoj meri obrađena u okviru teorije ontološke bezbednosti poput kritične situacije i ontičkog prostora koji omogućavaju razumevanja prelaska države iz stanja ontološke bezbednosti u stanje ontološke nebezbednosti. Autor posebno izdvaja dva doprinosa koja ova knjiga pruža ontološkoj teoriji bezbednosti. Prvi se odnosi na definisanje kritične situacije kao suštinske tačke prelaska iz stanja ontološke bezbednosti u stanje ontološke nebezbednosti kada se država suoči sa krizom oko četiri ključna pitanja ontološke bezbednosti – postojanje, ograničenost, odnosi i autobiografija. Suočena sa krizom oko ovih pitanja država postaje preplavljena kolektivnom anksioznošću koja slabi kolektivno delovanje i „vodi ka naizgled regresivnom, histeričnom ili čak šizofrenom ponašanju”, zaključuje autor (str. 2). U tim situacijama država će pokušati da zadovolji svoje potrebe ontološke bezbednosti kroz ponovno uspostavljanje svog identiteta i osećaja smirenosti odnosno predvidivog i očekivanog društvenog poretka koji proizlazi iz ustaljenih odnosa i obrazaca ponašanja sa značajnim drugim i stalnosti materijalnog okruženja. Drugi doprinos se odnosi na isticanje značaja materijalnog prostora za konstruisanje ontološke bezbednosti i samog identiteta države. Time se ova teorija značajno približava stanovištu kritičke geopolitike. Da bi vršili ovu ulogu stabilizatora ili uporišta nacionalnog identiteta materijalni prostori, koje autor naziva „ontičkim prostorom”, moraju biti povezani sa samim bićem države zbog čega predstavljaju „prostorni produžetak kolektivnog sebe koji uzrokuje da se državni identiteti čine jačim i kontinuiranijim” (str. 2). Time ontički prostor postaje neodvojivi deo bivstva države. Ova dva teorijska doprinosa analiziraju se na primeru ontološke nebezbednosti Srbije u odnosu na Deklaraciju o nezavisnosti Kosova kao ontičkog prostora Srbije. Bivajući deo ontološke bezbednosti Srbije, mogući gubitak Kosova, izaziva osećaj anksioznosti Srbije, zbog čega je svaka politička vlast vođena time da povрати osećaj sopstva i ontološke bezbednosti, čak i po cenu fizičke nebezbednosti ili materijalnih gubitaka, smatra autor.

Tema trećeg poglavlja je konstrukcija Kosova kao ontičkog prostora Srbije. U njemu Ejodus daje sažet istorijski prikaz nastanka kosovskog mita, njegove upotrebe za stvaranje Kosova kao ontičkog protora Srbije i načina da se, prema autorovom viđenju, opravda aneksija ili teritorijalna pretenzija Srbije koja se – budući da je bila blokirana za dalje širenje na Zapad zbog delovanja Austrije u Bosni – okrenula ka jugu i tzv. Staroj Srbiji. Prema autoru ovo konstruisanje se dešava u ranom 19. veku

sa oživljavanjem kosovskog mita i ubrzava se sedamdesetih godina istog veka usled promenjenih geopolitičkih okolnosti u Centralnoj Evropi, te nastavlja kroz 20. vek „konačno doprinoseći raspadu Jugoslavije koji i danas traje”. Tačno je da se anksioznost u Srbiji povećavala svaki put kada je bila suočena sa mogućim gubitkom Kosova, ali bi bilo analitički korisno da je autor napravio razliku o čijoj se anksioznosti radi i naznačio razliku između situacije kada država i njeno rukovodstvo vrše konstrukciju ontičkog prostora (ono što autor opisuje da se dešavalo tokom 19. veka) i reakcije društvenih grupa u suštinskim uslovima dekonstrukcije dotadašnjeg ontičkog prostora, a što se dešavalo tokom komunističke Jugoslavije do 1987. godine, a može se reći i nakon 2012. godine, kada je rukovodstvo države bilo to koje je suštinski vršilo dekonstrukciju a ne konstrukciju Kosova kao ontičkog prostora Srbije. Utoliko se ne može reći da je Kosovo kao deo „državnog projekta” konstruisano kao ontički prostor Srbije tokom čitavog 20. veka. Takođe, čini se da je autor malo pažnje posvetio bitnom elementu pitanja postojanja i bivstvovanja – slobodi. Bitka na Kosovu iz koje je kasnije proistekao mit vezana je za pad srednjovekovne srpske države pod tursku okupaciju i samim tim dalja borba za Kosovo kao i njegovo oslobođenje vezani su za osećaj konačnog oslobođenja Srbije od viševekovnog okupatora. Zato je anksioznost povodom gubitka Kosova zapravo anksioznost vezana za osećaj gubitka slobode tj. ponovni pad u ropstvo. Ipak, autor u ovom delu kada govori o oslobođenju Kosova isto stavlja pod navodnike, smatrajući ga aneksijom.

Četvrto poglavlje obuhvata kratak istorijski pregled raspada Jugoslavije i srpske anksioznosti po pitanju Kosova koja započinje zbog postepene albanizacije Kosova od kasnih šezdesetih godina 20. veka i praćena slabljenjem i raspadom Jugoslavije, kao i ratom na Kosovu i intervencijom NATO-a 1999. godine. Ovde autor vrši klasifikaciju tri grupe aktera koji su doprineli ponovnom porastu anksioznosti Srbije po pitanju gubitka Kosova – jugoslovenskih disidenata poput Dobrice Ćosića i Mihajla Đurića, intelektualaca okupljenih oko Srpske akademije nauka i umetnosti i drugih kulturnih i naučnih organizacija i Srpske pravoslavne crkve, kao i kosovski Srbi – da bi zatim ova anksioznost krajem osamdesetih godina 20. veka zahvatila i državne organe vlasti i političke rukovodioce koje je tada počeo da predvodi Slobodan Milošević, što je rezultiralo ukidanjem nadležnosti autonomne pokrajine od ustavne reforme 1974. godine. Autor dalje obrazlaže kako je Kosovo potom stvarano kao ontički prostor kroz filmove i muziku i obeležavanje 600 godina od Kosovskog boja na Gazimestanu, te kako je poslužilo za mobilizaciju Srba u ratovima u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. Ono što je postalo sigurno to je da su, za razliku od prethodnog perioda, svi na srpskoj političkoj sceni devedesetih godina 20. veka – i Milošević i još više nacionalistička opozicija – usvajali ideju Kosova kao ontičkog prostora Srbije. U odnosu na sukob sa NATO-om koji je usledio, autor navodi da je

anksioznost povezana sa pitanjem postojanja u slučaju gubitka Kosova bila više zabrinjavajuća za Srbiju nego sigurni poraz od NATO-a, čime teži da potkrepi tvrdnju ontološke bezbednosti o tome da su države zabrinute za svoje bivstvo više nego fizičku bezbednost.

Peto poglavlje obuhvata korektan opis stavova i dešavanja vezanih za utvrđivanje konačnog statusa Kosova nakon 2000. godine, pri čemu su nove elite zadržale stari diskurs, i ključnu kritičnu situaciju – donošenje Deklaracije o nezavisnosti Kosova. Imajući u vidu četiri pitanja oko kojih se koncentriše koncept kritične situacije autor navodi da su Deklaracija o nezavisnosti Kosova i priznanja koja su usledila poljuljali poverenje Srbije u međunarodni poredak i evropsko društvo država, otvorila pitanje dalje dezintegracije Srbije i njenog fizičkog opstanka, izazvala osećaj usamljenosti i izdaje od strane pojedinih značajnih *drugih* koji su priznali nezavisnost Kosova – ali i potvrdili neka stara i uspostavili nova partnerstva sa onima koji to nisu – i poljuljali veru u postojanost ili „autobiografiju” Srbije kao suverene države. Novi narativ koji je trebao da odgovori na ova pitanja i umiri anksioznost nakon 2008. godine bio je da Srbija nikada neće priznati nezavisnost Kosova. Ejđus smatra da novi narativ omogućava Srbiji da načini „racionalne” izbore dok istovremeno čuva biografski kontinuitet.

Ova disonanca – iako fizički odvojeno, Kosovo nastavlja da bude deo identita Srbije što je posebno vidljivo i u procesu normalizacije odnosa Beograda i Prištine koji se odvija nakon 2011. godine – predmet je šestog poglavlja. Ontološka disonanca se ogleda u politici Srbije „i Kosovo i EU”, budući da ukazuje na to da Srbija nije spremna da se odrekne ni dosadašnjeg ni budućeg identiteta i pokušava da izbegne činjenicu da su ove politike u suštini nekompatibilne. Ovu politiku autor vidi kao vid ontološke samopomoći i kontrolni mehanizam anksioznosti zasnovan na izbegavanju. Ipak, sa započinjanjem razgovora o normalizaciji odnosa vidljiva je spremnost Srbije da se odrekne fizičke kontrole na Kosovu zarad ulaska u Evropsku uniju, ali ne i da prizna Kosovo, jer bi time narušila svoj identitet, čime i dalje izbegava da se suoči sa nekompatibilnošću ovih ciljeva.

Na kraju, možemo da zaključimo da u naporu da potkrepi tvrdnje o spremnosti države da žrtvuje materijalnu dobrobit i fizičku bezbednost zarad očuvanja ontološkog prostora i identiteta (sopstva), autor monografije objašnjava čitav raspad Jugoslavije srpskom anksioznošću po pitanju gubitka Kosova i porastom srpskog nacionalizma, te aktivnošću srpskih organa na Kosovu, koje naziva agresivnim i represivnim, što je, po njemu, ubrzalo proces zahteva za nezavisnošću jugoslovenskih republika i destabilizovalo federaciju.¹ Međutim, autor na taj način

¹ Ipak, u poslednjoj noti četvrtog poglavlja autor i sam navodi: „Zasigurno, dezintegracija Jugoslavije ne treba biti pripisana samo srpskim anksioznostima po pitanju Kosova”.

zanemaruje porast nacionalizama drugih jugoslovenskih konstitutivnih naroda, pa i samih Albanaca kao nacionalne manjine koja je takođe očekivala spori raspad Jugoslavije i težila da ostvari što bolju poziciju kada do tog raspada konačno i dođe, zatim istorijske korene težnje za nezavisnošću jugoslovenskih republika i nesaglasnost oko neophodnih političkih i ekonomskih reformi jugoslovenskog komunističkog sistema u uslovima kraja Hladnog rata i niza demokratskih revolucija koje su zadesile Evropu. Takođe, Ejduš zanemaruje ključnu stvar za teoriju o kojoj govori, a posebno prvo pitanje kritične situacije, a to je da je raspad svih tadašnjih federacija, slično kao u procesu dekolonizacije, kao i njihovo ujedinjenje bilo zasnovano na samoopredeljenju republika. Iako je povodom raspada Jugoslavije priznato pravo na samoopredeljenje naroda u smislu priznavanja zasebnog nacionalnog identiteta, ono nije uključivalo promene postojećih granica (važio je princip *uti possidetis juris*) – zbog čega nije bilo prihvaćeno da se pitanje nezavisnosti Kosova nađe na dnevnom redu Londonske mirovne konferencije o Jugoslaviji 1991. godine, a tadašnja SR Jugoslavija bila je priznata u postojećim granicama kao i sve druge republike bivše Jugoslavije u skladu sa načelima Badenterove komisije. Promena granica na taj način ostaje samo predmet uzajamnog dogovora dve strane, a načelo teritorijalnog integriteta je bilo primarno. S obzirom na prvo pitanje ontološke bezbednosti koje se tiče značaja izvesnosti društvenih odnosa i poretka za postojanje i normalno funkcionisanje države kritičnu situaciju sa kojom se suočila Srbija u stvari ne predstavlja primarno Deklaracija o nezavisnosti koju je donela grupa ljudi koja je sebe predstavila kao izabrane lidere naroda sa namerom da izazove političke posledice, a izvan postojećeg pravnog okvira na Kosovu i bez uticaja na njega (kako je to definisano Savetodavnim mišljenjem međunarodnog suda pravde iz 2010. godine), već priznanja takvog čina koja su usledila od strane drugih država subjekata međunarodnog društva. Upravo ta priznanja, a ne sama Deklaracija, predstavljaju raskid sa dotadašnjom praksom i načelima da je promena granica moguća samo uz uzajamni dogovor strana i samoopredeljenje republika. Referendumi o nezavisnosti delova teritorija do tada priznatih republika i deklaracije nezavisnosti su postojali i do tada, pa i u odnosu na Kosovo 1990. i 1991. godine, kada je samoproglašenu nezavisnost priznala jedino Albanija, ali kod novonastalih država u procesu dekolonizacije i nakon Hladnog rata ona nikada nisu u većoj meri priznata od strane drugih država, čime bi se konstituisalo novo stanje. I sam autor navodi da su ova nepriznavanja statusa Kosova kao jednakog u odnosu na druge republike Jugoslavije dovela kasnije do promene taktike kosovskih Albanaca koje su od miroljubivih postale nasilne nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma, mada naglašavanjem obima nadležnosti koje je Kosovo steklo 1974. godine teži da izjednači njegov status sa republičkim. Čak ni bombardovanje SRJ nije dovelo do priznanja nezavisnosti Kosova, već je

Rezolucijom 1244 teritorijalni integritet SRJ potvrđen, što je u stvari ono što je omogućilo desekuritizaciju i normalizaciju odnosa Srbije sa okruženjem. Priznanja samoproglashene nezavisnosti Kosova predstavljaju kritične situacije koje su izazvale anksioznost i poremetile srpski osećaj sigurnosti i izvesnosti u društveni poredak pri čemu se, u skladu sa teorijom ontološke bezbednosti, lako može shvatiti srpski napor da se ovo ispravi tj. zašto Srbija traži ontološku bezbednost kroz rad na povlačenju priznanja Kosova i ponovnog uspostavljanja do tada važećeg načela da se promene granica mogu vršiti samo uz dogovor dveju strana, a ne jednostrano. Zbog takve neizvesnosti u pogledu međunarodnog poretka zapadne zemlje koje su priznale Kosovo težile su da taj slučaj predstave kao *sui generis* i time otklone anksioznost ne samo Srbije već i u Evropi, ali čini se da u tome nisu imale uspeha.

Takođe, autor navodi da je zarad istog cilja koji je Srbija težila da postigne „brutalnom policijskom i vojnom operacijom” ona 1999. godine bila suočena sa vojnom intervencijom NATO-a ponovo rizikujući svoja materijalna dobra i fizičku bezbednost. Pri tom Ejodus navodi i neke stavove koji nisu potkrepljeni izvorima podataka, posebno kada na primer navodi da je „(z)apadna međunarodna zajednica interpretirala pokušaje Beograda da slomi pobunu [OVK, prim. aut.] kao činove etničkog čišćenja i genocida” (str. 163). Ovo je posebno važno iz razloga što niko od srpskog rukovodstva nije optužen pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju, niti je država Srbija tužena niti je traženo savetodavno mišljenje od strane zapadnih zemalja pred Međunarodnim sudom pravde za genocid na Kosovu, za razliku od slučaja Srebrenice. Takođe, intervencija NATO-a u SRJ 1999. godine preduzeta je sa ciljem sprečavanja humanitarne katastrofe i zločina koji se ne mogu poistovetiti sa genocidom, a autor ne nudi ni bilo kakve medijske izvore koji bi potkrepili njegove navode.

Na kraju, možemo zaključiti da pored niza polemičnih stavova i simplifikacija iskazanih u emirijskom delu rada, teze vezane za teorijski doprinos i razvoj ontološke teorije bezbednosti predstavljaju najveći doprinos knjige *Kriza i ontološka nebezbednost – anksioznost Srbije povodom secesije Kosova* nauci o međunarodnim odnosima. Samim tim knjiga predstavlja dobar model istraživanja koji se može primeniti i na istraživanje anksioznosti na primer Evrope povodom aneksije Krima od strane Rusije, anksioznosti same Rusije povodom širenja NATO na postsovjetski prostor ili anksioznosti Nemačke povodom predloga o teritorijalnom razgraničenju etničkog prostora Srba i Albanaca.

Marina T. KOSTIĆ

UPUTSTVO ZA AUTORE

Međunarodni problemi su najstariji naučni časopis na Balkanu posvećen međunarodnim odnosima. Prvi broj je objavljen u aprilu 1949. godine, samo godinu dana nakon osnivanja njegovog izdavača – Instituta za međunarodnu politiku i privredu iz Beograda.

Uređivačka politika prati osnovne istraživačke oblasti Instituta: političke, bezbednosne, ekonomske i pravne aspekte međunarodnih odnosa, sa posebnim težištem na razmatranju kontroverznih pitanja savremene teorije i prakse međunarodnih odnosa. *Međunarodni problemi* objavljuju originalne naučne radove, pregledne radove i prikaze knjiga i naučnih skupova.

Časopis izlazi četiri puta godišnje i kategorisan je kod resornog ministarstva kao vrhunski časopis nacionalnog značaja (M51). Čitalačka publika obuhvata brojne naučne institute, univerzitete, biblioteke, te domaća i strana diplomatska predstavništva u zemlji i inostranstvu.

Autori su dužni da se u pripremi rukopisa pridržavaju sledećih uputstava:

1. Rukopisi na srpskom ili engleskom jeziku treba da budu obima 6000–8000 reči (uzeto bez spiska referenci) u *Word*-u (.doc i .docx). Obim prikaza knjiga i skupova može da bude 1000–1500 reči.
2. Rukopise treba pisati latiničnim pismom, fontom *Times New Roman* veličine 12, prored *Single*, sa paginacijom u donjem desnom uglu.
3. Naslov treba što vernije da opiše sadržaj članka i poželjno je korišćenje reči prikladnih za indeksiranje i pretraživanje. Naslov pisati velikim slovima, zadebljano (*bold*), veličina slova 14. Ispod naslova teksta stoji ime i prezime autora članka *Italic*-u.
4. U fusnoti koja stoji uz ime i prezime, autor navodi naziv institucije u kojoj je zaposlen, njeno sedište i svoju elektronsku adresu. U ovoj fusnoti autor može

da navede naziv projekta u okviru kojeg je sačinjeno istraživanje ili da ukaže čitaocima da pojedini pogledi izneti u članku odražavaju njegov lični stav, a ne institucije u kojoj je zaposlen.

5. Ispod naslova stoji apstrakt na srpskom jeziku obima 150–200 reči, koji treba da jasno prikaže osnovne hipoteze, predmet, cilj, metod i rezultate istraživanja, te krajnji nalaz istraživanja. Ispod apstrakta autor prilaže do 10 ključnih reči na srpskom jeziku koje najbolje opisuju sadržaj članka. Podsećamo da je dobar izbor ključnih reči preduslov za ispravno indeksiranje članka u referentnim periodičnim publikacijama i bazama podataka.

NAPOMENA:

Originalan naučni rad predstavlja rezultate naučnog istraživanja sa jasnim doprinosom u vidu širenja i/ili produbljavanja postojećeg naučnog saznanja o predmetu istraživanja, a mora da sadrži sledeće elemente:

- teorijski okvir;
- postavljene hipoteze ili istraživačko pitanje;
- obrazloženu svrhu sprovedenog istraživanja;
- primenjen naučni metod;
- dobijene rezultate i njihovo tumačenje;
- zaključak sa odgovorom na postavljene hipoteze ili istraživačko pitanje.

Pregledan rad pruža sveobuhvatan sažetak dosadašnjih naučnih istraživanja na određenu temu i/ili sistematičan uvid u trenutno stanje naučne discipline, tako što ukazuje na otvorena istraživačka pitanja i moguće pravce daljeg razvoja obrađene tematike ili naučne discipline.

6. Osnovni tekst i prateće fusnote treba da budu poravnati u skladu sa opcijom *justify*, dok podnaslovi treba da budu napisani izborom opcije *centre*.
7. Podnaslovi se pišu podebljanim slovima, dok se pod-podnaslovi pišu malim slovima u *italic*-u; u oba slučaja veličina slova je 12.
8. Nikako ne uvlačiti početni red u pasusima.
9. Latinske, starogrčke i druge ne-engleske reči i izrazi u tekstu navode se u *italic*-u (npr. *status quo*, *a priori*, *de facto*, *acquis communautaire* itd).
10. U tekstu moraju biti data puna imena, nikako inicijali. Strano ime i prezime treba pisati u srpskoj transkripciji, s tim što se prilikom prvog pominjanja u tekstu mora u zagradi navesti kako glase u originalu. Imena i prezimena koja potiču iz naroda koji ne koriste latinično pismo treba navesti u latinizovanoj transkripciji (npr. kineska, japanska ili arapska imena i prezimena).

11. U tekstu koristiti samo sledeći oblik navodnika — „ i ”. Kada se unutar ovih znakova navoda nalaze i dodatni, unutrašnji navodnici treba to učiniti na sledeći način: ‘ i ’.
12. Fusnote je neophodno pisati na dnu strane (opcija *Footnote*), a oznake za fusnote stavljati isključivo na kraju rečenice.
13. Podatke o citiranoj bibliografskoj jedinici treba u fusnotama navesti u skladu sa sledećim pravilima:

a) *Monografije*

Puno ime i prezime autora, naslov monografije (u *italic-u*), naziv izdavača, mesto izdavanja, godina izdanja, str. ukoliko se navodi jedna ili više strana izvora na srpskom jeziku, odnosno p. ukoliko se citira jedna strana izvora na engleskom ili pp. ukoliko se citira više stranica.

Ukoliko se navodi više stranica koristi se srednja crta bez razmaka pre i posle (npr. str. 123–245; pp. 22–50).

Primeri:

Džon Rols, *Pravo naroda*, Alexandria Press i Nova srpska politička misao, Beograd, 2003, str. 107.

Vivienne Jabri, *War and the Transformation of Global Politics*, Palgrave MacMillan, Basingstoke and New York, 2007, pp. 59–62.

b) *Članci u zbornicima radova*

Puno ime i prezime autora, naslov teksta (pod znacima navoda), naziv zbornika radova (u *italic-u*), izdavač, mesto izdanja, godina izdanja, str. (ili pp.) od–do. Kada se navodi zbornik radova na srpskom jeziku koji je priredila jedna osoba, iza imena priređivača se u zagradama stavlja (ur.) ili (prir.), a kada ima više urednika stavlja se (urs), bez tačke. Kada se navodi zbornik radova na engleskom jeziku koji je priredila jedna osoba, iza njenog imena se stavlja (ed.), a kada ima više urednika stavlja se (eds), bez tačke.

Primeri:

Zlatko Isaković, „Međunarodni položaj Makedonije”, u: Momir Stojković (ur.), *Savremeni procesi i odnosi na Balkanu*, Institut za međunarodnu politiku i privredu i Centar za međunarodne studije Fakulteta političkih nauka, Beograd, 1997, str. 123–124.

Michael Herman, "Ethics and Intelligence After September 2001", in: Len V. Scott and Peter D. Jackson (eds), *Understanding Intelligence in the Twenty-First Century: Journeys in Shadows*, Routledge, London and New York, 2004, p. 180.

c) Članci u naučnim časopisima

Puno ime i prezime autora, naslov teksta (pod znacima navoda), naziv časopisa (u *Italic-u*), broj toma, broj izdanja, str. (ili pp.) od–do. Brojevi stranica se odvajaju srednjom crticom (–), bez razmaka.

Primeri:

Boris Krivokapić, „Etničke manjine u Finskoj”, *Međunarodni problemi*, vol. L, br. 3–4, 1998, str. 489.

Astrid H.M. Nordin and Dan Öberg, "Targeting the Ontology of War: From Clausewitz to Baudrillard", *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 43, No. 2, 2015, pp. 402–403.

d) Članci u dnevnim novinama i časopisima

Navesti ime autora (ili inicijale ukoliko su samo oni navedeni), naslov članka pod znacima navoda, ime novine ili časopisa (u *italic-u*), datum arapskim brojevima, broj strane.

Primer:

John Gapper, "Investor votes should count", *The Financial Times*, 17 April 2006, p. 9.

e) Navođenje dokumenata

Navesti naziv dokumenta (pod znacima navoda), član, tačku ili stav na koji se autor poziva, časopis ili službeno glasilo u kome je dokument objavljen (u *italic-u*), broj toma, broj izdanja, mesto i godinu izdanja.

Primeri:

"Resolution 1244 (1999)", Security Council of the United Nations, 10 June 1999.

"Single European Act", Articles 118A and 118B, 130A-130E, in: *Community Social Policy*, Current Status 1 January 1996, European Commission, Brussels, Luxembourg, January 1996, pp. 2–4.

„Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine”, *Službeni list APV*, br. 17/91, 18. jun 1991, str. 12.

f) Navođenje izvora sa Interneta

Za izvor pronađen na Internetu treba navesti tačan datum kada mu je autor pristupio, pošto se adrese sadržaja povremeno menjaju.

Primeri:

“The role of the Ombudsman in future Europe and the mandates of Ombudsmen in future Europe”, speech by the European Ombudsman, Nikiforos Diamandouros, to the 9th Round Table meeting of European Ombudspersons and the Council of Europe Commissioner for Human Rights, 31 March 2005, Copenhagen, www.ombudsman.europa.eu/speeches/en/2005-03-31.htm, 01/03/2019.

Guri Rosén, “Secrecy versus Accountability: Parliamentary Scrutiny of EU Security and Defence Policy”, *ARENA Working Paper*, No. 1/2014, February 2014, Centre for European Studies, University of Oslo, www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-publications/workingpapers/working-papers2014/wp1-14.pdf, 24/12/2018, p. 3.

Kristof Clerix, “Ilkka Salmi, the EU’s spymaster”, *Mondial Nieuws*, 4 March 2014, www.mo.be/en/interview/ilkka-salmi-eu-s-007, 20/05/2018.

g) Ponavljanje ranije navedenih izvora

Kada se pozivamo na izvor koji je već ranije navođen u tekstu posle drugih izvora, obavezno treba staviti ime i prezime autora, naslov izvora, zatim op. cit. i na kraju broj strane na koju se referira. Kada se ponovo navodi izvor naveden u prethodnoj fusnoti, koristi se *ibid.* – uz naznaku broja strane ukoliko je novi navod iz tog izvora.

Primeri:

Astrid H.M. Nordin and Dan Öberg, “Targeting the Ontology of War: From Clausewitz to Baudrillard”, *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 43, No. 2, 2015, op. cit., p. 408.

Ibid., p. 409.

14. Članak može sadržati tabele i druge priloge (poput geografskih karata, grafikona, i sl.) s tim što je neophodno da se navede njihov broj i potpun naslov. Ukoliko je prilog preuzet od nekog drugog autora ili iz nekog dokumenta neophodno je ne samo navesti izvor, već i dobiti pisanu saglasnost za objavljivanje priloga.
15. Na kraju članka autor daje spisak korišćene literature, a bibliografske jedinice navodi prema prethodno predstavljenim pravilima za citiranje izvora, s tim što se prvo navodi prezime pa ime autora. U spisku korišćene reference treba razdvojiti u tri grupe: naučni radovi, dokumenti i internet izvori. Redosled

bibliografskih jedinica na spisku literature se utvrđuje prema prvom slovu prezimena autora ili naslova dokumenta.

16. Nakon spiska korišćene bibliografije autor daje rezime na engleskom jeziku obima oko 300 reči i ključne reči. Molimo autore da obrate pažnju na pravopis i stil engleskog jezika jer se tekstovi sa rezimeima pisanim na engleskom ispod akademskog jezičkog standarda neće prosleđivati na recenziranje.

Posebne obaveze autora rukopisa

17. Autori garantuju da priloženi rukopis predstavlja njihov originalan doprinos, da nije objavljen ranije i da se ne razmatra za objavljivanje u drugoj publikaciji. Autori takođe garantuju da nakon objavljivanja u *Međunarodnim problemima*, rukopis neće bez saglasnosti Instituta kao vlasnika autorskih prava biti objavljen u drugoj publikaciji na bilo kom jeziku.
18. Autori garantuju da prava trećih lica neće biti povređena i da izdavač neće snositi nikakvu odgovornost ako se pojave bilo kakvi zahtevi za naknadu štete. Autori snose svu odgovornost za sadržaj priloženih rukopisa i moraju da pribave dozvolu za objavljivanje podataka od svih strana uključenih u istraživanje. Autori koji žele da u rad uključe slike ili delove teksta koji su već negde objavljeni dužni su da za to pribave saglasnost nosilaca autorskih prava i da prilikom podnošenja rada dostave dokaze da je takva saglasnost data. Materijal za koji takvi dokazi nisu dostavljeni smatraće se originalnim delom autora.
19. Autori garantuju da su sve osobe koje su značajno doprinele sadržaju rukopisa navedene kao autori. Autori se moraju pridržavati etičkih standarda o naučnoistraživačkom radu, a rukopis ne sme da sadrži neosnovane ili nezakonite tvrdnje i da krši prava drugih.
20. U slučaju da autori otkriju važnu grešku u svom radu nakon njegovog objavljivanja, dužni su da odmah o tome obaveste urednika ili izdavača i da sa njima sarađuju kako bi se rad povukao ili ispravio.
21. Upozoravamo autore da se za svaki rukopis proverava da li je plagijat, odnosno da li sadrži:
 - doslovno ili gotovo doslovno preuzimanje ili smišljeno parafraziranje (u cilju prikriivanja plagijata) delova tekstova drugih autora bez jasnog ukazivanja na izvor ili obeležavanje kopiranih fragmenata (na primer, korišćenjem navodnika);
 - kopiranje jednačina, slika ili tabela iz tuđih radova bez pravilnog navođenja izvora i/ili bez dozvole autora ili nosilaca autorskih prava za njihovo korišćenje.

Ako se ustanovi da je rad koji je objavljen u časopisu *Međunarodni problemi* plagijat od autora će se zahtevati da upute pisano izvinjenje autorima izvornog rada.

Rukopisi za koje se ustanovi da sadrže plagirane delove biće automatski odbijeni i autorima će biti trajno zabranjeno da objavljuju u časopisu.

Rukopisi koji nisu usaglašeni sa navedenim smernicama neće biti uzeti u postupak recenziranja.

Rukopise slati na elektronsku adresu: srdjan@diplomacy.bg.ac.rs

Uređivački odbor

UREĐIVAČKA POLITIKA

Međunarodni problemi su najstariji naučni časopis na Balkanu isključivo posvećen objavljivanju rezultata naučnih istraživanja u oblasti međunarodnih odnosa. Prvi broj je objavljen u aprilu 1949. godine, samo godinu dana nakon osnivanja njegovog izdavača – Instituta za međunarodnu politiku i privredu iz Beograda.

Premda časopis prati osnovne naučnoistraživačke oblasti Instituta – političke, bezbednosne, ekonomske i pravne aspekte međunarodnih odnosa, Uređivački odbor daje prednost naučnim člancima posvećenim analizi kontroverznih pitanja savremene teorije i prakse međunarodnih odnosa. U prioritetne tematske celine ubrajamo:

- Preobražaj prirode svetske politike u ranom 21. veku;
- Fenomenologija i praksa transnacionalnosti i kosmopolitizma;
- Problemi institucionalizacije međunarodnih odnosa;
- Različita teorijska tumačenja aktuelnih globalnih procesa;
- Kontroverzna pitanja upotrebe spoljnopolitičkih instrumenata vodećih globalnih aktera;
- Uticaj naprednih tehnologija Četvrtе industrijske revolucije na oblikovanje međunarodnih odnosa u 21. veku;
- Civilizacija, religija i identitet u kontekstu svetske politike i globalizacije;
- Konceptualni i metodološki iskoraci izvan tradicionalnog epistemološkog okvira naučne discipline međunarodnih odnosa.

Međunarodni problemi objavljuju neobjavljene originalne naučne radove, pregledne radove, naučne polemike, osvrte i prikaze knjiga i naučnih skupova na srpskom ili engleskom jeziku. Časopis izlazi četiri puta godišnje i kategorisan je kod resornog ministarstva kao vrhunski časopis nacionalnog značaja (M51). Zahvaljujući naučnoj objektivnosti i stečenom ugledu, čitalačka publika obuhvata brojne naučne institute, univerzitete, biblioteke, te domaća i strana diplomatska predstavništva u zemlji i inostranstvu.

OBAVEZE IZDAVAČKOG SAVETA, UREDNIKA I UREĐIVAČKOG ODBORA

Izdavački savet je savetodavno telo koje aktivno doprinosi razvoju časopisa. Zadaci i dužnosti članova Saveta su: podrška razvoju časopisa, promocija časopisa, podsticanje stručnjaka u naučnom istraživanju političkih, bezbednosnih, ekonomskih i pravnih aspekata međunarodnih odnosa da se uključe u rad časopisa kao autori i/ili recenzenti, pisanje uvodnika, recenzija i komentara o radovima.

Glavni i odgovorni urednik *Međunarodnih problema* donosi konačnu odluku o tome koji će se rukopisi objaviti. Prilikom donošenja odluke glavni i odgovorni urednik rukovodi se uređivačkom politikom vodeći računa o zakonskim propisima koji se odnose na klevetu, kršenja autorskih prava i plagiranje.

Glavni i odgovorni urednik i njegov zamenik zadržavaju diskreciono pravo da primljene rukopise procene i odbiju bez recenziranja, ukoliko utvrde da ne odgovaraju sadržinskim i formalnim standardima pisanja naučnoistraživačkog rada i tematskim zahtevima uređivačke politike. Radovi koji ne zadovoljavaju tehničke standarde propisane Uputstvom za autore, čak i u slučaju da je sadržaj korektan, biće vraćeni autorima na usklađivanje. U redovnim okolnostima, redakcija obaveštava autora o tome da li je prihvatila tekst i pokrenula postupak recenziranja u roku od sedam dana od datuma prijema rukopisa.

Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i članovi Uređivačkog odbora ne smeju da budu u bilo kakvom sukobu interesa u vezi sa rukopisima koje razmatraju. Iz postupka izbora recenzenata i odlučivanja o sudbini rukopisa isključuju se članovi Uređivačkog odbora kod kojih postoji sukob interesa. Ako takav sukob interesa postoji, o izboru recenzenata i sudbini rukopisa odlučuje glavni i odgovorni urednik. Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i članovi Uređivačkog odbora su dužni da blagovremeno prijave postojanje sukoba interesa.

Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i Uređivački odbor dužni su da sud o rukopisu donesu na osnovu njegovog sadržaja, bez rasnih, polnih/rodnih, verskih, etničkih ili političkih predrasuda.

Urednici i članovi Uređivačkog odbora ne smeju da koriste neobjavljen materijal iz predatih rukopisa za svoja istraživanja bez izričite pisane dozvole autora, a informacije i ideje iznete u predatim rukopisima moraju se čuvati kao poverljive i ne smeju da se koriste za sticanje lične koristi.

Urednici i članovi redakcije dužni su da preduzmu sve razumne mere kako bi identitet recenzenata ostao nepoznat autorima pre, tokom i nakon postupka recenzije i kako bi identitet autora ostao nepoznat recenzentima.

OBAVEZE AUTORA

Autori garantuju da rukopis predstavlja njihov originalan doprinos, da nije objavljen ranije i da se ne razmatra za objavljivanje na drugom mestu. Istovremeno predavanje istog rukopisa u više časopisa predstavlja kršenje etičkih standarda. Takav rukopis se momentalno isključuje iz daljeg razmatranja. Autori takođe garantuju da nakon objavljivanja u časopisu *Međunarodni problemi* rukopis neće biti objavljen u drugoj publikaciji na bilo kom jeziku bez saglasnosti nosioca autorskih prava.

U slučaju da je poslati rukopis rezultat naučnoistraživačkog projekta ili da je, u prethodnoj verziji, bio izložen na skupu u vidu usmenog saopštenja (pod istim ili sličnim naslovom), detaljniji podaci o projektu, konferenciji i slično, navode se u fusnoti na samom početku teksta. Rad koji je već objavljen u nekom časopisu ne može biti preštampan u *Međunarodnim problemima*.

Autori su dužni da se pridržavaju etičkih standarda koji se odnose na naučnoistraživački rad. Autori garantuju da rukopis ne sadrži neosnovane ili nezakonite tvrdnje i ne krši prava drugih. Izdavač neće snositi nikakvu odgovornost u slučaju ispostavljanja bilo kakvih zahteva za naknadu štete.

Nakon prihvatanja rukopisa, a pre objavljivanja, autori uplaćuju na račun izdavača kotizaciju u iznosu od 3000 dinara (25 EUR za uplate iz inostranstva).

Sadržaj rada

Rad treba da sadrži dovoljno detalja i referenci kako bi se recenzentima, a potom i čitaocima omogućilo da provere tvrdnje koje su u njemu iznesene. Namerno iznošenje netačnih tvrdnji predstavlja kršenje etičkih standarda. Prikazi skupova i knjiga moraju da budu precizni i objektivni.

Autori snose svu odgovornost za sadržaj predatih rukopisa i dužni su da, ako je to potrebno, pre njihovog objavljivanja pribave saglasnost svih lica ili institucija koje su neposredno učestvovala u istraživanju koje je u rukopisu predstavljeno.

Autori koji žele da u rad uključe ilustracije, tabele ili druge materijale koji su već negde objavljeni obavezni su da za to pribave saglasnost nosilaca autorskih prava. Materijal za koji takvi dokazi nisu dostavljeni smatraće se originalnim delom autora.

Autorstvo

Autori su dužni da kao autore navedu samo ona lica koja su značajno doprinela sadržaju rukopisa, odnosno dužni su da sva lica koja su značajno doprinela sadržaju rukopisa navedu kao autore.

Ako su u bitnim aspektima istraživačkog projekta i pripreme rukopisa učestvovala i druga lica koja nisu autori, njihov doprinos treba pomenuti u napomeni ili zahvalnici.

Navođenje izvora

Autori su dužni da ispravno citiraju izvore koji su bitno uticali na sadržaj istraživanja i rukopisa. Informacije koje su dobili u privatnom razgovoru ili korespondenciji sa trećim licima, prilikom recenziranja prijave projekata ili rukopisa i slično, ne smeju se koristiti bez izričite pisane dozvole izvora.

Plagijarizam

Plagiranje, odnosno preuzimanje tuđih ideja, reči ili drugih oblika kreativnog izraza i predstavljanje kao svojih, predstavlja grubo kršenje naučne i izdavačke etike. Plagiranje može da uključuje i kršenje autorskih prava, što je zakonom kažnjivo. Plagijat obuhvata sledeće:

Doslovno ili gotovo doslovno preuzimanje ili smišljeno parafraziranje (u cilju prikriivanja plagijata) delova tekstova drugih autora bez jasnog ukazivanja na izvor ili obeležavanje kopiranih fragmenata (na primer, korišćenjem navodnika);

Kopiranje slika ili tabela iz tuđih radova bez pravilnog navođenja izvora i/ili bez dozvole autora ili nosilaca autorskih prava.

Rukopisi kod kojih postoje jasne indicije da se radi o plagijatu biće automatski odbijeni i autorima će biti trajno zabranjeno da objavljuju u časopisu.

Ako se ustanovi da je rad koji je objavljen u časopisu plagijat, isti će biti povučen u skladu sa procedurom opisanom pod *Povlačenje već objavljenih radova*, a autorima će biti trajno zabranjeno da objavljuju u časopisu.

Sukob interesa

Autori su dužni da u radu ukažu na finansijske ili bilo koje druge sukobe interesa koji bi mogli da utiču na iznesene rezultate i interpretacije.

Greške u objavljenim radovima

U slučaju da autori otkriju važnu grešku u svom radu nakon njegovog objavljivanja, dužni su da momentalno o tome obaveste urednika ili izdavača i da sa njima sarađuju kako bi se rad povukao ili ispravio.

Predavanjem rukopisa redakciji *Međunarodnih problema* autori se obavezuju na poštovanje navedenih obaveza.

OBAVEZE RECENZENATA

Recenzenti su dužni da stručno, argumentovano, nepristrasno i u zadatim rokovima dostave uredniku ocenu naučne vrednosti rukopisa.

Recenzenti evaluiraju radove u odnosu na usklađenost teme rada sa profilom časopisa, relevantnost istraživane oblasti i primenjenih metoda, originalnost i naučnu relevantnost podataka iznesenih u rukopisu, stil naučnog izlaganja i opremljenost teksta naučnim aparatom.

Recenzent koji ima osnovane sumnje ili saznanja o kršenju etičkih standarda od strane autora dužan je da o tome obavesti urednika. Recenzent treba da prepozna važne objavljene radove koje autori nisu citirali. On treba da upozori urednika i na bitne sličnosti i podudarnosti između rukopisa koji se razmatra i bilo kojeg drugog objavljenog rada ili rukopisa koji je u postupku recenzije u nekom drugom časopisu, ako o tome ima lična saznanja. Ako ima saznanja da je isti rukopis razmatra u više časopisa u isto vreme, recenzent je dužan da o tome obavesti urednika.

Recenzent ne sme da bude u sukobu interesa sa autorima ili finansijerom istraživanja. Ukoliko postoji sukob interesa, recenzent je dužan da o tome momentalno obavesti urednika.

Recenzent koji sebe smatra nekompetentnim za temu ili oblast kojom se rukopis bavi dužan je da o tome obavesti urednika.

Recenzija mora biti objektivna. Sud recenzenata mora biti jasan i potkrepljen argumentima.

Rukopisi koji su poslani recenzentu smatraju se poverljivim dokumentima. Recenzenti ne smeju da koriste neobjavljen materijal iz predatih rukopisa za svoja istraživanja bez izričite pisane dozvole autora, a informacije i ideje iznesene u predatim rukopisima moraju se čuvati kao poverljive i ne smeju se koristiti za sticanje lične koristi.

POSTUPAK RECENZIJE

Primljeni radovi podležu recenziji. Cilj recenzije je da glavnom i odgovornom uredniku pomogne u donošenju odluke o tome da li rad treba prihvatiti ili odbiti i da kroz proces komunikacije sa autorima poboljša kvalitet rukopisa.

Recenzije su dvostruko anonimne – identitet autora je nepoznat recenzentima i obrnuto. Identitet recenzenata ostaje nepoznat autorima i obrnuto pre, tokom i nakon postupka recenzije. Urednici garantuje da će pre slanja rukopisa na recenziju iz njega biti uklonjeni lični podaci autora (pre svega, ime i afilijacija) i da će se preduzeti sve razumne mere kako bi identitet autora ostao nepoznat recenzentima. Tokom čitavog procesa, recenzenti deluju nezavisno jedni od drugih. Recenzentima

nije poznat identitet drugih recenzenata. Ako odluke recenzenata nisu iste, urednici mogu da traže mišljenje drugih recenzenata.

Rok za okončanje postupka recenziranja je 30 dana od datuma kada recenzenti prime rukopis.

Izbor recenzenata spada u diskreciona prava glavnog i odgovornog urednika i njegovog zamenika. Recenzenti moraju da raspolažu relevantnim znanjima u vezi sa oblašću kojom se rukopis bavi i ne smeju biti iz iste institucije kao autor, niti to smeju biti autori koji su u skorije vreme objavljivali publikacije zajedno (kao koautori) sa sa bilo kojim od autora podnesenog rada.

Urednici šalju podneti rukopis sa obrascem recenzije dvojici recenzenata koji su stručnjaci za naučnu oblast kojom se rad bavi. Obrazac recenzije sadrži niz pitanja na koja treba odgovoriti, a koja recenzentima ukazuju koji su to aspekti koje treba obuhvatiti kako bi se donela odluka o sudbini jednog rukopisa. U završnom delu obrasca, recenzenti moraju da navedu svoja zapažanja i predloge kako da se podneti rukopis poboljša.

Tokom postupka recenzije urednici mogu da zahtevaju od autora da dostave dodatne informacije (uključujući i primarne podatke), ako su one potrebne za donošenje suda o naučnom doprinosu rukopisa. Urednici i recenzenti moraju da čuvaju takve informacije kao poverljive i ne smeju ih koristiti za sticanje lične koristi.

U slučaju da autori imaju ozbiljne i osnovane zamerke na račun recenzije, urednici će proveriti da li je recenzija objektivna i da li zadovoljava akademske standarde. Ako se pojavi sumnja u objektivnost ili kvalitet recenzije, urednici će tražiti mišljenje drugih recenzenata.

RAZREŠAVANJE SPORNIH SITUACIJA

Svaki pojedinac ili institucija mogu u bilo kom trenutku da urednicima i/ili Uređivačkom odboru prijave saznanja o kršenju etičkih standarda i drugim nepravilnostima i da o tome dostave neophodne informacije i dokaze.

- Glavni i odgovorni urednik će u dogovoru sa Uređivačkim odborom odlučiti o pokretanju postupka koji ima za cilj proveru iznesenih navoda i dokaza;
- Tokom tog postupka svi izneseni dokazi smatraće se poverljivim materijalom i biće predloženi samo onim licima koja su direktno uključena u postupak;
- Licima za koja se sumnja da su prekršila etičke standarde biće data mogućnost da odgovore na iznete optužbe;

Odluke u vezi sa utvrđenim kršenjem etičkih standarda donosi glavni i odgovorni urednik u saradnji sa Uređivačkim odborom i, ako je to potrebno, grupom stručnjaka. Predviđene su sledeće mere, a mogu se primenjivati pojedinačno ili istovremeno:

- Objavljivanje saopštenja ili uvodnika u kom se opisuje slučaj kršenja etičkih standarda;
- Slanje službenog obaveštenja rukovodiocima ili poslodavcima autora/recenzenta;
- Bezuslovno odbijanje rukopisa ili povlačenje već objavljenog rada u skladu sa procedurom opisanom pod *Povlačenje već objavljenih radova*;
- Autoru se trajno zabranjuje da objavljuje u časopisu *Međunarodni problemi*;
- Upoznavanje relevantnih stručnih organizacija ili nadležnih organa sa slučajem kako bi mogli da preuzmu odgovarajuće mere.

Prilikom rešavanja spornih situacija Uređivački odbor se rukovodi smernicama i preporukama Odbora za etiku u izdavaštvu (*Committee on Publication Ethics – COPE*, <http://publicationethics.org/resources/>).

POVLAČENJE VEĆ OBJAVLJENIH RADOVA

U slučaju kršenja prava izdavača, nosilaca autorskih prava ili autora, povrede profesionalnih etičkih kodeksa, tj. u slučaju slanja istog rukopisa u više časopisa u isto vreme, lažne tvrdnje o autorstvu, plagijata, manipulacije podacima u cilju prevare, kao i u svim drugim slučajevima grubog kršenja etičkih standarda, objavljeni rad se mora povući. U nekim slučajevima već objavljeni rad se može povući i kako bi se ispravile naknadno uočene greške.

Standardi za razrešavanje situacija kada mora doći do povlačenja rada definisani su od strane biblioteka i naučnih tela, a ista praksa je usvojena i od strane časopisa *Međunarodni problemi*.

AUTORSKA PRAVA

Autori prenose sva autorska prava na časopis *Međunarodni problemi*. Kada je rukopis prihvaćen za objavljivanje, autori prenose autorska prava na izdavača. U slučaju da rukopis ne bude prihvaćen za štampu u časopisu, autori zadržavaju sva prava. Spisak prava koje autori prenose na izdavača detaljno je uređen Ugovorom o prenosu autorskih prava, koji autor potpisuje nakon što je članak prihvaćen za objavljivanje.

ODRICANJE ODGOVORNOSTI

Stavovi izneti u objavljenim radovima ne izražavaju stavove uredništva i Uređivačkog odbora. Autori preuzimaju pravnu i moralnu odgovornost za ideje iznete u svojim radovima. Izdavač neće snositi nikakvu odgovornost u slučaju ispostavljanja bilo kakvih zahteva za naknadu štete.

THE INSTITUTE OF INTERNATIONAL POLITICS AND ECONOMICS (IIPE) was founded in 1947, and it is now the oldest research institution that deals with international relations in the Balkans. From a small group of researchers, who laid down foundations of the Yugoslav research of international relations, the IIPE has gradually turned into institution with a special place in the academic and diplomatic life of the country. The IIPE's mission is to delve into the dynamics of world politics, with focus on the international system at the beginning of the 21st century seen through the lens of diplomacy, security, integration, law, global economy, cultural and religious diversity. The IIPE provides analysis and knowledge to the Serbian Ministry of Foreign Affairs and other government bodies as a ground for foreign policy making and its effective implementation abroad. The IIPE issues journals, books, collection of papers and organises conferences, round tables, panel discussions, and lectures with participation of prominent scholars, diplomats, political figures, heads of states and governments, foreign ministers, etc. The IIPE has the largest library in Serbia dedicated entirely to study of international affairs, and represents the exclusive depository library of the UN's, EU's and NATO's publications and documents.

iipe@diplomacy.bg.ac.rs • <http://www.diplomacy.bg.ac.rs>

CIP - Каталогизacija у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327

MEĐUNARODNI problemi = International problems :
časopis Instituta za međunarodnu politiku i privredu /
glavni i odgovorni urednik Srđan Korać. - Latinično izd. -
God. 1, br. 1 (apr. 1949)- . - Beograd : Institut za
međunarodnu politiku i privredu, 1949- (Beograd :
Donat graf). - 24 cm

Tromesečno. - Drugo izdanje na drugom medijumu
: Međunarodni problemi (Online) = ISSN 2406-0690
ISSN 0025-8555 = Međunarodni problemi
COBISS.SR-ID 6012674

Balkan u doba globalnog preuređivanja,
Slobodan Janković,
Marina Kostić (ur.), 2019.

Међународни положај цивилног становништва у оружаном сукобу,
Miloš V. Jončić,
2019.

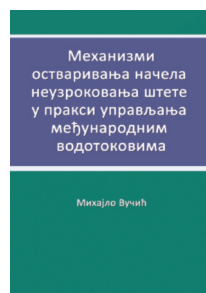
Краљевина Југославија и СССР 1929-1935.
Dragan Petrović,
2019.

David vs. Goliath: NATO war against Yugoslavia and its implications,
Nebojša Vuković (ed.), 2019.

Енергетска дипломатија Републике Србије у савременим међународним односима,
Dušan Proroković (ur.), 2019.

Механизми остваривања начела неузроковања штете у пракси управљања међународним водотоковима,
Mihajlo Vučić, 2019.

Disciplinsko ratovanje u doba dronova i robota,
Srđan T. Korać, 2019.

Употреба силе у међународним односима,
Žaklina Novčić (ur.), 2018.

Ujedinjene nacije, međunarodni ugovori i životna sredina,
Dragoljub Todić, 2018.

Nova izdanja Instituta